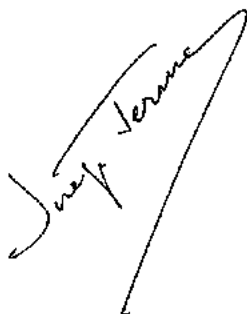

AGUSTÍ COLOMINES I COMPANYYS

Tesi de Doctorat

**LA POLÍTICA CATALANA A
LES CORTS ESPANYOLES:
ECONOMIA I
DESCENTRALITZACIÓ
(1898/1917)**

Director: Dr. JOSEP TERMES I ARDEVOL
Institut Universitari d'Història
Jaume Vicens i Vives
de la Universitat Pompeu Fabra

Ponent: Dr. BERNAT MUNIESA BRITO
Departament d'Història Compemporània
de la Facultat de Geografia i Història
de la Universitat de Barcelona

Barcelona, 1992

A la meva mare,
Margarida Companys,
de qui avui
m'hauria agradat
poder besar les seves
fines mans

A Àngeles,
musa dels meus somnis
i record de la meva realitat,
a qui dec molt
del rigor intel·lectual
d'aquestes pàgines

A Gabriel,
el meu fill,
amb el qual he batallat,
entre rialles i corredisses,
perquè no desballestés
l'ordinador

A Vicent i Rosa,
companys valencians,
que mentre endrapàvem
llonganisses amb
creïlles i pimentons,
varen fer-me entendre
que el País Valencià
és part de la meua
història nacional

VOLUM I

0. Pòrtic	5
1. Assaig d'interpretació del catalanisme	24
1. El catalanisme en la historiografia espanyola	25
2. El catalanisme com a corrent reformista espanyol	42
3. Interpretació del catalanisme	52
2. Estat unitari, descentralització i autonomia política: Notes d'un debat	67
1. Del particularisme al regionalisme	71
2. La via parlamentària cap a l'autonomia	78
3. Descentralització, sobirania i acció de govern	104
3. El catalanisme a les Corts espanyoles	121
1. 1898: el final d'un miratge	122
2. El catalanisme vist des de Madrid	144
3. Conservadors i liberals envers el catalanisme	152
4. El catalanisme i el debat sobre la reforma de l'Administració Local	181
1. L'administració local en el context de la construcció de l'Estat liberal espanyol	182
2. El règim local durant la Restauració	205

3. Liberals i conservadors davant la reforma de l'administració local i el regionalisme	231
5. Del mercat espanyol i la política econòmica catalana: el port franc de Barcelona	288
1. Zones neutrals i creixement econòmic català	289
2. Una qüestió de noms	291
3. La petició catalana del Port franc barceloní	294
4. 1900: primers combats legislatius	305
5. Dos projectes de Llei frustats: 1903 i 1911	315
6. La gran guerra: l'oportunitat esperada	337
7. L'oposició castellana i aragonesa al projecte de ports francs de 1914	360
8. La creació del dipòsit franc a Barcelona (1916)	383
9. Balanç de vint anys	395
6. Conclusions	400
7. Arxius consultats	405
8. Bibliografia	407

VOLUM II

ANNEX DOCUMENTAL

1. Extracto de la discusión «Hasta qué punto es compatible en España el regionalismo con la unidad necesaria del Estado» (1899)	6
2. Joanquín Sánchez de Toca, «Caciquismo y descentralización» (1900)	94
3. Eduardo Sanz Escartín: «Indicaciones acerca del Estado económico y social de Cataluña y principalmente del catalanismo» (1900)	103
4. Discussió de la pregunta de Romero Robledo sobre l'activitat de les associacions catalanistes (1900)	119
5. Discussió de l'esmena del marquès de camps al missatge de la Corona (1901)	136
6. Discussió de la interpel·lació del Dr. Robert sobre l'«actitud del Gobierno ante las aspiraciones de los diputados catalanistas» (1901)	148
7. Antonio Maura, «La reforma de la Administración local» (1902)	162
8. Articles de Francisco Silvela, José Sánchez Guerra i Gumersindo de Azcárate sobre el catalanisme (1902)	177
9. Plànol de la zona neutral proposada per Bertomeu Robert i pressupost de l'obra (1903)	196
10. Discussió a Corts arran del «Banquet de la Victòria» (1905)	198

11. Discurs de Lerroux contra el catalanisme aprofitant una proposició que reclamava una llei de Bases de reforma de l'administració local (1906)	236
12. La Cuestión Catalana. Informe del proyecto de ley sobre delitos contra la patria y el ejército dirigido al Senado por los diputados regionalistas D. Alberto Rusiñol y D. Francisco Albó (1906)	263
13. Defensa de José Canalejas de l'esmena a la totalitat del projecte de llei de reforma de l'administració local (1907)	272
14. Fragment del llibre de Francisco de S. Larceguí, «La Cuestión Catalana» (1907)	294
15. Ponència de Guillem Graell en defensa de les zones neutrals presentada al Congrés d'Economia (1908)	307
16. Projecte de llei Bugallal sobre zones franques (1914)	312
17. Manifest dels senadors i diputats regionalistes al país davant el conflicte europeu (1914)	316
18. Informe de l'Asociación de Labradores de Zaragoza a la Comissió parlamentària encarregada de dictaminar el projecte de llei de Zones neutrals (1915)	322
19. Document del Foment del Treball Nacional, la Cambra de Comerç, la Cambra d'indústria, l'IACSI i la Comissió consistorial «pro zona neutral» (1916)	342
20. Discussió de la interpel·lació de Magí Morera sobre el lliure ús de la llengua catalana en la vida interior de Catalunya (1916)	345
21. Diego Pazos y García, «La política española ante la agitación nacionalista en algunas regiones» (1916)	359

-
22. Conferència a l'Ateneo de Madrid
d'Aurelio Ribalta, «La afirmación
regionalista» (1918)	366
23. Discurs de Julián Juderías y Loyot
en la Real Academia de la Historia
sobre el tema «La reconstrucción de
la historia de España desde el punto
de vista nacional» (1918)	383

O

PÒRTIC

El 8 de juliol de 1916 Magí Morera i Galícia, el poeta, traductor i advocat que, passat el temps, seria alcalde de Lleida i que del partit liberal evolucionà cap al regionalisme, s'alçà del seu escó en el Congrés de Diputats i, en nom de la minoria regionalista de la Lliga, va defensar una interpel·lació dirigida al govern Romanones sobre «Libre uso de la lengua catalana en la vida interior de Cataluña» (DSC, núm. 47). Durant la discussió d'aquesta interpel·lació, en la qual intervingueren, entre altres, el president del Consell de Ministres (Romanones), el conservador Antonio Maura i, en nom de la minoria parlamentària liberal, González Besada; els diputats regionalistes Cambó, Morera, Ventosa, Bertran i Musitu, Rusiñol, Ferrer i Vidal i el marquès de Camps presentaren una proposició incidental reclamant al govern la presentació d'un projecte de llei que establis el lliure ús de la llengua catalana a Catalunya en les corporacions públiques (reclamació que provocà les irades protestes de la majoria de la Cambra), en els tribunals de justícia, en els actes i documents notariais i mercantils i en l'ensenyament; l'obligatorietat dels funcionaris i càrrecs públics de Catalunya de parlar, entendre i escriure el català i, finalment, que el govern autoritzés l'aplicació d'aquestes normes a la resta de territoris peninsulars que es trobessin en una situació anàloga i així ho demanessin les seves corporacions.

No costa gaire d'imaginar que la proposició regionalista fou, a la fi, rebutjada, en votació nominal, per 120

vots en contra i 13 a favor, dels quals només dos eren de diputats no catalans (José Pablo de Acillona y Durañosa, diputat independent per Marquina i Anicet Llorente Arregui, diputat per València).

La llengua ha estat un tema emblemàtic, encara que no tan sols, en la disputa que ha mantingut Catalunya amb la resta dels pobles hispànics. I, en concret, amb els polítics espanyols. Si esmentem aquest debat, tanmateix, que fou breu però intents, és perquè reflecteix molt bé tres constants parlamentàries des que el 1901 la minoria regionalista entrà a les Corts amb la coneguda candidatura dels «Quatre presidents». Aquestes són, en resum, les següents: Primera: El predomini de la Lliga Regionalista alhora de vehiculitzar els interessos catalans per damunt fins i tot dels republicans nacionalistes (encara que l'activitat parlamentària de Coromines, Sunyol o Carner fou molt més important del que donà a entendre J. Pabón). Segona: El rebuig de liberals i conservadors a atendre les reivindicacions catalanes si això volia dir posar en qüestió l'Espanya unitària i uniforme. Tercera: La defensa per part del catalanisme de l'autonomia política com a única fórmula possible de superar el mal acoplament de Catalunya amb Espanya. Expliquem-ho una mica més.

En la seva intervenció, Magí Morera recordava, d'entrada, que durant la discussió del missatge de la Corona d'aquella legislatura una bona part del temps s'havia esmerçat a debatre l'anomenat «problema català» (com

leyes en donde se castiguen como es debido este delito inconcebido é inconcebible». (Antología de las Cortes de 1901, 1914). El Parlament espanyol no tan sols no va poder criminalitzar el regionalisme, sinó que, en canvi, després d'intentar-ho més d'una vegada, va haver de reconèixer que la crisi del sistema restauracionista espanyol havia de passar, forçosament, per la regionalització de l'Estat.

És cert, però, que aquesta regionalització no fou possible fins la crisi definitiva del sistema que portà a la proclamació de la II República i que, a més, no tothom l'entenia de la mateixa manera com es formulava des de Catalunya. Perquè, en general, des del centre, des del pandemonium del poder, la regionalització d'Espanya fou sempre molt mal vista, quan no era combatuda per mor de la «necesaria unidad de la Patria». Pel que fa a com l'entenia el catalanisme, el mateix Morera advertia que la regionalització de l'Estat no es podia traduir en un, per dir-ho en termes actuals, «café per a tots», ja que, si bé l'unitarisme, «que da la ropa hecha para toda la Nación, aun á riesgo, no á riesgo, con la seguridad de que á unos les resulte ancho lo que para otros les resulte estrecho», això no milloraria amb una descentralització administrativa de l'Estat de tall harmonitzador: «no íbamos á caer en la misma falta de dar también un patrón que sirviera para todo el mundo, cosa que era realmente, naturalmente y por esencia imposible. Y entonces surgió como derivación, que la

fórmula havia de resultar de conformidat amb los interessos de cada regió; que en las regiones en que esta comunidad de intereses sea superficial, la fórmula tendrá que amoldarse á esta circunstancia; donde ahinque más, tendrá que ser más ahincada la fórmula, y donde resulte que las raíces del regionalismo son nacionalistas, por fuerza la fórmula tendrá que ser nacionalista, siendo este el caso, la situación de Cataluña». És a dir, que des de Catalunya la regionalització de l'Estat s'entenia no com una categoria abstracta (a l'estil del federalisme republicà d'antany), sinó com un esforç per connectar l'estructura organitzativa de l'Estat amb la realitat del desenvolupament de cada poble. Tal vegada aquest era el perill que molts diputats i senadors dels districtes no catalans veien en el catalanisme. César Silió, per exemple, aquell diputat conservador per Valladolid que fou director de El Norte de Castilla i president de la Comissió parlamentària encarregada de dictaminar el projecte de llei de reforma de l'administració local de 1907 i que fou un dels que més combaté la concessió del port franc barceloní; el 1900 no tenia cap empatx a qualificar el regionalisme basc (bizkaitarra) i català de corrents anti-espanyols. En una curiosa comparança entre el federalisme i el regionalisme que exposà en el seu llibre Problemas del Día, Silió ens dóna la clau per comprendre la virulència dels atacs contra el catalanisme: «La doctrina federalista —deia—, al cabo es española; es doctrina política nacional de la nación grande,

extendida desde el cantábrico y el Pirineo al Estrecho, y desde el Mediterráneo al Atlántico, ó a la frontera portuguesa. [...] El bizkaitarrismo y el catalanismo no son doctrinas disgregantes, á la manera que lo es la doctrina del partido federal español, sino que van mucho más lejos; como que son doctrinas evidentemente anti-españolas. [...] Repito, sin embargo, que, entre nosotros el federalismo no se presenta como partido catalán, vasco ni gallego, sino como partido español; y en este punto, difiere esencialmente del bizkaitarrismo y del catalanismo, pues los mantenedores de estas ideas no reconocen más nacionalidad, ni más patria, que la propia región, de cuyos fueros se dicen guardadores.».

(ps. 246 i ss.). Davant d'aquesta declaració de nacionalisme espanyol, no ens ha d'estranyar gens que el catalanisme esdevingués una pedra a la sabata de molta gent i, particularment, d'aquells que no acceptaven que Espanya fos un compost multicultural amb dinàmiques polítiques diverses.

De fet, el debat sobre la regionalització de l'Estat espanyol amarà les discussions de les diverses instàncies politico-socials espanyoles (des de les acadèmies i els ateneus fins a les Corts; des de les societats corporatives a la premsa), des que tingué lloc l'ensulsiada que fou per a la política espanyola el desastre colonial de 1898. Però no ens ajustariem a la veritat si no diguéssim que, a Catalunya, aquesta idea de regionalitzar l'Estat español fou una preocupació molt anterior. Si

més no, de Valentí Almirall en endavant al Principat s'alçaren veus en aquest sentit. Francesc Artal, per exemple, des de la perspectiva del pensament econòmic, ens ha demostrat que entre el 1840 i el 1898 un estol d'economistes anaren confegint el que ell anomena regionalisme econòmic que, és clar, havia de tenir incidència en les formulacions teòriques, però també fortes repercussions polítiques.

A Catalunya, si remuntem el passat històric, les lluites de carlins i federals -bo i ser divergents i propugnar models socials distints- foren, també, l'expressió radical de l'oposició de la perifèria a la centralització, a més de ser dos projectes d'organització administrativa i territorial de l'Estat diferents a allò que el liberalisme espanyol volia imposar si-us-plau-perforça. Uns i altres fracassaren, per motius ben diferents, i deixaren de ser alternatives viables per a la majoria de la gent. I aquí és quan apareix el catalanisme, com a moviment socio-polític, que de la minoritat passà, en relatiu poc temps, a crear una nova hegemonia, per emprar un concepte gramscianista, i que fou, com digué el vell Duran i Bas al valencià Teodor Llorente, «protesta contra el caciquismo, y tendencia en pro de una política descentralizadora y favorable a la verdadera regeneración del país en sus intereses morales i materiales».

La posició catalanista respecte a l'organització de l'Estat espanyol des que va aparèixer com a moviment nacional de síntesi, fou d'una coherència absoluta.

Deixant de banda el model social que predominà en cada conjuntura, avui es pot dir que hi va haver una continuïtat molt clara entre el que es reclamava el 1885 (Memorial de Greuges), el 1888 (missatge a la Reina regent), el 1901 (candidatura regionalista a les Corts), el 1907 (Programa del Tívoli), el 1911 (Bases per a la constitució de la Mancomunitat de Catalunya) o el 1918 (primer projecte d'Estatut d'Autonomia), mentre que no es pot dir el mateix en relació a la política dissenyada per conservadors -silvelistes i mauristes-, liberals -incloent-hi els demòcrates- i republicans -unitaris i progressistes. Els radicals de Lerroux eren tota una cosa: anti-catalanistes i, en aquest sentit, també foren coherents. Posem dos exemples de les vacil·lacions en la posició dels partits estatals.

El primer fa referència a Antonio Maura, el líder més carismàtic dels conservadors després de la mort de Cánovas del Castillo, el qual va tenir la valentia d'acceptar el 1907, quan l'ambient no era gens favorable, la formació de mancomunitats provincials com una manera de donar sortida a les aspiracions catalanistes, però, en canvi, el 1911 en començar els tràmits per elaborar el projecte de llei de Mancomunitats presentat pel ministre liberal Barroso, es negà a participar en la comissió que havia de discutir el dictamen, optant per allò que tant havia criticat el 1907: que el Parlament només fos un fòrum de passions sense veritables legisladors. Aquesta actitud de Maura no es pot explicar tan

sols per condicionaments personals del moment, sinó que a Don Antonio li preocupava l'embranzida catalanista i per això, conjuntament amb Moret (!), intentaren d'impedir la llei amb la proposta que abans d'aprovar el projecte de mancomunitats, se n'aprovés un altre referit a la reforma de la totalitat de l'administració local. En el fons s'apuntà, tot i que després va permetre el quòrum per aprovar el projecte Canalejas, a l'obstruccionisme parlamentari de la més baixa estofa.

El segon exemple és més vistós encara. José Canalejas, cap dels liberals demòcrates, el 1907 s'oposà al projecte Maura que acabem d'esmentar argüint que amenaçava la fortalesa de l'Estat «único y soberano» per satisfer les pretensions mesquines i egoistes dels solidaris catalans; mentre que l'1 de juliol de 1912, en presentar el projecte de Mancomunitats provincials (que de fet va ser l'única llei de descentralització administrativa de tots els projectes presentats que reeixí a Espanya des que el 1891 Francisco Silvela i José Sánchez de Toca presentaren el seu projecte de reforma de les lleis provincial i municipal), demanà a la Cambra de Diputats que el votés per unanimitat perquè afavoria el desenvolupament i expansió locals i, per contra, «no merma la autoridad del Poder soberano de la Nación [ni] en manera alguna afecta á la integridad de la Patria» (DSC, núm. 151). També és veritat que no tots els polítics liberals es mostraren tan contradictoris. Ni Segismundo Moret —com hem vist— ni García Prieto ni Niceto Alcalá Zamora

al llarg dels disset primers anys del segle XX no modificaren gaire els seus postulats anti-regionalistes, llevat de quan va caldre guardar les formes o bé assegurar aquest o aquell pacte. A mesura que passaven els anys, però, el doctrinarisme liberal demostrat en relació amb la unitat de l'Estat de, posem per cas, Gumersindo de Azcárate (republicà), Sánchez Guerra i Maura (conservadors) o bé de Canalejas o de Romanones (liberals) i altres, anà minvant per la força dels fets, de l'existent, de la realitat social catalana que, en general, llevat del partit radical, aspirava a assolir l'autonomia.

Un repàs molt ràpid a la cronologia ens permet de detectar que la presentació dels diferents projectes de llei, de bases o simplement les declaracions d'intenció sobre la descentralització administrativa està vinculada a la incidència i empenta del regionalisme català. Així, per exemple, entre el 1891 i el 1907, període durant el qual es presentaren un bon grapat d'iniciatives legislatives a instància dels conservadors (1891, 1900, 1903 i 1907) i dels liberals (1901, 1902 i 1906), es corresponen amb anys de gran agitació catalanista: el 1891 es creà la Unió Catalanista que promogué l'aprovació de les Bases de Manresa l'any sobre, el 1899 tingué lloc el tancament de caixes en el context de la crisi espanyola finisecular, el 1901 triomfà la candidatura regionalista dels «Quatre presidents», el 1905 esclatà el conflicte obert amb el militarisme creixent, el 1906 l'Assemblea General de Diputacions d'Espanya aprovà la proposta de

Prat de la Riba de crear mancomunitats regionals, el 1907 es formà la Solidaritat Catalana, el 1911 els comissionats de les quatre Diputacions catalanes aprovaven les bases per a la creació de la Mancomunitat...

No volem dir, tanmateix, que hom hagi d'establir una relació directa entre aquests esdeveniments i les propostes descentralitzadores governamentals, però eren fenòmens que formaven part de la conjuntura que hi abocà i, per tant, no podem menystenir-los. Sobretot si al debat sobre la descentralització administrativa, n'hi afegim un altre —que analitzem en aquest treball— que evolucionà paral·lelament i que va dominar, també, les dues primeres dècades d'aquest segle. Això és: la proposta de crear una zona franca en el port de Barcelona com a estímul per al comerç i la producció catalanes. No hem d'oblidar que, per exemple, el 1912, mentre es començava a discutir el projecte de llei de mancomunitats, s'encetava així mateix la discussió del «Proyecto de Ley facultando al Gobierno para conceder el establecimiento de depósitos francos en los puertos que crea convenientes y con determinadas condiciones» (DSC, núm. 146, apèndix 3r.). ¿Aquest doble front —que unia política i economia— responia a una estratègia elaborada i calculada del catalanisme? És possible, si més no perquè els caps dels diversos sectors del catalanisme (Cambó, Ventosa, Carner i Coromines) s'esmerçaren a difondre la idea que autonomia política i capacitat econòmica per gestionar-la eren les dues

cares, imprescindibles, del desenvolupament socio-polític de Catalunya.

A banda del que diu Ossorio y Gallardo respecte a què el catalanisme de dreta i d'esquerra només podien concebre esperances de veure ressorgir l'esperit regional si eren capaços de rebre la col·laboració, per simpatia, de la resta de forces polítiques (pròleg a *Historia del pensamiento catalán durante la guerra de España con la República francesa, 1913*), és lícit afirmar que l'activitat parlamentària del catalanisme donà realisme, actuà de dinamitzador, d'una política espanyola estancada des de feia temps. Ara bé, si sempre s'ha dit que les Corts de la Restauració no reflectien el cos social espanyol i eren una impostura política, ¿què vol dir que el catalanisme —en un sentit ideològic divers— assolís de marcar el ritme de moltes discussions parlamentàries, sense que això vulgui dir que sempre acabessin positivament per als interessos de Catalunya? És una pregunta difícil de respondre. Tanmateix, tal vegada convingui recórrer a la reflexió que féu Joan Garriga i Massó (aquell liberal canalejista que després ingressà a la Lliga), el qual a les seves memòries ve a dir que a l'Espanya d'aquell temps no hi havia veritable política, llevat de la dosi de realisme que introduí el catalanisme. Sense tenir idea del baix nivell de la política espanyola, continua exposant Garriga, no podríem comprendre com una petita minoria catalana, especialment la regionalista, va arribar a predominar fins al punt de ser un dels

factores principals en la política parlamentària espanyola.

El discurs que Francesc Cambó pronuncià a les Corts el 20 de novembre de 1918 en defensa de l'autonomia catalana, és prou il·lustratiu del dinamisme introduït pel catalanisme a les Corts. I ho és, certament, en un triple sentit. En primer lloc, perquè ens mostra que el catalanisme, singularment el conservador, des d'aquell romanticisme que amarava les Bases de Manresa de 1892 fins el moment d'entrar a les Corts va evolucionar molt ràpidament, sense deixar de reclamar l'autonomia, cap a formes democràtiques, taponant l'esquerda ideològica que tant els havia estat criticada. En segon lloc, perquè, com ja havia fet abans, pretenia sumar-se al corrent internacional de reivindicació nacionalista, aprofitant les tesis del president Wilson, per justificar les seves pretensions. I, en tercer lloc, perquè l'autonomia catalana s'acompanyava d'una proposta regionalitzadora de l'Estat espanyol, més enllà de la solució administrativa tan del gust de liberals i conservadors, i d'aquesta manera donava projecció estatal a les reivindicacions nacionalistes. Per al catalanisme, doncs, el fet català esdevenia, així, una qüestió que afectava l'arrel del concepte de sobirania nacional aleshores a l'ús, de la qual, si de cas, el que se n'havia de discutir era l'abast i la intensitat de les propostes encaminades cap a una nova formulació.

En resum, el catalanisme hegemònic des del 1887, quan es trencà el Centre Català, s'inclinà cap al liberalisme

a poc a poc, amb fases d'estancament evidents, però al capdavall acabà essent un corrent liberal ad hoc. Entenquem-ho bé. De vegades hom pretén fer creure que l'abandó dels trets romàntics de la vella política de la Unió Catalanista significa que el catalanisme del segle XX s'allunyà dels preceptes rígids anti-liberals dels vells nacionalistes per aproximar-se (o assumir) a l'Estat liberal de la Restauració. No és ben bé això.

Després del que ja sabem de la Restauració, ¿És que es pot dir seriosament que aquell Estat liberal que s'inventà Cánovas del Castillo, que nasqué després d'un cop de força negant el sufragi, que excloïa els «dissidents», que escampà el caciquisme arreu, que era incapaç de generar un projecte comú i que, a més, pretenia ofegar les aspiracions regionals... podia ésser assumit pel catalanisme o per cap altre corrent reformista? No ho creiem pas. Plantejar la discussió en aquest termes és distorsionador i interessat. Pensem que mentre el catalanisme de principis de segle es caracteritzava, com va dir Joan Ventosa el 1915, per una fe absoluta en el ressorgiment de les energies regionals com a base del règim autonòmic que reclamaven i per la voluntat d'estimular l'exercici del dret de ciutadania (DSC, núm 120, 19.1.1915), la premsa de l'interior peninsular llançava arengues con la següent: «Es realmente deplorable la conducta que los catalanes vienen observando respecto de España. Hablamos de los catalanes en general, porque los mueras qué á diario se lanzan en Barcelona, se dice

impunemente; en otra parte no se tolerarían por nadie, y no tolerándose, no habría quien los pronunciara. [...] Todos los catalanes, pues, han incurrido en un delito de lesa patria, y España debe tomar buena nota de ello para darles su merecido. [...] Si la traición se premiara y el patriotismo se castigara, ¿adonde iríamos á parar?» («Patriotismo y traición», Noticiero de Soria, 11.5.1901).

És clar que l'exemple de liberalisme no podia pas arribar de gent d'aquesta mena, si de cas arribava d'una altra banda. Segurament de fora, i, també, del pragmatisme que imposà al moviment Prat de la Riba, aquell home de govern, aquell home d'Estat, les idees del qual, com ja va dir Rovira i Virgili, inicialment responien a una ideologia reaccionària i clerical, però que en virtut dels seus sentiments catalanistes, evolucionaren cap a concepcions liberals i democràtiques. I aquesta evolució de Prat, també la va seguir el gruix del moviment nacional català.

Així doncs, la tesi que presentem pretén avaluar el valor del catalanisme com a corrent reformista espanyol, centrant l'anàlisi, però, en dues qüestions que dominaren bona part de les tasques parlamentàries dels primers vint anys del segle XX: la reforma de l'administració local i la creació del port franc de Barcelona. A més, l'observació d'ambdós processos ha estat una plataforma idònia per determinar l'evolució del catalanisme del nou-cents, que es caracteritzà, per dir-ho amb paraules de Miquel dels Sants Oliver, per la conversió del sistema

de protesta, d'aïllament o de divorci mantingut fins aleshores respecte a la política estatal, en sistema d'intervenció.

Però és que si hem triat aquests dos debats, que ocuparen tot el tall cronològic proposat, és perquè la polèmica que provocaren permet de reflexionar sobre l'organització política i econòmica de l'Espanya contemporània i, al mateix temps, ens permet de mesurar les distintes perspectives i els models proposats per cada opció política. Ara bé, també cal dir-ho, rere cada debat despunta un tema de molt més abast, el qual, en veritat, només interpretem a ràfegues. Això és, el nacionalisme espanyol de liberals i conservadors, sobretot, que, pel sentit historicista que tenia, exclouïa cap altra interpretació d'Espanya i fou la paret amb què toparen els intents de reforma de l'Estat centralista i uniformitzador encetar el 1812 pels liberals doctrinaris.

El marc per estudiar tot això han estat les Corts espanyoles, concretament, el Congrés de Diputats. De tota manera, ¿N'hi ha prou a fer història parlamentària per fer-se una real idea del que significà el catalanisme en el context hispànic? No, és clar que no. Però hem de tenir en compte que el Parlament espanyol, falsejat o no, representatiu o no del sentir popular, fou, com els Parlaments d'arreu, un indicador, un termòmetre de les activitats de la societat política espanyola. Els diaris de sessions són peces literàries carregades d'ideologia que, en definitiva, esdevenen una documentació

valuosa i significativa del pensament polític dominant de l'Espanya de la Restauració.

* * *

Abans de cloure aquestes ratlles de presentació, vull deixar constància del suport que he rebut de diferents persones i institucions. En primer lloc, de Josep Benet, el qual, ha tingut confiança en mi des que vaig començar la meva tasca investigadora el 1982, tot just acabada la llicenciatura, i, des del Centre d'Història Contemporània, m'ha ofert una ajuda inestimable. També he d'esmentar l'acolliment sincer del Dr. Vicente Cacho Viu, el qual, a través de la Fundació de la Caixa de Barcelona i de la Fundació Ortega y Gasset, m'obrí moltes portes de la «Villa y Corte» i em facilità una beca del Programa d'Estudis Catalans «Joan Maragall». I a la Fundació Jaume Bofill, que m'atorgà dues beques consecutives amb les quals he pogut sobreviure els darrers dos anys.

Pel que fa als suports intel·lectuals, vull expressar, a banda del que ja he dit a les dedicatòries respecte a Ángeles Rojo, Vicent S. Olmos i Rosa Muñoz, el deute que tinc amb Josep Termes, el qual m'ha honorat permetent que treballés amb ell i, des de la meva època d'estudiant, ha determinat les opcions historiogràfiques que he fet. Als companys de generació, en Josep Mª Muñoz i Lloret, l'Andreu Mayayo, la Judit Subirachs, en Jesús Torres i en Josep Illa, que, més al bar de la facultat que a les classes, vam donar fe de la nostra voluntat d'esdevenir un dia historiadors. I, finalment, vull fer esment

d'en Ricard Vinyes, el qual, sense adonar-se de les meves dificultats per caminar tant, m'ha fet rondar pels carrers de Barcelona a la recerca de Clio. A tots plegats, gràcies.

Barcelona, 7 de maig de 1992

ASSAIG D'INTERPRETACIÓ DEL CATALANISME

1. EL CATALANISME EN LA HISTORIOGRAFIA ESPANYOLA

El regeneracionisme com a moviment positiu de recuperació de l'esperit de grandesa d'Espanya ha estat motiu de preocupació per a la historiografia espanyola.¹ Hi

¹ Entenem per regeneracionisme el que ja hem definit en l'entrada corresponent del *Diccionari d'Història de Catalunya* (en premsa); és a dir, el moviment ideològic i polític, que va tenir la seva expressió culminant durant l'última dècada del segle XIX i la primera del XX. Sorgí com a conseqüència del desastre colonial de 1898, que actuà de revulsiu sobre el comportament i les idees d'un ampli sector de la burgesia, de propietaris agrícoles i de petits comerciants, que se sentien insatisfets amb el sistema socio-polític-econòmic de la Restauració i que, per tant, denunciaven els interessos socials oligàrquics que servien de base al règim canovista. Els regeneracionistes criticaren una manifesta decadència d'Espanya, a la qual oposaren la defensa d'una política de realitats, la fe en la revitalització de l'esperit nacional i l'autarquia. Així doncs, el regeneracionisme esdevingué l'expressió tant d'una crisi ideològica com del sorgiment d'una mentalitat positiva, profundament nacionalista. Enfront dels enfocaments estetitzants respecte al que anomenaven «problema d'Espanya», els regeneracionistes desplegaron una pretesa actitud científica, fent ús d'un nou tipus d'instrumental crític: informes, estadístiques, dades matemàtiques o geogràfiques, observacions sociològiques, interpretacions històriques o psicològiques, entre altres elements. En aquest sentit, el regeneracionisme no fou sinó la successió d'una sèrie de «receptes mèdiques», que posaven en relació aquest moviment amb la tradició arbitrista espanyola. El moviment regeneracionista va tenir un nom destacat, Joaquín Costa, que hom pot considerar el pare del moviment a partir de la seva coneguda consigna sobre la regeneració i europeïtzació d'Espanya, encara que, tot s'ha de dir, la crítica a l'estat de coses de l'Espanya de la Restauració ja havia estat feta per Valentí Almirall a la sèrie d'articles apareguts el 1886 a la *Revue du Monde Latin*, i que després aparegueren aplegats amb el títol *Espagne telle qu'elle est*. També hi participaren intel·lectual d'anomenada, com ara Luis Morote, Fernando Garrido, Ricardo Macías Picavea, Lucas Mellada, Damián Isern, César Silió, Vicente Almirall, Julio Senador, Joaquín Sánchez de Toca i el general Polavieja. Quan el general Polavieja llançà la seva proposta regeneracionista, un sector del món empresarial català li semblà que aquesta era la sortida a la crisi colonial. Aleshores es formà a Catalunya un grup de partidaris del general, l'acció dels quals fou important per acabar de perfilar

ha, doncs, molts i acurats estudis sobre un o altre aspecte del pensament, diguem-ne, modernitzador, de l'Espanya contemporània, sigui des d'una perspectiva intel·lectual, sigui des d'una visió més estrictament política.² En

la politització de la burgesia catalana.

² Cal assenyalar, entre altres, les obres d'ABELLÁN, JOSÉ LUÍS, *Historia crítica del pensamiento español*, Madrid, Espasa-Calpe, 1984-1990, 5 vols.; LAÍN ENTRALGO, PEDRO, *La generación del 98*, Madrid, Ed. Diana, 1945; GIL CREMADES, J.J., *El reformismo español. Krausismo, escuela histórica, neotomismo*, Barcelona, Ariel, 1969; GÓMEZ MOLLEDA, Mª DOLORES, *Los reformadores de la España contemporánea*, Madrid, CSIC, 1966; TIerno GALVÁN, ENRIQUE, *Costa y el regeneracionismo*, Barcelona, Barna, 1961; TUÑÓN DE LARA, MANUEL, *España: la quiebra de 1898 (Costa y Unamuno en la crisis de fin de siglo)*, Madrid, Sarpe, 1986. Pel que fa als estudis sobre el regeneracionisme català, a més del llibre més aviat antic de CARRERAS I PUJAL, JAUME, *Historia política de Cataluña en el siglo XIX*, Barcelona, Bosch, Casa Editorial, 1957-1958, 7 vols., sobretot el darrer capítol, «El movimiento regionalista», ps. 461-502, de l'últim volum, que porta el subtítol *El renacimiento político y literario*; d'una vintena de pàgines de l'assaig de SOLÉ-TURA, JORDI, *Catalanisme i revolució burgesa*, Barcelona, Edicions 62, 1967 i de l'interantíssim pròleg de MIR, GREGORI a la reedició del llibre d'OLIVER, MIQUEL DELS SANTS, *Literatura del desastre*, Barcelona, Ediciones Península, 1974, ps. 151-172, és veritat que només darrerament han aparegut a Catalunya llibres i articles que d'una o altra manera tenen com a centre de reflexió aquest tema. Vegeu en aquest sentit CACHO VIU, VICENTE, «Proyecto de España en el nacionalismo catalán», *Revista de Occidente*, núm. 97 (1989); del mateix autor «La imagen de las dos Españas», *Revista de Occidente*, núm. 60 (1986) o bé el pròleg a *Els modernistes i el nacionalisme cultural, 1881-1906*, Barcelona, Edicions de La Magrana/Diputació de Barcelona, 1984; CASASSAS I YMBERT, JORDI, *Entre Escil·la i Caribdis. El catalanisme i la Catalunya conservadora de la segona meitat del segle XIX*, Barcelona, Edicions de la Magrana, 1990 i, especialment, CASASSAS I YMBERT, JORDI, «Francesc Cambó: el discurs polític del regeneracionisme català» dins BALCELLS, ALBERT (Ed.), *El pensament polític català del segle XVIII a mitjan segle XX*, Barcelona, Edicions 62, 1988, ps. 205-247; LLORENS I VILA, JORDI, «El programa catalanista finisecular: un projecte regeneracionista per a l'Estat espanyol de la Restauració», comunicació mecanografiada presentada al *Símpoio Internacional «Organización del Estado moderno y contemporáneo en Italia*

manquen, però, molts més perquè la idea que ens fem del regeneracionisme no es redueixi constantment als Ganivet, Macías Picavea, Silvela, Costa, Unamuno, Altamira, Maura i altres, tot ells més o menys obsedits per retrobar el «pols» d'Espanya.

Així doncs, de moment podem afirmar que encara no s'ha assolit una interpretació total -tant en el pensament com en la geografia- del significat ideològic-polític del debat sobre l'Estat i la seva reforma que, per anar lluny, s'enceta amb les discussions de la Llei municipal del 1870, continua amb les lleis sobre organització i règim dels municipis i províncies del 1877 i 1882 i els diferents projectes de reforma de l'administració local durant el segle XX i no s'acaba sinó traumàticament el 1939. En conjunt, tanmateix, tenint en compte les limitacions que acabem d'apuntar, sembla que sí que s'ha aconseguit de confeccionar una panoràmica dels «reformadors de l'Espanya contemporània» (prou definida pel que fa a la política mesetària) en relació a allò que podem denominar sense angúnia «el problema d'Espanya».

Precisament perquè l'avaluació del moviment regeneracionista ha estat confeccionada des del centre -amb força vicis centralistes (com per exemple el fet d'oblidar

y España», Barcelona 25-29 de novembre de 1991. Pre-actes (II), ps. 177-183. Així mateix, Jordi Casassas ha tingut cura de la recopilació d'articles i conferències de Francesc Cambó (aplegats amb el títol *El catalanisme regeneracionista*, Barcelona, Edicions de la Magrana/Diputació de Barcelona, 1990) que són força útils per copsar la voluntat regeneradora d'un catalanisme que evidentment no s'autodenominava així.

que no tot s'esdevé en un cercle imaginari Madrid-Salamanca-Valladolid-Saragossa) — les diferents anàlisis sovint han menystingut el paper del regionalisme català de la primera de segle XX — com a expressió política d'una classe, amb un suport ciutadà notable — en la batalla per la transformació de l'Estat de la Restauració. O, millor encara, no s'ha prestat atenció a la conversió del sistema de protesta, d'aïllament o de divorci, mantingut fins aleshores per Catalunya, que diria Miquel dels Sants Oliver, en sistema d'intervenció. Més clar: la conversió de la lluita pel particularisme en lluita per l'hegemonia, per una influència preponderant i restauradora de l'ideal espanyol, no s'ha sabut encaixar en el debat sobre «Espanya» que tingué lloc en l'encreuament dels dos segles.³

El que resulta més greu, però, és que la majoria d'estudis confegits des del centre hagin desenfocat el significat del regionalisme com a conseqüència d'una lectura massa estreta — i fins i tot subjectiva — del que hom anomena amb una certa pompositat metafísica «política nacional», contraposant-la a «política local», que seria el medi natural on, segons aquesta versió, s'ha desenvolupat el catalanisme. Poca cosa podem fer per canviar aquesta dinàmica, sobretot perquè és el resultat d'una compartimentació artificial de la política espanyola:

³ OLIVER, MIQUEL DELS SANTS, *Entre dos Españas (crónicas y artículos)*, Barcelona, Gustavo Gili, ed., 1906, pàg. 271.

el que passa al centre és l'essència de la política nacional, mentre que el que s'esdevé a la «perifèria» només és política local, de campanar.⁴

Les anàlisis que s'han fet del catalanisme polític conservador en relació a la política estatal insisteixen, al nostre entendre, a crear un fals dilema entre la participació-integració a la política general i l'aïllament dels catalans com a constant de la seva actuació pública. Un dilema que és difícilment demostrable, com a mínim del 1899 en endavant, malgrat que, això sí, es debaté prou i fou font de múltiples conflictes a Catalunya entre els sectors «pur» i «possibilista» del catalanisme.⁵

⁴ No es tracta ara de fer una gran disquisició sobre el caràcter de la relació entre el poder central i l'espai local, per això remeto el lector al capítol III, «*The government perspective*», del llibre d'HOBBSAWM, ERIC J., *Nations and nationalism since 1780. Programme, myth, reality*, Cambridge, Cambridge University Press, 1990, ps. 80-100. Per a una visió etno-antropològica de la representació col·lectiva fonamentada en una estimació absoluta del que es propi enfront al que és aliè, vegeu CARO BAROJA, JULIO, «*Las representaciones colectivas*» dins *Los pueblos de la Península Ibérica. Temas de etnografía española*, Barcelona, Ed. Crítica/Ed. Txertoa, 1991, ps. 50-60.

⁵ El cert és que a Catalunya hi hagué dues estratègies diferents entre el grup possibilista de la Unió Catalanista -que després seguiria la Lliga Regionalista- i el grup intransigent o purista de la Lliga de Catalunya, el qual propugnava l'abstenció política i el rebuig a col·laborar amb el sistema espanyol. És prou significatiu en aquest sentit la conferència inaugural de les sessions de la Lliga de Catalunya del 12 de desembre de 1898 del seu president, i ex-director de la *Il·lustració Catalana*, Josep Franquesa i Gomis: «Y això es precisament lo que més m'encongeix y m'espanta, aixó lo que fá que més me dolgui de que al véurem empés a parlar del desgavell general d'Espanya, que'ns ha fet caure al trist estat actual, no sia quí avuy porti aquí la veu un vertader

Plantejades així les coses, no ens ha d'estranyar, per tant, que hagin fet fortuna valoracions tan poc enfocades com les de Jordi Solé Tura, el llibre del qual sobre el catalanisme patrià ha estat assumit per bona part de la historiografia espanyola com un catecisme infalible que soluciona d'un cop què ha significat el

pensador seré y reflexiu, una inteligencia de mirada clara y abarcadora, que sapigués, no solzament exposar los fets, sino arrancarne totas las ensenyansas terribles y profitosas conclusions que se'n desprenen para desengany dels que encare creuhen en una regeneració impossible si avans no comensa per la destrucció de tots los motllos corromputs que desde fa molt, molt temps no han servit sino pera sagellar la formació d'una política injusta y de una administració immoral. [...] Los metges han trobat específichs que regenerin la sanch dolenta y pobre dels individuos, pero no es tan fácil descubrir depuratus que renovin la sanch y la naturalesa de tota una rassa. Y fins aixís, lo primer que's necessita es la bona voluntat del malalt per subjectarse á la dura proba, y aqueixa bona disposició ¡quí sab si hi es!, ¡quí sab si Espanya es un malalt d'aqueixos que están destinats á morir per consumpció y no volen regoneixer la seva gravetat y sols en un dia de gran crisis y sería postració cridan á consulta á tots los metges, lo qual no es obstacle per que al sentirse una mica reaccionats, se desentenguin de remeys y consellers y tornin á la antiga vida que's desfá y consúm depressa! Qui'ns assegura que si'ls governs actuals y'ls que vindrán poden arreglar de qualsevol manera'ls presents conflictes no se creurán ja salvats per sempre y no farán befa y escarni de sos mateixos projectes de regeneració?». Los conflictes d'Espanya y lo catalanisme, edició catalana, castellana y francesa, Barcelona, La Veu de Catalunya, s.d., ps. 5-6 i 27. Malgrat que l'edició disponible d'aquest discurs no inclou ni l'autor ni l'any de publicació, CANALS, SALVADOR, La cuestión catalana desde el punto de vista español. Antecedentes, Madrid, Imp. Vda. Pérez de Velasco, 1919, p. 145, l'atribueix a Franquesa i Gomis. D'altra banda, el Dr. Vicente Cacho Viu va confirmar-nos-en l'autoria. El Dr. Martí i Julià, per la seva banda, el l'article «Renaixensa, no regeneració», La Renaixensa, 15.2.1899, que signà amb el pseudònim «Bon Jan», carregava contra aquells que parlaven de regeneració: «Regenereuvos, ó regenereu á qui ho permeti; lo que es nosaltres no ho permetém. Vostra frase del dia es: regeneració. En nostra santa senyera fa molts anys hi han unas lletras que diuhen: RENAIXENSA.».

catalanisme com a moviment reformador en el context hispànic.⁶ Les tesis de Solé Tura són una mostra d'interpretació esquerranista del catalanisme, encara que coincident amb l'estatisme liberal, que segueix els paràmetres d'allò que l'estalinisme resumia com a política de «classe contra classe», ja que s'hi fa una tòpica i tendenciosa identificació de la nació amb l'Estat (que esdevé alter ego del poble) i del catalanisme amb el projecte burgès català.⁷ Per tant, el llibre de Solé Tura, que com ell mateix advertia al lector no era una obra d'història, sinó una interpretació política del catalanisme (i, per tant, d'un abast limitat), ha servit perquè la historiografia espanyola ratifiqués un apriorisme radical que consisteix a afirmar que el catalanisme fou un moviment antimodern, reaccionari i, és clar, de classe que no tenia una perspectiva d'Estat. El que deixen

⁶ Com es diu en el prefaci del llibre, la interpretació que hom fa de la història del nacionalisme català «és la història d'una revolució burgesa frustrada. El seu fracàs és una de les causes fonamentals del nostre endarreriment econòmic i polític» SOLÉ-TURA, JORDI, *Catalanisme i revolució burgesa*, Barcelona, Edicions 62, 1967. Tot i que les tesis de Solé Tura van de baixa a Catalunya des de fa temps, la historiografia espanyola continua seguint el seu esquema en obres recents, com ara ELORZA, ANTONIO, *La modernización política de España*, Madrid, Endymion, 1991.

⁷ No es tracta d'analitzar en detall el que es diu en aquest llibre, però, per posar un exemple de l'estalinisme que embolcalla tota l'obra només cal veure la cita d'Stalin que clou el capítol VII, «Regeneracionisme i voluntat de poder», en la qual el dictador soviètic afirma que el moviment nacional comença perquè la burgesia es posa en moviment i apel·la als de dessota, del seu país, i comença a cridar sobre la «pàtria», fent passar la pròpia causa per la causa de tot el poble. Ibid., p. 172.

sense resoldre aquesta mena d'interpretacions és per què el catalanisme arrossegà una bona munió de ciutadans de Catalunya, quina insidència tingué sobre l'evolució del catalanisme la tradicional monopolització de l'Estat exercida per l'oligarquia espanyola i, així mateix, si el catalanisme aportava alguna proposta nova i diferent per a l'organització moderna de l'Estat espanyol.

Per la seva banda, el sociòleg Juan José Linz ha afirmat, en relació a la capacitat de la burgesia catalana per esdevenir un moviment reformista arreu de la península, que « [...] *las extremadamente nacionalistas formulaciones llevadas a cabo en Barcelona, y las aspiraciones de la Lliga a participar en las coaliciones gubernamentales del decadente sistema bipartidista de Madrid [...]* privó a la burgesia catalana de convertirse en punta de lanza de un movimiento de reforma nacional.»⁸ Deixant de banda la inexactitud de l'afirmació, si més no des del fracàs de la via Silvela-Polavieja, com hom pot veure allò que deixa anar el paràgraf que acabem de transcriure és l'existència d'aquella dissociació abstracta (però persistent entre els estudiosos espanyols) entre «política local» i «política nacional», però, també, una incomprensió del fet que el regionalisme podia ser —i ho era— una forma, una opció, de «reforma nacional». La dissociació que assenyala Linz fins i tot es manifesta en les observacions, més agudes i encertades, de joves autors

⁸ LINZ, JUAN JOSÉ, *El sistema de partidos en España*, Madrid, Narcea, 1979, p.37

d'ara mateix quan exposen: *«Mientras que Cambó, aparte de su preocupación por el problema catalán, en el plano nacional pensaba en una regeneración más profunda...»*,⁹ com si la preocupació pel fet català fos destriable d'una regeneració més profunda d'Espanya. Escaixar el «problema catalán» del pla general (i que consti que no vull forçar la gramàtica de l'autora) de la política seguida per Cambó i, per extensió, pel regionalisme conservador no ens permetrà mai de veure clarament el sentit que tingué el regeneracionisme confeccionat per la Lliga per a tota Espanya des d'una perspectiva catalana. I no ens permetrà d'entendre'l perquè s'oblida que n'era el fonament. Fixem-nos, sinó, de quina manera entenia Cambó la qüestió regionalista:

«El problema regionalista -proclamava Cambó el 1911- es un problema de vida, de realismo; el problema regionalista es simplemente un problema de adaptación de la organización interna de un país á la estrcutura real de este país; es la aplicación á la vida política, de la ley mecánica que aconseja obtener con el menor esfuerzo posible; es la adaptación completa del organismo que se trata de crear á la naturaleza del país.»

I aquest acoplament entre l'organització política de l'Estat i la realitat del país, al seu entendre no

⁹ GONZÁLEZ HERNÁNDEZ, MARÍA JESÚS, *Ciudadanía y acción. El conservadurismo maurista, 1907-1927*, Madrid, Siglo XXI, 1990, p.168

havia de comportar cap mena de daltabaix:

«El problema de la organización interna de un país —continuava exposant Cambó—, la resolución del problema regionalista consiste en no inventar, y en no destruir nada. Buscarlo en la realidad, donde él existe, estudiarlo, desenvolverlo y darle los grados de libertad que su desenvolvimiento merece.».

El regeneracionisme del catalanisme conservador es basava, certament, en el fet que considerava el plet regionalista com a part de la realitat espanyola, com un factor essencial per a la configuració del nou Estat:

«El problema regionalista —acabava sentenciant el mateix Cambó— es, de todos los planteados en el campo de la política española, el más español, porque todo él arranca de las entrañas del país; debe buscarse su solución en la geografía que es la tierra; la historia que es el hombre: el hombre de hoy producto en cuerpo y espíritu de las generaciones que fueron, de lo que sintieron.».¹⁰

¹⁰ Totes les citacions pertanyen a CAMBÓ, FRANCESC, «El regionalisme, factor de la restauració d'Espanya. Extracte traquigràfic de la conferència donada a Saragossa», *La Veu de Catalunya*, 23.12.1911. Aquesta conferència ha estat inclosa, traduïda al català, a CAMBÓ, FRANCESC, *El catalanisme regeneracionista*, ob. cit., ps. 85-99. En aquest mateix sentit, el 1915 Cambó advertia Gabriel Maura que «[...] la afirmación regionalista —y en eso se diferencia de todas las recetas artificiosas del curanderismo político español— no es fórmula providencialista que lo fíe todo a la eficacia de la Ley y a la acción del Poder, sino que lo atribuye a la restauración de los valores históricos, al sentido de responsabilidad en la masa, al estímulo del propio esfuerzo,

És per això que en reiterades ocasions, com assenyala Jordi Llorens, negaren explícitament l'acusació de separatistes que la premsa espanyolista els feia. La Unió Catalanista, per exemple, deixà ben clara la posició del catalanisme en aquest respecte diverses vegades, tant en el seu programa polític (les *Bases de Manresa*, 1892) com en declaracions oficials, especialment en èpoques de persecusió governamental (1897 i 1900). Fins i tot els analistes catalanistes rebutjaven explícitament les solucions separatistes per als plets nacionals coetanis (Irlanda o Bohèmia) en els quals tenia un especial interès.¹¹

Darrerament s'ha posat de moda una tesi, per dir-ho així, optimista que, basant-se en una pretesa solidesa de la nació espanyola contemporània, necessita donar qualsevol explicació a «la emergencia de los nacionalismos periféricos de signo desintegrador»¹² en el procés de construcció de l'Estat (*State-Making*), com a antecedent d'un posterior moment d'edificació de la nació (*Nation-*

la sola fuerza de renovar la politica española.» CAMBÓ, FRANCESC, «Cataluña ante España», que és un dels articles que Cambó va escriure a *La Veu de Catalunya* com a rèplica al que Gabriel Maura havia publicat a *La Raza* -diari barceloní d'orientació maurista- amb el títol «El error del catalanismo». Tot ells són recollits per CLOSA, CÁNDDIDO a *Abyecciones políticas. Cambó contra Maura*, Barcelona, Ed. Pequeña Gaceta del Régimen Local, s.d.

¹¹ LLORENS, JORDI, «El programa catalanista finisecular...», art. cit., p. 182.

¹² BLAS GUERRERO, ANDRÉS DE, *Sobre el nacionalismo español*, Madrid, Cuadernos y Debates, 15, Centro de Estudios Constitucionales, 1989, p.19.

Building), mitjançant la distinció entre la idea de nació política i nació cultural.¹³ De tota manera, aquest plantejament liberal estatista (en versió socialdemòcrata), més o menys basat en enfocaments sociològics, té dificultats per explicar la crisi espanyola contemporània

¹³ Segons aquesta concepció, en un moment determinat de la història la idea de nació política «habrá de surgir en el marco europeo como una referencia ideológica básica para asegurar el funcionamiento del aparato estatal, aglutinando a los individuos que la integran en el espacio económico, social y político abarcado por el Estado. [...] En el caso español, por ejemplo, la lucha contra los musulmanes mejor que la acción inexistente hasta fecha relativamente avanzada, es el responsable de un difuso pero real sentimiento nacional hispánico. [...] El proyecto de nación de esos estados nacionales nace así libre de hipotecas históricas, dominado por un sentido de racionalidad y unas preocupaciones empíricas a la medida de sus protagonistas sociales.» La idea de nació cultural, d'altra banda, «tiene como soporte la existencia de un grupo étnico diferenciado, de un pueblo. [...] La idea de nación que tiene su fundamento en una realidad cultural reclama, pues, como indispensable esta realidad pre-política que es el grupo étnico. Determinar cuál es el elemento clave que garantiza la existencia de éste, estará en función de las circunstancias de cada momento y de la posibilidad de singularización que mejor garantice el objetivo de diferenciación perseguido por los nacionalistas. [...] Obviamente, esas ideologías nacionalistas deberán contar con un sustrato sociológico -el concepto de pueblo- sobre el que basar las aspiraciones que en cada momento se estimen oportunas. Pero ese sustrato servirá más como base de apoyo que como condicionante estricto del nacionalismo; las ideologías nacionalistas cuentan para ello con una amplia capacidad para efectuar síntesis y sincretismos entre hechos reales y mitos.». L'arrogància nacional-estatista d'aquesta mena de formulacions es mostra quan hom conclou: «La idea de nació política y de Estado actúan en un orden legal bien delimitado en contraste con la amplitud y generalidad de las naciones culturales.». BLAS GUERRERO, ANDRÉS DE, *Nacionalismo e ideologías políticas contemporáneas*, Madrid, Espasa-Calpe, 1984, ps.27-41. L'aparentment ben elaborada distinció que fa De Blas entre nació política i nació cultural recolza en la teoria anglo-saxona sobre que la nació no té necessàriament un fonament ètnic; cosa que, d'entrada, pot ser certa, però no les conseqüències que en deriva.

encetada el 1898 perquè, com reconeix el mateix Andrés de Blas, «*si el conjunto de la cultura española y europea da por buena la solidez del Estado y la nación de los españoles, deberá ofrecerse una explicación adecuada para la crisis iniciada en 1898 y que llega al momento actual.*».¹⁴ Una explicació que parteix d'un apriorisme que impedeix encertar en el diagnòstic d'allò que representa el catalanisme en la formació de l'Espanya del segle XX. Això és: que parteix de l'acceptació acrítica del model d'organització estatal del nacionalisme espanyol de caire liberal com el que van representar Costa, Unamuno, Ortega y Gasset i Azaña i que s'enfronta —i cal pensar que és un plantejament exagerat i equívoc— amb «*unos nacionalismos en los que cada vez se hace más acusada la quiebra de un componente regeneracionista español, cuando éste existió, a favor de un discurso más nitidamente nacionalista y de tendencia disgregacionista*».¹⁵

La visió optimista d'Andrés de Blas no és, tanmateix, nova, sinó que continua una tradició espanyola força freqüent que consisteix a substituir la realitat —que en la seva imaginació apareix amb una imatge distinta: irreal— per un desig fins a un cert punt xovinista que recolza en una diferenciació, com hem vist, teoricista i ahistòrica entre nació política i nació cultural. Per

¹⁴ BLAS GUERRERO, ANDRÉS DE, *Sobre el nacionalismo...*, ob. cit., p. 19.

¹⁵ *Ibid*, p.45

a De Blas, a més, està demostrat que els diferents pobles ibèrics són homòlegs com a nació política, malgrat que persisteixin les reivindicacions nacionalistes perifèriques:

«El que andando el tiempo surjan movimientos nacionalistas que cuestionen esas realidades estatales, no debe empañar la elemental realidad de esa vocación nacional de unas organizaciones políticas sabedoras de los complejos componentes requeridos para la vida estable de toda gran organización política de base territorial. Que el pionero Estado español pudiera ser una excepción respecto a esa prolongación del hecho estatal en hecho nacional, solamente es planteable dentro de la obsesión casticista, en muchos casos políticamente interesada, que ha dominado buena parte de la historiografía y la vida intelectual de nuestro país en las últimas décadas. El proceso de construcción del Estado moderno es un hecho complejo, irreductible a una pauta única e incompatible con un "tipo ideal" que quisiera ser presentado como descripción de la realidad. El caso español presenta notables singularidades respecto al francés o al británico, però ello no difumina una realidad estatal capaz de generar los fundamentos de un prenatalismo con

base a una idea política de nación»¹⁶

Doncs bé, aquesta tesi optimista sobre l'Espanya contemporània (més políticament interessada que no pas altres), distorsiona el sentit real del regionalisme conservador, que sempre va tenir, amb alts i baixos evidents, una clara vocació reformista espanyola. L'essència del regionalisme, com digué Cambó a Saragossa el 1911, era que en la reforma del model d'organització de l'Estat:

«[...] el problema regionalista es una apelación á las energías, a la vitalidad del país, y se aplica en los municipios donde existe y levanta el espíritu regional formando regiones fuertes, afirma su personalidad porque en ella se han de basar la España regenerada.[...] Porque hay que tener la seguridad, señores, de que únicamente en el resurgimiento del espíritu regional tendrá España su salvación y también debemos creer que la persona-

¹⁶ BLAS, ANDRÉS DE, *Sobre nacionalismo...*, ob. cit., ps. 14-15. Si diem que el que exposa De Blas no és nou, és perquè el que diu no s'allunya gaire del que plantejava l'il·lustre polític republicà liberal, cofundador de la *Institución Libre de Enseñanza*, Gumersindo de Azcárate el 1900 des de la tribuna de l'Ateneo de Madrid: «Hay precisamente en la Península Ibérica los requisitos para formar una nacionalidad. Estos son tres: unidad etnográfica, pues con mezcla celta, cartaginesa, romana, goda, árabe, etc., el conjunto es uno y común; unidad geográfica, que no necesita demostración, y unidad política, que es la única interrumpida, por la división en dos reinos de Portugal y España». AZCÁRATE, GUMERSINDO DE, «Centralización, descentralización y regionalismo», conferència pronunciada el 16 de març de 1900 i inclosa al recull de textos de l'autor amb el títol: *Municipalismo y regionalismo*, Madrid, IEAL, 1979, ps. 157-165.

lidad española únicamente será viva, intensa y se aumentarán sus fuerzas, cuando sean vivas, intensamente vivas, las fuerzas de las regiones. Tened la seguridad de que al resurgir el espíritu regional no caerá nada español, no caerá más que la artificiosidad importada del extranjero por los políticos españoles, del mismo modo que las señoras españolas importan de París un modelo de traje ó su sombrero. [...] No queramos que nuestra España en su organización política haga como aquellas señoras de mal gusto de que nos habla la artista francesa; queramos que no imite servilmente modas extrañas y que se dé la organización que mejor le cuadre.»¹⁷

És clar que, per damunt de tot, el regeneracionisme catalanista tingué una significació predominantment política. Una bona part del regnat d'Alfons XIII fou un llarg i tortuós periple del regionalisme per superar els vicis ancestrals de la política espanyola i avançar cap a la modernització de l'Estat. Tal com va assenyalar l'assagista francès A. Marvaud, a partir d'aquell moment es féu palesa la voluntat intervencionista hispànica d'un catalanisme, marcadament burgès i modern, que tenia com a objectiu la superació dels vells esquemes polítics espanyols heretats del passat.¹⁸ El regionalisme fou,

¹⁷ CAMBÓ, FRANCESC, «El regionalisme, factor...», art. cit.

¹⁸ MARVAUD, A., *L'Espagne au XXe siècle (étude politique et économique)*, Paris, Armand Colin, 1922, p. 160.

en definitiva, un altre intent —com ho havia de ser el maurisme a la resta de l'Estat— d'aproximar el país «real» al país «legal», però més verídica que no pas el maurisme:

«[...] si observamos que en España, debajo de una organización oficial, late, existe una España real que no se adapta á aquella organización oficial; que hay una vida municipal, que hay una vida regional que no pide otra cosa que libertad, entonces debemos aplicar el regionalismo.»¹⁹

Per dir-ho a la manera de Jaume Vicens, no ha de sorprendre'ns que Barcelona fos l'epicentre dels fenòmens socials més hostils a l'Estat espanyol de la Restauració. El seu potencial econòmic, la seva intensa vida espiritual i el seu dinamisme feien insuportables, tant des d'un punt de vista social com polític, els mètodes habituals del Parlament i de l'administració madrilenya.²⁰ L'acció

¹⁹ CAMBÓ, FRANCESC, «El regionalisme, factor...», art. cit. Per escatir el significat del maurisme, vegeu TUSELL, JAVIER/AVILÉS, JUAN, *La derecha española contemporánea. Sus orígenes: el maurismo*, Madrid, Espasa-Calpe, 1986. S'ha d'anar en compte, però, amb la interpretació dels autors (amb tot el que d'ella deriva) sobre que el maurisme fou la primera dreta espanyola moderna que existí, sobretot perquè és prou sabut que la Lliga Regionalista va néixer el 1901 mentre que el maurisme nasqué com a partit independent del conservador el 1913.

²⁰ VICENS VIVES, JAUME, *Coyuntura económica y reformismo burgués*, Barcelona, Ariel, 1974, p.207. Refermant aquesta opinió, Jordi Llorens apunta que el catalanisme copsà amb tota la seva intensitat la desconexió existent entre els principis teòrics reconeguts en el text fonamental de l'Estat i la seva aplicació real: «En aquest sentit —escriu Llorens—, els catalanistes distingiren ben aviat, fent-se ressò d'un debat àmpliament difós en molts països europeus en la segona meitat del segle XIX, l'existència de dues Espanyes irreconciliables. En efecte, si Almirall i Pompeius Gener, en una argumentació seguida uns anys

política que fou el regionalisme, iniciada a Barcelona per la generació burgesa de 1901 i que progressà d'una manera coherent fins al 1917, va estar presidida, és veritat, per la pugna entre els diferents corrents ideològics i, sobretot, pels interessos «regionals» i de classe que, cadascú per la seva banda, abocà en forma de propostes polítiques, que, com veurem, de vegades tingueren una traducció legislativa més o menys afortunada i triomfant i, molt més sovint, només fou joc dialèctic i prou.

2. EL CATALANISME COM A CORRENT REFORMISTA ESPANYOL

Així doncs, l'exclusió del catalanisme a l'hora d'avaluar la regeneració d'Espanya que s'inicià des de diversos sectors després del desastre colonial del 1898 té un doble perill. D'una banda, desconnectar el catalanisme de la política general espanyola, cosa que no va

més tard pels joves modernistes, parlaven de l'existència a Espanya de dos grups racials (aris i semites) oposats i històricament enfrontats, i Narcís Verdaguer i Ferran Alsina subratllaven les contradiccions existents entre una Espanya del Nord, emprenedora i desenvolupada, i una del Sud, subdesenvolupada, però hegemònica políticament; a La Renaixensa, i en una argumentació deguda a fonamentalment a Farnés, es parlava d'una Espanya artificial, constituïda per tot l'element oficial, i una Espanya real o natural formada pels contribuents». LLORENS, J. «El programa catalanista finisecular...», art. cit., ps. 181-182. Els treballs als qual fa referència la citació són: ALMIRALL, VALENTÍ, *Lo Catalanisme*, Barcelona, 1886; GENER, POMPEIUS, *Cosas de España*, Barcelona, 1903 (escrit de 1886); VERDAGUER I CALLÍS, NARCÍS, «Las duas Españas», *La Veu de Catalunya*, IV, 29.4.1894; ALSINA, FERRAN, «Discurs de... en lo banquet-meeting de Tarrassa», *Lo Catalanista*, VIII, 22.4.1894.

pretendre mai, ans al contari;²¹ i, de l'altra, no adonar-se que aquest corrent polític, com ja hem dit, fou, juntament amb el maurisme, l'encès defensor d'una solució global:

*«En Cataluña pensamos que nuestra salvación es cosa tan propia y nuestra que á nadie más que á nosotros podemos confiarla. Que debe instaurarse un principio de libertad colectiva, en virtud del cual á todos los grupos sociales de España debe ponérseles en situación de demostrar lo que pueden sus energías libremente desenvueltas, y se les haga sentir todo el peso de su responsabilidad por sus propios actos. Que al Estado sólo hemos de pedirle libertad para que demostremos si somos dignos de salvarnos.»*²²

²¹ De manifestacions en aquest sentit ja n'hem esmentat unes quantes. Per insistir encara més en la projecció espanyola del catalanisme podem transcriure el final de la conferència de Cambó a Saragossa que acabem d'anotar: «Los catalanes hemos de rectificar nuestra política y hemos de cambiar nuestro temperamento encogido, que, durante muchos años, nos ha inducido á pensar que no servíamos para la política general y que a la política regional debíamos limitarnos. Hemos de interesarnos en los problemas de política general y hemos de interesarnos en los problemas especiales de otras regiones.». O bé la ferma convicció que demostrà tenir davant les crítiques dels mauristes en afirmar que «En el campo yermo de la política española, Cataluña ha lanzado la afirmación regionalista, la única afirmación substantiva y estimulante que se ha formulado en España en el orden político». inclòs a *Abyecciones políticas...*, ob. cit.

²² «La conferencia del Sr. Cambó a Salamanca», *La Veu de Catalunya*, 20.3.1908. Inclosa, també, amb el títol «Catalunya davant de Castella» a CAMBÓ, FRANCESC, *El catalanisme...*, ob. cit, ps. 14-29. Es tracta de la conferència que pronuncià Cambó al Círculo Mercantil de Salamanca el 15.3.1908 en resposta a una altra que havia

Però perquè aquesta solució global arribés a bon port, calia recórrer a la mobilització política de l'opinió pública.²³ Ara bé, la diferència entre els diversos corrents reformistes o, si es vol, entre mauristes i regionalistes, és que en el cas de Maura es tractava d'incorporar a la política unes classes neutres inexistentes al centre peninsular: *«El auténtico país real, el pueblo, no entraba en sus planes más que a efectos de orden público»*, mentre que la burgesia catalana, per contra, *«contaba con un país real en el sentido maurista*

donat Santiago Alba en el mateix lloc sobre la qüestió del règim local i en la qual atacà durament el catalanisme.

²³ En relació a aquesta qüestió, en la conferència de Salamanca citada adés, Cambó criticava el que considerava solucions parcials del problema espanyol tot dient: *«Estas soluciones no apasionaron al pueblo, porque en todas ellas se prescindía del pueblo; todas se encaminaban á que fuera el Estado, que era lo que había fracasado, la salvación de España; era al Estado, usurpador y falsificador de la voluntad del pueblo, al que se pedía la regeneración deseada. Ninguno se dirigía al pueblo español para señalarle el camino que debía seguir si quería recuperar las funciones de amo que el Estado le tenía arrebatadas.»*. Aquesta concepció diferent de l'estatisme del conservadorisme català anà madurant fins que entre 1907 i 1909 el que s'ha anomenat «burocràcia intel·lectual» (vinculada a la Joventut Nacionalista), li donà un marcat caràcter pragmàtic i professional. Per seguir els plantejaments d'aquest sector, vegeu el setmanari *La Cataluña* (1907-1911) i el seu continuador *Cataluña*, que es presentaren com els portaveus de la Catalunya regeneradora d'una Espanya decadent. Per a una anàlisi més detallada d'aquest sector, vegeu els llibres de CASASSAS I YMBERT, JORDI, *Jaume Bofill i Mates (1878-1933)*, Barcelona, Curial, 1980, sobretot ps. 107-215, i *Intel·lectuals, professionals i polítics a la Catalunya Contemporània (1850-1920)*, Barcelona, Els llibres de la frontera, 1989.

del término». ²⁴ En una discussió parlamentària del gener de 1915, Joan Ventosa, aleshores home fort de la Lliga, justificà el valor del catalanisme en relació a la política espanyola precisament per haver exercit d'una manera intensa el dret de ciutadania:

«Nosotros hemos procurado en Cataluña, y lo hemos conseguido, y éste es un timbre de gloria de los partidos políticos catalanes, intensificar el ejercicio de la ciudadanía, que no hemos limitado á los individuos, sino que lo hemos extendido á las Corporaciones, á los círculos sociales de todas clases y, de un modo especial, á las Corporaciones políticas, Ayuntamientos y Diputaciones, y constantemente, en todos los problemas que se han suscitado en España y que, á nuestro juicio, de algún modo interesaban á la vida política de Cataluña, lo mismo las Corporaciones sociales y económicas que las Corporaciones políticas han deliberado y han resuelto, y han manifestado de modo claro su opinión.» ²⁵

En fi, el que volia el catalanisme hegemònic en la

²⁴ Són interessants en aquest sentit les observacions de PUNSET, RAMÓN, *Las clases medias ante la crisis del Estado español. El pensamiento de S. Calvo Sotelo*, resum de la tesi, Ed. Universitat de Barcelona, 1980, p.72. Vegeu, també, JIMÉNEZ CAMPO, J., «La articulación de las burguesías españolas» dins *España 1898-1936: estructuras y cambio*, edició a cura de GARCÍA DELGADO, JOSÉ LUIS, Madrid, Universidad Complutense, 1984.

²⁵ La declaració de Ventosa es produí durant el debat encetat per la interpel·lació del diputat conservador César Silió que demanava explicacions del govern sobre la prohibició de l'anomenada Asamblea de Diputacions a Valladolid. DSC, núm 120 (19.1.1915)

fase que va de 1885 a 1917, que, com ha escrit Vilar, podem demoninar nacionalista-burguesa,²⁶ es pot resumir mitjançant l'argumentació dels diputats i senadors regionalistes (Albert Rusiñol, Marquès de Camps, Ignasi Girona, Frederic Rahola, Leonci Soler i March, Francesc Albó, Salvador de la Trinitat Rius i Torres i Josep Bentrán i Musitu), exposada en fullet «La cuestión catalana» del 12 de gener de 1906 que, de tota manera, havia estat redactat per Enric Prat de la Riba:

«Contra la organización culpable de tan espantosa decadencia, contra la oligarquía política y periodística que hoy la sostiene y mangonea, contra los procedimientos de administración (!) y de gobierno (!) en esta organización arraigados y de esta oligarquía habituales, dirige sus esfuerzos el regionalismo catalán. Transformar la vida y constitución del Estado, sustituir la política, que tantos desastres ha engendrado, por una nueva política más justa, más progresiva, más acomodada á las necesidades y corrientes de los tiempos modernos; más respetuosa de los sentimientos y aspiraciones de todas las regiones que integran España, tal es nuestro ideal, nuestro objetivo.».

Un objectiu, diguem-ne autonomista, que si bé no representava una ruptura amb la realitat estatal espanyola, sí que comportava un canvi en l'organització del

²⁶ VILAR, PIERRE, *Catalunya dins l'Espanya moderna*, Barcelona, Curial, 1979, vol I: ps.54-57.

poder polític estatal:

«Cataluña quiere una constitución española amplia, libre, expansiva, que organice un poder fuerte, representante de la unidad española, y deje á las regiones plena libertad para resolver, sin ofensivas tutelas ni perturbadoras ingerencias, los negocios peculiares, privativos, interiores de las mismas; Cataluña quiere una organización política que respete el hecho de la variedad de las regiones sin detrimento del hecho de su unidad, como elementos componentes de España; Cataluña quiere remozar á España, renovarla, sustituyendo el régimen de opresión y uniformismo, copiado de Francia, con un régimen semejante al que contiene en su parte orgánica el programa del partido republicano federal, semejante al que en sus manifiestos bosqueja el partido tradicionalista, semejante al que una parte del catalanismo formuló en 1892 con el nombre de Bases de Manresa, que es semejante al régimen vigente en Alemania, en Suiza, en los Estados Unidos, al régimen que los grandes hombres de Inglaterra preparan para constituir la Greater Britannia, el imperio Británico. De este modo se constituyen las grandes naciones, de este modo se forman las unidades sólidas. Que todas las regiones encuentren satisfechas sus aspiraciones dentro de España, que ninguna sea humillada ni oprimida en ninguno de los elementos de su personalidad, que

*participen con equitativa proporcionalidad en el gobierno de la colectividad; y los vínculos del amor, del bienestar, del interés común, harán de todas ellas un bloque fuerte, compacto, incommovible. Pues nunca se ha visto aspiración alguna separatista en países bien organizados, cuyos derechos y sentimientos hayan sido respetados por el poder público.»*²⁷

Aquests diputats i senadors catalans, de tendència més que moderada, posaven, doncs, el dit a la llaga dels mals de l'Espanya finisecular; això és: la corrupció electoral i administrativa, l'estancament polític i la centralització. La resolució del fet català, de tota manera, segons que deia Cambó, només podia assolir-se en el context espanyol. Això sí, transformant les bases que conformaven l'Estat mitjançant el reclam d'autonomia per a Catalunya.²⁸

²⁷ *La cuestión catalana. Los Senadores y Diputados regionalistas, al País, Lleida, Imp. Soler & Benet, 1906.* L'autoria de Prat d'aquest text és reivindicada a *Història d'una política. (Actuacions i documents de la Lliga Regionalista, Barcelona, Biblioteca de la Lliga Catalana, 1933, p. 55.*

²⁸ A la conferència del 1908 de Salamanca que ja hem citat Cambó ho justificava de la manera següent: «Al formular Cataluña, con apremio, sus reclamaciones, hemos debido pensar en si el problema catalán era cosa exclusiva nuestra, si afectaba é interesava tan sólo á Cataluña; hemos debido pensar si era un pleito entre Cataluña y el resto de España, ó si era entre Cataluña y algo muy distinto que España. Y á poco de pensarlo, hemos visto claramente que nuestro pleito no era cosa exclusiva de Cataluña; que era el pleito de todas las regiones de España; que Cataluña defendía la causa de España entera al reclamar al Estado la autonomía.»

En el trànsit del segle XIX al XX l'opinió castellana i els polítics de la restauració començaren a capficar-se per entendre el nou rumb del regionalisme català que, a poc a poc, s'allunyava de l'entesa que havia mantingut amb el poder tradicional de l'Estat. Els calia entendre, doncs, *«por donde ha podido llegarse en tiempo relativamente corto, desde aquél en sus comienzos inofensivo renacimiento literario, iniciado por un grupo de poetas de inspiración no siempre feliz, apellidados los inocentes por sus mismos paisanos, y reducidos á escribir en catalán composiciones calificadas por quien no puede ser sospechoso, como poesias de ninas y ninetas y fluviols sonants [sic], hasta esta morbosa exacerbación de los espíritus, que ha llegado á convertirse en gravísimo problema político y á poner en riesgo la paz material, en toda la región catalana, ó cuando menos en la hermosa y cultísima Barcelona.»*²⁹ La desfeta colonial i les repercussions que

²⁹ SÁNCHEZ GUERRA, JOSÉ, «El catalanismo», *La Lectura*, any II, vol. I (1902), ps. 66-79. A més d'aquest article, la revista madrilenya inclogué articles sobre el mateix tema de Bertomeu Robert, Gumersindo de Azcárate, Lluís Domènech i Montaner, Josep Pella i Forgas, Francisco Silvela i Joan Maragall, que ja anirem citant. Una opinió semblant de temor expressà en la conferències de l'Ateneo de Madrid Gumersindo de Azcárate: «El regionalismo literario no era peligroso; hay en él, sin embargo, cosas que no comprendo, al hacer, por ejemplo, obligatoria la lengua catalana a los catalanes. He leído libros hermosos en castellano escritos por catalanes, y discursos, y como ejemplo citaré á don Francisco Pi y Margall, catalán de nacimiento, que en sus escritos se distingue por la pureza y concisión de la frase, como muy pocos escritores castellanos. El regionalismo jurídico no era peligroso tampoco; permanecía en statu quo. Pero, en cambio, el regionalismo político reviste caracteres alarmantes; trata de improvisar una Constitución que es ultrafederal, al considerarse autónomo en el Derecho procesal y penal

aquest fet tingué en l'economia i la política espanyoles i l'enfrontament entre els diferents interessos comercials del centre i del litoral, ultra les reivindicacions cada vegada més sòlides del catalanisme, foren prou per rompre la «cordialitat» de la relació Catalunya/Espanya.³⁰ Però és que a més, si més no des del 1901, com digué Cambó, el catalanisme havia de passar de fer missatges i propaganda dels ideals catalanistes a enviar diputats a les Corts i regidors als municipis:

«Catalunya, si no's resigna á seguir per la pendent de decadencia y de mort per ahont els governants de l'Estat espanyol la portan, no té més que dos camins á seguir: la lluyta electoral ó la revolució. Mes, com aquesta no la creyém avuy possible, ni encara que ho fos la creuríam convenient, aquets camins se redueixen á un sol: á procurar que al Parlament hi vagin homes que hi portin la seva veu, el seu esperit, las sevas reclamacions, fins si convé, las sevas amenassas; á treure las Diputacions y Ajuntaments de nostra terra de mans dels polítichs

y arrogarse la creación de un Tribunal Supremo.» «Centralización, descentralización y regionalismo», inclòs a Municipalismo y regionalismo, ob. cit., p. 162.

³⁰ Per aprofundir sobre la tibantor centre/perifèria després de la pèrdua del mercat colonial, sobretot pel que fa al sector cerearícola, vegeu GARRABOU, RAMON, «La crisi agrària espanyola de finals del segle XIX: una etapa del desenvolupament del capitalisme», *Recerques*, núm. 5 (1975), ps. 163-216 i MONTOJO, JORGE, *El problema triguero en España*, Madrid, Escuela Social, 1946; el qual sosté que l'existència d'indústries farineres a Barcelona fou la causa de la decadència de les de l'interior peninsular.

*d'ofici, que'n fan instruments d'opresió y de domini, pera que las ocupin catalans honrats, ciutadans enters, que'n fassin fortalesas de resistencia.»*³¹

Via parlamentària i institucional que, com digué Frederic Rahola anys després, havia de ser conseqüència de la confiança del poble de Catalunya en ell mateix en contra del pessimisme i les elucubracions intel·lectuals d'ateneu.³² De tot això, però, ja en parlarem més detalladament en el capítol següent.

El catalanisme, doncs, adjectivat o no, ha tingut un component reformista espanyol que no s'ha entès del tot perquè, d'una banda, el liberalisme espanyol l'ha rebutjat constantment perquè l'ha considerat contrari al corrent modern i, de l'altra, perquè a la vella esquerra catalana i espanyola els ha convingut retallar de la fotografia aquesta faceta del catalanisme que no acabava d'acoplar-se a l'esquemanisme interpretatiu maniqueïsta, malauradament molt freqüent, que associa els moviments nacionalistes al pensament burgès, que és clarament un reduccionisme que va bé per llançar una desqualificació general del catalanisme, però que en realitat no explica ben bé res, llevat de les fòbies

³¹ CAMBÓ, FRANCESC, «Camí á seguir», *La Veu de Catalunya*, 20.3.1901. Vegeu també els articles en aquest sentit de PRAT DE LA RIBA, ENRIC, «Interès i deure» i «Perquè anem a les eleccions» a *La Veu de Catalunya*, 25.3.1901 i 29.3.1901, respectivament; i DURAN I VENTOSA, LLUÍS, «De necessitat», *La Veu de Catalunya*, 25.3.1901.

³² RAHOLA, FREDERIC, "Cataluña y el regionalismo", *La Cataluña*, 20.3.1909.

ideològiques. No s'ha entès, certament, per un excés d'ideologia en el moment d'examinar el catalanisme, en el sentit que hom només cercava ratificar unes dèries estatistes pseudo-marxistes mancades del tot de realisme i no gens avesades a respectar els drets de les minories nacionals.³³

3. INTERPRETACIÓ DEL CATALANISME

Si hem començat exposant algunes qüestions, per dir-ho així, d'interpretació és perquè estem convençuts que l'estudi del primer catalanisme i de les reaccions que provocà en l'àmbit espanyol no es pot fer sense descabellar una troca interpretativa massa polititzada i anacrònica, així com tampoc no és pot fer si no tenim en compte que aquell catalanisme representà una ruptura, però també una continuïtat, amb el moviment, de caràcter romàntic i apolític, que anomenem Renaixença, que culminà el març de 1892 amb l'aprovació de les «Bases per a la Constitució Regional Catalana». Unes Bases que foren final d'etapa, però també l'inici d'una nova manera d'actuar del catalanisme contemporani.

Hem de mirar, com a mínim, cap a la segona meitat del segle XIX per determinar els pilars que fonamentaren els grans debats que s'establiren entre les diferents

³³ Una reflexió en aquest sentit a CASASSAS I YMBERT, JORDI, «Francesc Cambó: el discurs polític del regeneracionisme català», art. cit. Del mateix autor, «Pròleg» a CAMBO, FRANCESC, *El catalanisme regeneracionista*, Barcelona, Edicions de la Magrana/Diputació de Barcelona, 1990.

concepcions que hom tenia de l'entitat política anomenada España i, com a conseqüència, la tensió produïda per les diverses propostes que cadascú oferia per a l'organització de l'Estat. Si més no perquè cal sostroure l'anàlisi del catalanisme d'un reduccionisme, tan estèril com infantil, que l'identifica sempre amb els interessos de la burgesia; però, alhora, per matisar, rebatre i reorientar certs models interpretatius que, com en el cas de J. Tusell i D. Chacón, defensen que a partir d'un cert moment, entre el 1907 i el 1909, hi hagué una «catalanització» de la reforma de l'administració local, ben entès que això comportà que el model català d'organització de l'estat havia triomfat políticament, si més no quant a l'esperit.³⁴

A l'hora de submergir-se en l'estudi del catalanisme cal esquivar, ens sembla, la tendència a fer una història, diguem-ne, intratel·lúrica que, malgrat semblar molt profunda, només té en compte paràmetres casolans i episodis fragmentaris de la història político-social de la Catalunya contemporània. Cal, així mateix, establir

³⁴ La tesi de Tusell i Chacón que, de fet, no és nova ja que la manlleven de l'estudi de POSADA, ADOLFO, *Evolución legislativa del régimen local en España (1812-1901)*, Madrid, Librería General de Victoriano Suárez, 1910, i que enunciacava un fenomen que sembla evident: que la reforma de l'administració local fou el resultat del ràpid ascens del catalanisme. Ara bé, a banda que només sigui un recurs retòric, ens sembla una mica exagerat parlar de «catalanització» de la reforma de l'administració local pel simple fet que Antonio Maura presentés la seva reforma de 1907 amb una certa complicitat del catalanisme. TUSELL, J. I CHACÓN ORTÍZ, D., *La reforma de la administración local en España*, Madrid, IEA, pàgs. 133-169.

bé una suma cronològica composta de diferents plans que, perquè sigui significativa per a la comprensió general, ha de superposar els esdeveniments de caràcter nacional, estatal i europeu que determinaren les diferents conjuntures, però, a més a més, cal que integri, també, i en el nostre cas gairebé per força, la cronologia, de vegades una mica artificial, dels debats parlamentaris més notoris. Només d'aquesta manera podrem resseguir els passos que va fer un corrent polític, el catalanisme, que aspirava a representar la societat civil catalana i que, almenys des de les *Bases de Manresa*, ja posa damunt del tapet la seva vocació estatista i una manera diferent d'entendre l'organització político-administrativa de l'Estat espanyol.

El catalanisme, doncs, va néixer com un moviment plural de reacció a la mentalitat no-modernitzadora de l'Espanya agrària que dominava el poder polític, la burocràcia i l'exèrcit. La renovació econòmica que suposà la industrialització de Catalunya permeté l'aparició d'una burgesia industrial i de negocis, amb mentalitat empresarial, consolidà l'existència d'una petita burgesia de botiguers i, a més, va permetre l'estructuració de les classes populars, formades per menestrals i treballadors independents, i veié el naixement d'una moderna classe obrera industrial. La Catalunya vuitcentista era, doncs, el resultat de l'acció de les classes urbanes —caracteritzades pels valors civils i ciutadans— enfrontades a una mentalitat espanyola rural i arcaica.

A Catalunya, la renovació econòmica i la frustració que comportà el rebuig espanyol a l'Espanya regional —que era l'essència del projecte unitari espanyol del regionalisme català—, actuà com a motor perquè les classes dominants del país —encara que només una part— bastissin un particularisme català no per oposar-se a Espanya, sinó com una manera diferent d'entendre-la. Davant la idea del cicle generacional, ens diu González Casanova, que ve a dir «que el nacionalisme català de principis d'aquest segle és obra de la burgesia proteccionista, que després passarà a mans republicanes petites-burgeses i, in extremis, a cert sector del proletariat revolucionari, potser es podria suggerir que el nacionalisme català, peculiar i contradictori, en realitat el constitueixen diversos nacionalismes de classe, històricament correlatius, marcats per ideologies diferents i conjuntures històriques internacionals diverses, però, en tot cas, marcats radicalment per una situació comuna: el procés de canvi del 1868-1874...».³⁵ El nacionalisme català ha estat, per tant, més un políedre que un continuum sobre el qual només cal discutir-ne quin sector la dirigit en cada conjuntura.

El catalanisme, que l'esquema tradicional de Rovira i Virgili el fa néixer com a resultat de la Renaixença literària de mitjan segle XIX; el federalisme, renovat per Almirall en un sentit particularista; la tradició

³⁵ GONZÁLEZ CASANOVA, J. A., *Federalisme i autonomia a Catalunya (1868-1938)*, Barcelona, Curial, eds., 1974.

catòlica conservadora que abandona l'integrisme i una burgesia decebuda de la intransigència espanyola, fou, també, resultat de la presència dels moviments populars del vuit-cents, els quals no eren aliens al desvetllament nacional del país.³⁶ Així doncs, per entendre el procés de diferenciació de la política catalana respecte a l'espanyola, s'ha de tenir en compte, com escriu Josep Termes, el caràcter popular, i no burgès, dels motins del 1835-1836 i la sèrie d'aixecaments populars del període 1840-1843 (les *bullanges*, la *Jamància*), que tingueren lloc a Barcelona i que eren clarament de signe democràtic i popular, i fidels exponents del descontentament de les classes populars urbanes catalanes contra el predomini de la burgesia centralitzadora espanyola i que, per tant, demostrin que des d'aleshores el particularisme català anticeutralista quedà ben prefigurat.³⁷ Posar de manifest l'arrel popular del catalanisme (discutida només per prejudicis ideològics) passa per aturar-se a valorar l'adscripció del poble al país, inconscientment o conscient, com a factor nacionalitari de llarga persistència.³⁸ Per altra part, el carlisme,

³⁶ Vegeu ROVIRA I VIRGILI, ANTONI, *Resum d'història del nacionalisme català*, Barcelona, Edicions de la Magrana/Diputació de Barcelona, 1983.

³⁷ TERMES, JOSEP, «El desvetllament nacional de Catalunya al segle XIX» dins *La immigració a Catalunya i altres estudis d'història del nacionalisme català*, Barcelona, Empúries, 1984, ps. 115-125.

³⁸ Una crítica força superficial al que acabem de dir es pot trobar a l'interessant, tanmateix, estudi preliminar de FRADERA, JOSEP M. al llibre de RAMISA,

ideològicament reaccionari, i que era abonat pels petits propietaris agraris i pels jornalers del camp, que defensaven el manteniment de les tradicions patriarcal contra les innovacions centralitzadores que comportava el nou estat liberal unitari i burgès, també forma part d'aquesta tradició popular del catalanisme.

En el fons, el desvetllament nacional català estigué estretament lligat a la construcció de l'Estat liberal espanyol i, per tant, a la discussió sobre el model d'organització d'aquest Estat, que enfrontava una concepció autonomista de l'ordenació dels poders estatal i local a una altra, completament contrària, de caire centralitzador i burocràtic. Durant l'àmplia etapa de la Restauració i paral·lelament al debat sobre l'Estat, el catalanisme posa en marxa diferents formulacions doctrinals que li permeteren justificar ideològicament, per mitjà del romanticisme, el caràcter natural del fet diferencial que era l'única manera de resistir l'embat uniformitzador del liberalisme espanyol.

A mitjan segle XIX hi ha un aspecte —que és doble, però coincident— que sobresurt en la política espanyola, això és: l'exclusió de les classes populars de la política i l'evident allunyament de la burgesia catalana, encara que no en el seu conjunt, d'aquella mateixa política. Una burgesia rica i pròspera —ens diu Josep Fontana—,

que era conscient del que valia i del que necessitava, no podia permetre's, però, de restar al marge de la política i, per tant va haver de cercar una manera pròpia d'intervenir en el disseny d'un Estat que respongués a les necessitats del capitalisme naixent.³⁹ I aquests «allunyament/exclusió» dels elements constitutius d'una societat catalana moderna, com correspon a l'era de la industrialització i del capitalisme desenrotllat, va tenir efectes innegables perquè reeixís el particularisme català. El somni d'una Catalunya medieval independent i sobirana, amb llengua pròpia i oficial, amb lleis i òrgans de govern i de representació estamental propis, no hauria actuat com a representació simbòlica de la plenitud, si no fos que al seu costat va créixer un procés de diferenciació econòmica respecte a les terres no catalanes de la Península Ibèrica que, consegüentment, hauria hagut de comportar un predomini més clar dels catalans en l'àmbit polític espanyol, i que les tendències democràtiques, federalistes, foralistes, sorgides del poble, unides a l'acció cultural d'uns professionals liberals o intel·lectuals, van canalitzar de manera molt clara a través del particularisme.

Des que el 1882 fou creat el Centre Català de Valentí Almirall com a primera plataforma unitària del catalanisme polític, els catalanistes iniciaren una llarga campanya

³⁹ FONTANA, JOSEP, *La fi de l'Antic Règim i la industrialització*, volum V d'*Història de Catalunya*, dirigida per Pierre Vilar, Barcelona, Edicions 62, 1988, p.457.

de sensibilització dels catalans centrada en la reivindicació de l'ús oficial de la llengua catalana, de l'ensenyament de la història pròpia i en la defensa del dret català i d'una legislació econòmica que permetés assegurar el desenvolupament de Catalunya. Ara bé, el catalanisme, com a moviment regional o nacional, no ha estat mai, al llarg de més d'un segle d'existència, un moviment localista, reclus dins els estrets horitzons de la problemàtica pairal, tancat sobre si mateix, sinó que ha mostrat un interès sostingut per les lluites semblants a la seva que tenien lloc en altres indrets del món, s'hi ha emmirallat, ha procurat extreure'n ensenyances i, arribat el cas, fer-se'n solidari. Així, per exemple, entre 1885 i 1901, escriu Jordi Llorens, l'atenció dels catalanistes se centrava en un ampli ventall de nacionalitats que, formant part d'entitats estatals superiors, protagonitzaven diverses formes de resistència a l'assimilació política i cultural de què eren objecte par part dels estats dels quals formaven part (Regne Unit, Alemanya, Turquia, França, Rússia, Àustria, etc.). Per tant, les nacionalitats balcàniques, Creta, Alsàcia i Lorena, Finlàndia, Noruega, Provença, Irlanda, Polònia, Hongria, Bohèmia... però també Canadà, Austràlia i fins i tot l'Índia foren objecte de nombrosos estudis i informacions per part de la premsa catalanista de la fi de segle. I d'aquesta manera d'entendre el plet català més enllà de les especificitats pròpies del cas, nasqueren els missatges de solidaritat que els catalanistes adreçaren

a tres nacionalitats que, com Catalunya, lluitaven pel reconeixement dels seus drets polítics: Irlanda (1886), Creta (1897) i Finlàndia (1899).⁴⁰

La pregunta que planteja Josep Fontana a les conclusions del volum que hem esmentat de la *Història de Catalunya* dirigida per Pierre Vilar, és un bon punt d'arrencada per explicar la configuració del catalanisme contemporani. «¿Quin paper polític li ha correspost a Catalunya dins de l'Espanya del segle XIX?», es pregunta Fontana. La resposta més simple a aquesta qüestió és que Catalunya, o més ben dit, les seves classes dirigents no aconseguiren d'inserir-se prou eficaçment dins els organismes rectors del nou estat liberal en els anys de la seva inicial configuració i, al mateix temps, les classes populars no foren convidades a participar en el «projecte nacional espanyol».⁴¹ Al 1843 la burgesia catalana va perdre definitivament el paper dirigent en el procés de construcció del sistema liberal espanyol i, per tant, la conseqüència d'aquest fet fou, com remarca Borja de Riquer, una triple desfeta de les aspiracions d'aquest grup burgès en benefici del model econòmic agrarista que predominava al conjunt de l'Estat, l'hegemonia política de l'oligarquia agrària i de l'exèrcit i, finalment, l'arraconament

⁴⁰ LLORENS, JORDI, *Catalanisme i moviments nacionalistes contemporanis (1885-1901)*, Barcelona, Rafael Dalmau, ed., 1988.

⁴¹ *La fi de l'Antic Règim...*, ob. cit., ps. 449 i ss.

del projecte industrialitzador català.⁴² Tot això significà, segons Riquer, el fracàs de l'articulació de la «nació-estat espanyola» al voltant de la burgesia industrial, ja que la construcció de la «nació» espanyola no va aconseguir donar vida a un projecte col·lectiu que assolís d'unificar els interessos de les classes dirigents i que, a més, fos capaç d'ajudar a difondre el convenciment que aquest projecte col·lectiu era beneficiós per a tothom. Per al poble. El liberalisme espanyol, que no va aconseguir de donar al procés centralitzador el sentit integrador i avançat que va tenir en altres llocs, no fou capaç, doncs, de definir un model econòmic de creixement que respectés les aspiracions dels sectors industrials i, per altra part, tampoc no fou capaç de crear una cohesió social que garantís el domini de les classes dirigents. Cap d'aquestes dues coses no s'aconsegueix a Espanya, dirà Fontana; sobretot per la incoherència d'una política econòmica que no va ser capaç d'entendre els problemes essencials que es plantejaven a una societat industrial i que, en conseqüència, no va encertar a definir un programa que pogués fer compatible els interessos de fraccions diverses de la burgesia darrera d'objectius comuns. Aquesta fractura profunda que va dividir la societat espanyola del segle XIX entre «proteccionistes» i «lliurecanvistes» no tenia

⁴² Riquer, Borja de, «La vida política catalana» dins DD.AA., *Catalunya i Espanya al segle XIX*, Barcelona, Columna, 1987, ps. 19-56.

equivalent, pel que fa a les seves dimensions, a cap altre país avançat d'Europa, S'hi podien trobar interessos divergents de les diverses fraccions de la burgesia, perquè mai no és possible que coincideixin enterament, però els governants europeus encerten, en general, a emmarcar-los dins de programes globals que, d'una o altra manera —projectant-se cap a l'imperi, com en el cas britànic, o cercant combinacions de la reconquesta interior i l'expansió econòmica externa, com en els de França o Alemanya—, permetien d'establir visions de futur —i polítiques econòmiques— coherents.⁴³ A Espanya, doncs, «el projecte col·lectiu espanyol» no reeixí i, des de Catalunya, s'optà pel replegament de cara a repensar el país i a definir una nova estratègia.

Des de mitjan segle XIX, el catalanisme assajà diferents formes doctrinals. En un primer moment escadusserament, posant damunt la taula el fet diferencial, com era el cas de Guardiola, un progressista que col·laborà amb els sindicats obrers catalans a la vaga general de juliol del 1855, que l'any sobre havia escrit al *Diario de Barcelona* que «los elementos constitutivos de la personalidad nacional de España no son uniformes, sino varios, y, por lo tanto, no existe una nacionalidad única, sino varios pueblos, varias nacionalidades; España no es en el riguroso y buen sentido de la palabra una sola

⁴³ FONTANA, J., *La fi de l'Antic Règim...*, ob. cit.

nación, sino un fajo de naciones».⁴⁴ I el mateix sentit tenia el fullet de Joan Cortada del 1860, *Catalunya y los catalanes*, del qual se n'ha fet tota mena d'interpretacions, però que hem d'entendre com un extraordinari esforç per fer arribar als espanyols que els catalans eren diferents: que tenien unes formes de vida pròpia, un grau de desenvolupament econòmic i cultural molt notables i que «*santo es el amor a la patria y nuestra patria es Cataluña*». Pi i Margall, el 1876, fracassada, ja, la República, tregué de l'estampa *Las nacionalidades* amb el qual intentà oferir la resposta federal a la qüestió i Narcís Roca i Farreras, a partir del 1877, comença a publicar articles on planteja el tema de Catalunya com una «nacionalitat». En un sentit catòlic, el 1879 mossèn Collell va escriure l'opuscle *El catalanisme, el que és i el que deuria ser* en un intent de redefinir l'orientació que prenia el regionalisme. La dècada dels vuitanta del segle passat va ser, diguem-ne, l'època àlgida quant a la definició de les doctrines, al mateix temps que van situar al centre de la vida pública les qüestions doctrinals del catalanisme. El 1884 Almirall publicà, per exemple, *Los Estados Unidos de América* amb l'objectiu de reflexionar sobre l'experiència federal dels EUA, i el 1886 va treure a la llum *L'Espagne telle qu'elle est, Lo «Cobden Club» de Londres, La Confederación Suiza y la Unión Americana*, i, finalment, el 1887 Contes-

⁴⁴ Citat a TERMES, J., «El desvetllament...», art. cit.

tación al discurso leído por D. Gaspar Núñez de Arce en el Ateneo de Madrid, que un dels esforços més reeixits per articular a Catalunya un pensament liberal, modern i progressista, allunyat del radicalisme social i ideològic. En els escrits d'Almirall, en general s'hi veu la influència d'una sèrie de pensadors i de corrents d'avantguarda d'aquells moments, anglosaxons i francesos especialment, que l'abocaren al positivisme i, per tant, ha oposar-se a l'idealisme i a l'historicisme. Una influència, aquesta del positivisme, que també era present en pensadors econòmics com ara Pere Estasén. Des d'una vessant econòmica, com ha demostrat Francesc Artal, Estasén esdevingué un precursor de l'economia regional a Catalunya, sobretot amb el seu discurs del 1887 intitulat *El Regionalisme econòmic*, en el qual exposava que Catalunya era diferent d'Espanya perquè ja en el passat havia constituït un Estat totalment a part i només podria enfortir-se «amb la indústria, amb el desenrotllament de sa riquesa i la Catalunya deu ésser rica i no ho serà perdent lo temps amb vanes súpriques, amb intrigues i conxorxes i fent lo que se'n diu vida de Madrid».⁴⁵ Per a Estasén, però, defensar la «pàtria catalana» volia dir també defensar Espanya.

Amb tot, aquests llibres, articles i fullets eren formulacions pre-nacionalistes. Les grans obres doctrinals

⁴⁵ ARTAL, FRANCESC, «El pensamiento económico de Pere Estasen y Cortada» a *Revista de Historia Económica*, any VII, núm. 2 - 1989. Suplement, ps. 71-78.

foren, en un sentit divers i fins i tot oposat, *Lo Catalanisme* (1886), d'Almirall, *La Tradició Catalana* (1892), del bisbe Josep Torras i Bages i *La Nacionalitat Catalana*, d'Enric Prat de la Riba (1906). Aquestes tres obres responien, respectivament, a la preocupació d'Almirall per definir el seu particularisme regionalista un cop ja havia abandonat el federalisme pimargallià (però en conserva el laïcisme progressista); a la de Torras i Bages per bastir un regionalisme català d'inspiració catòlica com a rèplica a Almirall, per bé que més aviat era un aprofundiment del camí encetat per Jaume Balmes, que es caracteritzava per un doble refús: del liberalisme laicista, per un costat, i de l'immobilisme tradicionalista i del reaccionarisme integrista, per un altre, com també d'un abandó definiu del recurs carlí a l'aixecament armat. El llibre de Prat de la Riba, però, acabà essent l'inspirador de veritat del catalanisme conservador, basat en un nacionalisme organicista, socialment integrador i partidari de l'hegemonia de Catalunya dins l'Estat espanyol, que comandaria la lluita i el regateig amb el poder de l'Estat respecte a les reivindicacions catalanes.

En fi, el que volem dir és que el catalanisme contemporani no es pot entendre si no sospesem l'obra, el pensament i la pressió d'aquest moviment que mantingué unes relacions de poder i d'influència complexes, tenses i atrevides, amb els successius governs de la Restauració. Els missatges a la corona de la dècada dels vuitanta;

els principis autonòmics de les *Bases de Manresa*; el programa de Solidaritat Catalana per a la reforma de l'Estat espanyol que accelerà la presentació de la Llei de Reforma de l'Administració Local el 1907; el projecte de mancomunitats del 1912 que havia de permetre una base regional a la futura autonomia o bé, fins i tot, el projecte d'Estatut d'autonomia de Catalunya que es discutí tot just acabada la Primera Guerra Mundial, en ple reconeixement al món del principi de les nacionalitats, foren les puntes evidents d'una política catalanista abocada a regenerar el règim polític espanyol i construir, al mateix temps, Catalunya.

*DE L'ESTAT UNITARI, LA DESCENTRALITZACIÓ
I L'AUTONOMIA POLÍTICA*

Amadeu Hurtado, en una conferència que va fer a Barcelona el 24 d'abril de 1933 sobre la intervenció de l'Estat en l'autonomia catalana acabada d'estrenar, apuntava una observació sobre la qual convé reflexionar, perquè el que hi deia tal vegada sigui possible d'aplicar-ho a altres conjuntures anteriors. «L'autonomia dintre d'un règim unitari —escrivia Hurtado—, o bé s'ha d'aconseguir amb un acte revolucionari que posi el país davant d'un fet consumat, amb totes les conseqüències que es deriven d'un estat de revolta subsegüent, o bé s'ha d'aconseguir amb una lluita noble, amb una discussió lliure al voltant d'una taula; i en aquest cas, que ha estat el nostre, s'ha de trobar necessàriament en cada article de l'Estatut el rastre d'una victòria obtinguda o d'una transacció pactada».¹ Dit això, doncs, no és cap proposició estrambòtica afirmar que la via de la discussió, de la negociació, del pacte, ha estat la característica definitiva del moviment català de reivindicació nacional, si més no d'ençà del 1885 amb la presentació al rei d'Espanya, Alfons XII, de la «Memòria en defensa dels interessos morals i materials de Catalunya», més coneguda

¹ HURTADO, AMADEU, «La intervenció de l'Estat en el nostre règim autònom», a DD.AA., *Conferències sobre l'Estatut de Catalunya*, Barcelona, Acadèmia de Jurisprudència i Legislació, 1933, ps. 213-230. Recentment aquesta conferència ha estat reproduïda en el número monogràfic de la revista *Afers. Fulls de recerca i pensament*, vol VII: 13 (Catarroja, 1992), ps.203-216.

amb el nom de *Memorial de Greuges*.

Certament, del 1885 al 1932, aprovat, ja, el primer Estatut d'Autonomia, la trajectòria política seguida pel catalanisme per obtenir l'autonomia de Catalunya s'orientà gairebé sempre per la via pacífica de la negociació. Tant l'estratègia de les peticions com les discussions parlamentàries aferrissades —sovint punyents i insultants— buscaven per norma l'acord entre les parts, atès que les diverses faccions del catalanisme no qüestionaven, en general, l'ideal espanyol, sinó la forma concreta de representar-lo.² El que canvià amb el temps, això és

² Posem dos exemples d'això que diem. En la primera part del *Memorial de Greuges*, la comissió redactora de la petició observava: «Y es que pera constituhir un Estat no n'hi ha prou del territori, per més que sia un de sos elements indispensables y formi, per dirho aixís, son cos. Necessiat ademés un poble y un fi comú de unió que ve á esser, per dirho aixís, l'ànima de l'Estat. De cap d'aquets tres elements ne pot prescindir l'Estat, que's defineix dient que es una personalitat jurídica que comprén un territori y un poble y'ls uneix pera la realisació d'un fi comú

»En la península, lo primer d'aquets elements, ó sia'l territori, está molt millor disposat que'ls dos restants pera la existencia d'un Estat, al ménos tal com per regla general ha comprés la organisació d'aquets la part més numerosa de son poble. Lo fi comú d'unió existeix, però á forsa de volguerlo extremar s'ha debilitat en distintes ocasions. S'ha pretengut que'l poble está format pera una sola rassa, y aquest error ha sigut lo més funest en consecuencias dels molts que han determinat nostre decahiment. Lluny de procurarse agermanar ó unir los distints temperaments y caràcters que distingeixen á las diversas rassa ó varietats que constituheixen lo poble de la península, la més numerosa, prescindint del temperament y carácter de las demás, ha anat constantment á imposárlos los seus propis, debilitant aixís lo fi d'unió que hauria pogut esser l'ànima d'un gran Estat. Gracias á aquest error capi-

evident, fou la fórmula emprada per arribar al pacte

tal, la unitat espanyola no's logrà per la expontaneïtat dels diversos Estat que existien al anarse realisant, sino que degué imposarse ó conservarse per la força y arribá sols lo punt á que arribá la de las armas.». El text del Memorial que hem utilitzat és el que s'inclou a Memorial de Greuges de 1760. Projecte de Constitució de l'Estat Català de 1883. Memorial de Greuges de 1885. Missatge a la reina regent de 1888. Bases de Manresa de 1892. Estudi introductori de GONZÁLEZ CASANOVA, JOSEP A., Barcelona, «Textos Jurídics Catalans. Lleis i Costums», VI/1, Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya, 1990, ps. 70-71. Amb un to més polític, Francesc Cambó es mostrà contundent en aquest sentit durant la discussió del «Missatge de la Corona» del 1916: «¿Sabéis lo que falta? ¿Sabéis la dificultad, quizá insuperable, para que vayamos a la resolución de ese problema? [català] Es la falta en España de un ideal colectivo. Al calor fundente de un ideal, la solución de los más difíciles problemas se consigue; de ahí viene la fecundidad de las revoluciones que hayan sido afirmativas, que no han sido una suma, un acoplamiento de miserias, de egoísmo y de codicias, sino que han traído un ideal. ¡Ah, señores diputados!, si en España, en toda España, por encima de todos los patriotismos de región y de nacionalidad, existiese un ideal colectivo [...]; si tuviéramos fe en las cualidades de la raza, con todas sus variantes nacionales -que no hay derecho á gobernar si se la considera agotada, si no se tiene fe en lo que ha sido un día puede volver a ser en España-, el día que existiera ese ideal, ¡con qué facilidad se resolvería el pleito catalán!

»El día que el pueblo español se sintiese rico en su patrimonio de ideales, no regatearía la autonomía política; pero hoy se siente pobre, porque no tiene otro ideal que las mezquindades de la política interior; y el pobre es egoísta, y se agarra á lo que tiene, y piensa en ese patrimonio con exclusivismo, porque no habéis contribuido a darle un ideal colectivo.

»Yo os invito a todos a que vayamos á la solución del problema catalán por ese camino de crear un ideal colectivo en España, una fórmula de patriotismo que, sin coartar ningún sentimiento ni de región ni de nacionalidad, pueda ser punto de convergencia para todos. Para ello es preciso afrontar el problema catalán; no hay más remedio; se antepone a nuestro paso, nos separa, nos divide, impide una conciliación absolutamente indispensable.». DSC, núm. 23 (8.6.1916).

que comportès l'autonomia política de Catalunya.

Fem ara, doncs, un breu repàs al que han estat les dues grans etapes del moviment catalanista contemporani per assolir l'autonomia, la primera de les quals correspon al moment de predomini de les construccions nacionalistes excessivament rígides i conceptuals, emparentades, com digué Rovira i Virgili, amb el federalisme idealista de Pi i Margall i Valentí Almirall, i, la segona, que deriva del realisme conservador d'Enric Prat de la Riba.³

1. DEL PARTICULARISME AL REGIONALISME

En la coneguda conferència que Francesc Cambó va fer a Terrassa el 1908, hi féu un repàs de l'evolució del catalanisme fins aquell moment que, a més, és prou rigorós per aprofitar-lo aquí.⁴ Deia Cambó que l'evolució del catalanisme es podia dividir en diverses etapes. La primera, molt llarga, que anomenava del catalanisme contemplatiu, que durà fins l'any 1899, en què la característica bàsica fou bastir els pilars teòrics on havia de recolzar la doctrina catalanista, i que, per tant, en aquest primer període

³ ROVIRA I VIRGILI, A., *Resum d'història del Catalanisme*, edició a cura d'Anna Sellés, Barcelona, «Biblioteca dels Clàssics de Nacionalisme Català», 1, Edicions de la Magrana/Diputació de Barcelona, 1983. La primera edició d'aquest llibre fou publicada per l'Editorial Barcino de Barcelona el 1936.

⁴ «El catalanisme constructiu. Conferència del Senyor Cambó a Terrassa», *La Veu de Catalunya*, 13.4.1908.

«els catalanistes vivien en un estat de somni agradable, que ni es preocupaven de la Catalunya del pervindre ni es cuidaven del proselitisme». No és que no es preocupessin de l'avenir del país, sinó que més aviat esmerçaren tots els seus esforços a dissenyar els grans ideals, que quedarien fixats en les Bases de Manresa de 1892.

Certament, com ha escrit Josep Benet, davant les reaccions que provocaren en la societat catalana el projecte de conveni comercial amb la Gran Bretanya —que es considerava contrari als interessos de la indústria catalana—, i l'intent del govern espanyol de fer desaparèixer el Dret particular de Catalunya, substituint-lo pel Dret Civil general espanyol, el Centre Català que presidia Almirall va decidir de canalitzar aquelles reaccions cap a una acció política positiva: «No n'hi havia prou en protestar i queixar-se —diu Benet. Calia actuar.».⁵ No es trac-

⁵ BENET, JOSEP, «Presentació» a NADAL I FARRE-RAS, J., RIQUER, B. DE, OLIVÉ SERRET, E., FIGUERES, J. M.^a, COMALADA, A., SOLÉ I SABATÉ, J. M.^a, *El Memorial de Greuges i el catalanisme polític*, Barcelona, Edicions de la Magrana, 1986. La iniciativa d'Almirall es traduí en la celebració l'11 de gener de 1885 d'una magna reunió al vestibul del Gran Saló de Contractacions de la Llotja de Barcelona que comptà amb la presència de representants de la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País, del Cercle de la Unió Mercantil, del Foment de la Producció Espanyola, de l'Associació de Catòlics, de la Societat Econòmica Gracienca d'Amics del País, de la Societat Econòmica d'Amics del País de Girona, de l'Institut del Foment del Treball Nacional, de l'Acadèmia de Sant Tomàs d'Aquino, de l'Associació de Naviliers, del Centre Industrial de Catalunya, de l'Ateneu Sabadellenc, del Consistori dels Jocs Flo-

ta, ara, de relatar com va anar la convocatòria de l'acte que havia d'aprovar el *Memorial de Greuges* ni els resultats pràctics obtinguts (que foren nuls), sinó que el que ens interessa és copsar que la iniciativa, l'elaboració i la presentació del *Memorial* era el resultat d'un conjunt d'actes molt importants en el procés de Renaixença catalana. Rovira i Virgili, en el seu resum d'història del catalanisme, ja va posar de manifest que «la presentació del document havia donat ocasió a una àmplia propaganda patriòtica. Era el primer acte polític del catalanisme en el camp oficial de l'Estat», com Almirall mateix féu avinent en l'àpat en honor de la comissió redactora de la *Memòria*: «El meu brindis es reduirà a desitjar que el primer acte de catalanisme que hem realitzat en el terreny polític i social, tingui conseqüències, i que aquestes siguin la regeneració de Catalunya i en general d'Espanya, o sia de totes les regions que la formen.».⁶

rals, del Foment Voluntari de Gràcia, del Centre Català de Sant Martí de Provençals, de l'Associació de Propietaris de Finques Urbanes de Barcelona, del Centre Industrial de Barcelona, de l'Acadèmia de la Llengua Catalana, del Cercle Ultramarí, de l'Acadèmia de Dret, de l'Associació catalanista de Reus, de l'Associació de Carboners, del Cercle Artístic Industrial, de l'Associació d'Excursions Catalana i del Centre Català de Barcelona. Manuel de Lasarte obrí la reunió i es constituí la mesa presidida Joaquim Rubió i Ors, una de les personalitats més significatives de la Renaixença.

⁶ ROVIRA I VIRGILI, ANTONI, *Resum d'Història del catalanisme*, ob. cit., ps. 45-48.

Aquella tàctica d'Almirall, ens digué el mateix Rovira i Virgili, fou la que empraren, més o menys modificada, aquells homes que entre 1885 i 1917 aspiraren a disposar d'un Estat i que, de fet, es traduí en l'exigència d'una organització regional políticament autònoma.⁷

En el llarg debat sobre l'organització de l'Estat, el *Memorial de Greuges* ha estat la fita simbòlica de la fundació del catalanisme polític. El *Memorial*, doncs, que denunciava els perjudicis d'una política unitarista per als interessos materials i morals de Catalunya, sintetitzava les aspiracions de l'elit catalana perquè s'instaurés en tota la monarquia espanyola un sistema polític i administratiu descentralitzat com el que va posar en peu la «confederació» catalano-aragonesa medieval.⁸ Si bé rere el *Memorial* hi havia l'empenta d'un Valentí Almirall frustrat per l'ensulsiada de 1873 i, per tant, a mig camí entre el federalisme interclassista de l'etapa republicana i el particularisme catalanista que intentava posar en marxa una estratègia per acabar amb el centralisme corrupte i ineficaç i, alhora, instaurar un Estat modern a l'altura dels temps i dels

⁷ Això mateix deia PIERRE VILAR, EN LA INTRODUCCIÓ A *Catalunya dins l'Espanya moderna. Recerques sobre els fonaments econòmics de les estructures nacionals*, Barcelona, Edicions 62, 1964-68.

⁸ Vegeu GONZÁLEZ CASANOVA, J. A., «Estudi introductori» a *Memorial de Greuges...*, ob. cit.

països capdavanters de la civilització científica i industrial; a la llarga qui reeixí millor a l'hora de concretar aquesta estratègia fou el catalanisme conservador.

La rebolcada que fou la nul·la receptivitat dels òrgans de govern de l'Estat a les peticions catalanes, va tenir la virtut, assenyala Joaquim Nadal, de sacsejar Catalunya i obrir de bat a bat les portes al desenvolupament del catalanisme polític i la seva articulació en una alternativa política concreta en la qual la burgesia catalana veia ara l'oportunitat d'erigir-se en la força hegemònica, primer de portes endins, per després fer el salt cap enfora.⁹

El pas d'una estratègia basada en els grans plantejaments a una altra basada en l'acció s'encarrilà, ja, el 1892 i el 1893 en les assemblees de Manresa i de Reus de la Unió Catalanista, però no fou sinó el 1899, després del tancament de caixes, que es féu explícita del tot: «Recordeu -exposava Cambó- la impressió que va fer en alguns aquella campanya iniciada, organitzada i impulsada pel catalanistes que algú anomenava «evolutius», amb gran satisfacció nostra. Deien que una campanya per no pagar un impost era cosa molt petita al costat de la realització del programa de Manresa. Ens deien que nosaltres

⁹ El Memorial de Greuges i el catalanisme polític, ob. cit., p. 12.

renunciàvem als ideals catalanistes».¹⁰ Era l'inici d'un possibilisme que, si bé tenia els ideals concrets representats en el programa de Manresa, capgirava la manera d'orientar la lluita política i la manera de difondre el catalanisme entre la gent. Al llarg de l'any 1900, l'activisme catalanista, agrupat, sobretot, entorn de *La Veu de Catalunya* i del Centre Nacional Català que dirigia Prat de la Riba, va saber convergir amb les corporacions barcelonines que dirigien la campanya en favor del concert econòmic. I aquesta convergència, ha escrit Borja de Riquer, fou la que facilità la formació d'una candidatura conjunta, la dels «quatre presidents», que, presentant-se com a regionalista a les eleccions a diputats de l'abril del 1901, aconseguí d'imposar-se a Barcelona tant a la coalició dinàstica de conservadors i liberals com a la coalició republicana. L'èxit de la candidatura consolidà la formació d'una organització política nova, la Lliga Regionalista, l'acció parlamentària de la qual situà el plet català en un nou àmbit de discussió: les Corts espanyoles.¹¹

¹⁰ «El catalanisme constructiu...», art. cit. A Reus, els tema a discutir fou «Organització del catalanisme i medis de portar a la pràctica los principis regionalistes».

¹¹ RIQUER, BORJA DE, *Lliga Regionalista: la burgesia catalana i el nacionalisme (1898-1904)*, Barcelona, Edicions 62, 1977. L'article primer dels estatuts de la Lliga Regionalista deia que l'objectiu del nou partit era la defensa dels interessos i la reivindicació dels drets de Catalunya, fent servir tots els mitjans legals per aconseguir l'autonomia

El salt qualitatiu que significava la creació de la Lliga, comportà, també, una acceptació del catalanisme en capes de població fins aleshores no gaire o no gens compromeses en el combat per l'autonomia, com el vell Duran i Bas li feia notar al valencià Teodor Llorente en una carta de 5 de juliol de 1901:

*«El regionalismo ha encontrado aquí fuerzas, más que en las personas que se distinguen como catalanistas, en las clases que viven ajenas a la política, porque consideran que los partidos y los Gobiernos que los representan han sido la causa de nuestras grandes catástrofes [...] Siendo, pues, muchos los catalanistas, no son ni mucho menos la mayoría de los catalanes; pero son en gran número las personas que, como Mañé, han salido en defensa del regionalismo y de los que trabajaron en favor de la candidatura regionalista como protesta y como tendencia: protesta contra el caciquismo, y tendencia en pro de una política descentralizadora y favorable a la verdadera regeneración del país en sus intereses morales y materiales».*¹²

En la lluita política concreta, doncs, era com es

del poble català, així com la dels altres pobles peninsulars, dins de l'Estat espanyol.

¹² Citat a *Epistolari polític de Manuel Duran i Bas*. (correspondència entre 1866 i 1904), selecció, notes i estudi introductori de Borja de Riquer i Permanyer, Barcelona, Pub. de l'Abadia de Montserrat, 1990, carta núm 333, p. 541.

formarien els ciutadans i arrelarien les conviccions, deia Cambó seguint la nova estratègia. I molt probablement, l'única manera de consolidar el catalanisme «com a tendència» era reptant la capes mitjanes a sumar-se al nou projecte que oferia el catalanisme.

2. LA VIA PARLAMENTÀRIA CAP A L'AUTONOMIA

Antoni Rovira i Virgili apuntava, referint-se a Enric Prat de la Riba, el teòric més important del catalanisme finisecular, que un dels aspectes més interessants de l'evolució ideològica de Prat és haver entrat a la política amb un bagatge d'idees accentuadament reaccionàries i clericals i haver evolucionat cap a les concepcions liberals i democràtiques en virtut dels seus sentiments catalanistes: «Va ésser indubtablement la seva concepció del problema català allò que va allunyar Prat del tradicionalisme; no sols del tradicionalisme espanyol de Carles de Borbó, ans encara del peculiar tradicionalisme català. Així veiem que l'afirmació tancada de Torres i Bages, segons la qual Catalunya serà cristiana o no serà, és contradita, implícitament però radicalment, per Prat de la Riba quan afirma que Catalunya podria ésser també lliurepensadora sense deixar d'ésser catalana. Entre La Tradició Catalana del gran bisbe i La Nacionalitat Catalana del gran definidor del catalanisme hi ha, com a principal

diferència l'amplitud liberal i democràtica que, de cara a la tesi catalanista havia adoptat el darrer».¹³ El gran valor, doncs, de Prat de la Riba i de tot el catalanisme històric és que va saber comprendre que sense ser liberal i demòcrata ensems no es podia assolir un model de conducta nacional basat en la idea de llibertat per a Catalunya i els seus ciutadans. Per dir-ho d'una altra manera, el nacionalisme català fou un mitjà decisiu no tan sols per recuperar el control del destí de Catalunya, sinó, també, per alliberar-se de la tirania de formes no democràtiques de govern. I és que si no partim d'aquesta hipòtesi tan encertada de Rovira, segurament no podrem entendre mai perquè aquell catalanisme que a les Bases de Manresa va formular un programa conservador i antiliberal, que refusava el sistema parlamentari restauracionista i reivindicava el sufragi corporatiu, va passar en relativament poc temps, el 1901, a propugnar que el catalanisme havia d'enviar diputats a les Corts i regidors als municipis.¹⁴ Un fragment d'un article que Cambó va escriu-

¹³ Rovira i Virgili així ho indicava el 12.8.1938 a *Meridià*. Aquest article, junt amb altres del Rovira mateix, foren inclosos al llibre preparat per Isidre Molas que va aparèixer amb el títol: *Prat de la Riba*, Barcelona, Edicions 62, 1968.

¹⁴ La nova estratègia electoral de la Lliga féu en convocar-se eleccions municipals a Barcelona el novembre de 1901, el regionalisme prengué l'acord d'anar a aquelles eleccions i van confeccionar una candidatura amb noms de gran relleu, com els del Dr, Freixes i Freixes, Jaume Carner, Ildefons Sunyol,

re amb motiu de les eleccions que donaren el triomf a la candidatura dels «quatre presidents», ens ajudarà a copsar el sentit d'aquest canvi: «Catalunya, si no's resigna á seguir per la pendent de decadencia y de mort per ahont els governants de l'Estat espanyol la portan, no té més que dos camins á seguir: la lluyta electoral ó la revolució. Mes, com aquesta no la creyém avui possible, ni encara que ho fos la creuríam convenient, aquets camins se redueixen á un sol: á procurar que al Parlament hi vagin homes que hi portin la seva veu, el seu esperit, las sevas reclamacions, fins si convé, las sevas amenasas; á treure las Diputacions y Ajuntaments de nostra terra de mans dels polítichs d'ofici, que'n fan instruments d'opresió y de domini, pera que las ocupin catalans honrats, ciutadans enters, que'n fassin fortalezas de resistencia».¹⁵ Via parlamentària i

Josep Pella i Forgas, Josep Puig i Cadafalch i Francesc Cambó. *Història d'una política. (Actuacions i documents de la Lliga Regionalista. 1901-1933)*, Barcelona, Biblioteca de la Lliga Catalana, 1933.

¹⁵ Francesc Cambó, «Camí á seguir» *La Veu de Catalunya*, 20.3.1901. En el full volant de 24 d'abril de 1901 que convocava al primer míting de propaganda electoral, que tingué lloc al Teatre Nou Retir (avui Coliseum) el 2 de maig, i que signaven Bertomeu Robert, Josep Pella i Forgas, Enric Prat de la Riba, Miquel A. Fargas, Ramon d'Abadal, Lluís G. Ferrer Vidal, Ignasi Girona i Sebastià Torres, els catalanistes expressaven: «Anem a enviar gent a les Corts, que removen-ho tot i sense doblegar-se a ningú, cridin o no cridin els polítics de Madrid, facin entendre als governants, per alts que siguin, que aquesta ciutat de Barcelona no vol viure en perpetu estat de setge, sinó que vol llibertat per créixer i fer créixer Catalunya i fer respectar la per-

institucional, certament, que, en primer lloc, defugia l'aventurisme polític, però alhora era la principal conseqüència, com va apuntar Frederic Rahola vuit anys després, de la confiança del poble de Catalunya en ell mateix en contra del pessimisme i les elucubracions dels intel·lectuals d'ateneu.¹⁶ I la qüestió electoral, a més dels efectes que tingué el desastre colonial del 1898, fou el que va provocar la ruptura de la Unió Catalanista el 1901 entre les dues tendències que hi convivia en els darrers anys del segle XIX. La primera tendència s'havia estancat en la defensa d'un nacionalisme historicista, en un concepte de nació estàtic, imposat als individus per uns fets naturals i, a més a més, manifestava un menyspreu absolut per l'Estat, mentre que la segona, que comptava amb dirigents tan importants com Prat de la Riba, Jaume Carner, Ildefons Sunyol o Francesc Cambó, ja havia fet el tomb cap a la vida política activa oferint una alternativa general per a tot

sonalitat de la Pàtria Catalana, que no vol veure's carregada de tributs i d'investigacions; que si paga, vol manar en el seu i no vol traves i corrupció pertot, ni que quan reclama li tanguin a la presó com a lladres i facinerosos, els honorables representants dels gremis.

»Havem de provar que la gent honrada vagi a les urnes electorals i s'acabi la farsa colossal i la representació popular sigui la d'una ciutat europea, i no pas el vot de la roda de quatre electors, o l'escàndol de les actes en blancs en mans dels cacs... Història d'una política..., ob. cit., p. 15.

¹⁶ Frederic Rahola, «Cataluña y el regionalismo», *La Cataluña*, 20.3.1909.

l'Estat, partint sempre, però, del nacionalisme català.¹⁷

El tema central que es va debatre a Manresa el 1892 fou la reforma de l'Estat espanyol, com a element consubstancial a la implantació del programa catalanista, manifestat en una crítica a l'Estat de la Restauració i a la seva organització centralista i uniformadora.¹⁸ El programa de Manresa, deien els joves catalanistes de *La Veu de Catalunya*, no s'en-caminava a la destrucció de l'Estat espanyol, sinó a organitzar-lo segons la naturalesa de la societat espanyola, que no era una, sinó múltiple i, per això mateix, la consolidació d'Espanya passava per concedir l'autonomia de Catalunya.¹⁹ Fou en el transcurs

¹⁷ *Assamblea General de Delegats tinguda a Tarrasa en los días 26 y 27 de maig de 1901*, (Barcelona 1903). Per una explicació més detallada, vegeu ABE-LLÓ, TERESA, «El nacionalisme i les classes populars en el si de la "Unió Catalanista" a *Estudios de Historia Social*, núm. 28-29, Madrid, 1984.

¹⁸ Joan L. Pérez-Francesch, «Una commemoració que cal preparar: El centenari de les Bases de Manresa», *Serra d'Or*, núm. , Barcelona, 1989, p. 17

¹⁹ *La Veu de Catalunya*, 8.6.1899. Aquesta mateixa idea s'anà repetint cada vegada amb més profunditat al llarg del temps, una altra mostra de la qual fou el manifest de la Lliga Regionalista de 24 de juny de 1905, que deia: «Ens trobem amb un Estat que no té orientació ni ideals: un Estat representat per polítics incapaços de moure'l; atents solament a llurs bizantinismes, a llurs lluites mesquines. I ens trobem amb una regió forta, progressiva, amb ideals, amb necessitats d'ordre industrial, comercial i de cultura, que viu subjecta en aquell Estat. Ens trobem davant d'organismes endarrerits, de modalitats diferents, fins de mentalitat oposada, i no podem viure. Ara més que mai s'imposa, doncs, l'afirmació clara, enèrgica, persistent, de les idees i

dels primers anys del nou-cents que es va prodigar amb insistència la conveniència de la intervenció estatal del catalanisme, en el si del qual s'anava produint, a més, la renovació teòrica i estratègica necessària que li assegurava la «*direcció intel·lectual i moral*» de la societat catalana per damunt fins i tot del republicanisme. El catalanisme maldà per obtenir el domini polític a Catalunya per forçar el capgirament de la correlació de forces estatals.²⁰

Al nostre entendre, entre el 1885 i el 1919 el

aspiracions de la Lliga Regionalista. Si Catalunya fornís d'autonomia, poca importància tindrien, per a la vida intel·lectual, social i econòmica del nostre poble, les lluites dels polítics i llurs endarrerides idees. Però amb la confusió d'organismes i amb la dependència actual, repercuteixen aquí d'una manera terrible i ruïnosa. La vida moderna que vol viure Catalunya és impossible d'assolir dintre del règim actual, ni aquest pot modifecar-se a favor d'aquella.» *Història d'una política...*, ob. cit., p. 51.

²⁰ Només és d'aquesta manera que podrem entendre el que diu Angel Duarte a *El republicanisme català a la fi del segle XIX*, Vic, Eumo, 1987, p. 101, en relació a la reflexió republicana sobre el catalanisme: «Paradoxalment, encara que es trobés sota la direcció d'una burgesia que constatava les importants limitacions del pacte que havia suposat la Restauració, el catalanisme esdevenia, per la seva incidència real i potencial entre les classes mitjanes i certs sectors populars, un perill important per a la presència política del republicanisme en la vida catalana i pel seu ascendent "hegemònic" sobre el poble. El fet de poder arrossegar algunes de les bases socials sobre les quals els republicans recolzaven la seva actuació política, va ésser un dels motius importants pels quals el catalanisme es va convertir en un dels arguments habituals en la reflexió teòrica i doctrinal dels republicans catalans de finals del segle XIX.»

catalanisme evolucionà seguint una lògica molt clara: oferir la via autonomista com a solució del plet català, però, alhora, com a model per a tothom, per a tota Espanya, que era anàleg, però no igual, al federalisme piemontès. En el manifest dels diputats i senadors regionalistes de 12 de gener de 1906, que ja hem dit que fou redactat per Enric Prat de la Riba, s'esbossava com entenia el regionalisme el federalisme:

«Y no se crea que semejante constitución federativa sea causa de debilidad para los Estados. Ningún poder tan vigoroso è incontrastable como el gobierno imperial de Alemania, á pesar de ser Alemania una federación de Estados autónomos, cada uno de los cuales tiene su poder ejecutivo, su parlamento, su poder judicial propios. Ningún poder tan efectivo como el del gobierno federal de los Estados Unidos, á pesar de tener los Estados federados absoluta autonomía, mayor aun que la de los reinos germánicos. Fuertes y respetados en el interior, son estos poderes respetados y fuertes en el exterior, y cuando los vaivenes de la política les obligan á luchar con naciones unitarias, con Estados centralizados, el coque demuestra la mayor solidez y fuerza de los organismos federales respecto a los unitarios: ejemplo, la débacle de Francia regida por el centralizador

imperialismo napoleónico; ejemplo la derrota de España por el ejército federal de la República Norte-americana... En los países organizados federativamente, el poder central queda aligerado de todo lo especial y privativo de las regiones y no debe cuidar más que de las funciones fundamentales, de los grandes intereses nacionales: relaciones internacionales, aranceles, tratados de Comercio y Aduanas, ejército de mar y tierra, obras de defensa y enseñanza militar, correos y comunicaciones ferroviarias, telegráficas y telefónicas interregionales, obras públicas interregionales también, reforma de las ramas de legislación común á todo el Estado, justicia federal. De este modo se establece una división del trabajo que, como siempre, se traduce en un aumento de habilidad, en superior perfección de la obra realizada.» ²¹

Precisament, Pi i Margall en un article publicat a *El Nuevo Régimen* el 24 d'agost de 1901, el vell patrici del republicanisme espanyol sintetitzava l'oferta catalanista a tot l'estat tot comparant-la amb la del federalisme:

«Hi ha a Catalunya dos partits afins: un que s'anomena federal, un altre que s'anomena

²¹ La cuestión catalana. Los senadores y diputados regionalistas, al país, Lleida, Sol & Benet, 1906, ps. 18-19.

catalanista o regionalista. Tots dos persegueixen el mateix fi: l'autonomia de les regions i l'unió de les regions per un poder central. Tots dos volen destruir aqueix absurde règim centralista que, com dèiem fa poc, s'entoçudeix en dur al mateix pas pobles de distint grau de cultura, de distinta aptitut, de distintes lleis. Tots dos odien aqueix centralisme, que no és més que un carro de desiguals rodes que camina sempre encepegant, i avui sofreix violentes batzegades i demà perillosos volcs. Tots dos defineixen d'igual mode els atributs de l'Estat i els de les regions [...] No és exacte que'ls catalanistes vulguin l'autonomia només per Catalunya; no ho és tampoc que no siguin demòcrates. En les Corts, davant de la nació, han declarat que volen autònomes totes les regions de la Península i consideren com el més preciós dels dons la llibertat en tot els ordres de la vida. Volen, igual que nosaltres, la llibertat del pensament i de la consciència.»²²

El programa catalanista, en el context d'un règim canovista que s'havia organitzat com a reacció de signe clarament conservador contra tot el que havia significat el Sexenni, era una fenomen discordant en

²² Citat a PI I MARGALL, F., *La qüestió de Catalunya (Escrits i discursos)*, traducció catalana i pròleg d'A. Rovira i Virgili, Barcelona, Societat Catalana d'Edicions, 1913, ps. 102-103.

la mesura que reivindicava el fet diferencial català davant d'una evident regressió en el camp de les llibertats polítiques i la planificació d'un model d'Estat decididament unitari i centralista (com ho provava la supressió dels furs bascos, que fou contestada pel mateix catalanisme). L'oposició del catalanisme al règim polític de la Restauració, cal entendre-la, com escriu Jordi Llorens, més aviat com un refús al seu caràcter eminentment centralista, que fou ratificat per la Constitució de 1876, més que no pas com una reacció de caire tradicionalista del catalanisme contra l'Estat modern i liberal.²³ A més, a l'Espanya de la Restauració, malgrat l'existència d'un règim parlamentari d'inspiració britànica (amb un teòric sufragi universal per a l'elecció de diputats i un corrupte sufragi indirecte per als senadors), la vida política era una gran ficció, sense «moralitat electoral», com denunciava el catalanisme. No ha d'estranyar-nos, doncs, que el catalanisme assumís des del primer moment la censura a la manipulació del sufragi en totes les seves modalitats: cunerisme, caciquisme, l'«encasillado», la manipulació del cens electoral, el trencament d'ur-

²³ LLORENS, JORDI, «El programa catalanista finisecular: Un projecte regeneracionista per a l'Estat espanyol de la Restauració», comunicació mecanografiada presentada al *Símpoio Internacional «Organización del Estado moderno y contemporáneo en Italia y España»*, Barcelona, 25-29 de novembre de 1991. Pre-actes (II), p. 181.

nes, etcètera, i, en conseqüència, atesa la reiteració del fenomen manipulador, que en el catalanisme predominessin durant força temps les posicions abstencionistes (sobretot en el si de la Lliga de Catalunya i de la Unió Catalanista), però que amb el temps els joves del Centre Escolar Catalanista aconseguiren de capgirar. A l'Assemblea de Reus de la Unió que tingué lloc durant els primers mesos de 1893, ja s'hi aprovà una declaració explícitament favorable a la concurrència a les urnes, si bé no es traduí en cap acció concreta, llevat d'algunes provatures municipals, fins a la candidatura Permanyer el 1898, que no obtingué èxit.

Així doncs, l'oposició al model centralista d'Estat del liberalisme jacobinista espanyol, portà el catalanisme a definir una estratègia nova, basada, essencialment, en una acceptació progressiva de la vida parlamentària i, per altra part, en la defensa d'una organització política federalitzant o, essent més precisos, regional.

Aquesta voluntat autonomista es traduí en diverses iniciatives parlamentàries, un exemple de les quals fou l'esmena a la Base 19a., relativa a les Diputacions provincials, del Projecte de Llei de Bases per a la Reforma de l'Administració Local de 1903 que presentaren conjuntament -i hem de reconèixer que no sabem ben bé per què, si no era pel sentiment anti-Maura que planava en el debat- els re-

gionalistes Albert Rusiñol, Leoncí Soler i March i Lluís Domènech i Montaner; el republicà Francesc Pi i Arsuaga; l'integrista Ramón Nocedal i els liberals Eduardo Vincenti i Antonio Aura Boronat, la qual començava amb una evident definició de principis sobre l'organització de l'Estat:

*«La organización administrativa de la Nación se hará tendiendo al régimen autonómico de sus regiones naturales é históricas, estableciéndose sobre la base de sus actuales Diputaciones provinciales, Diputaciones regionales, única para cada región...».*²⁴

²⁴ DSC, núm. 151, apèndix 10 (23.3.1904). Durant el torn en contra a la totalitat de les Bases per a la reforma de les lleis d'Administració local, Albert Rusiñol fixà clarament la posició catalanista: «Aspiramos á la reconstitución de la división territorial de España; aspiramos á que se gobiernen los pueblos según la ley de su naturaleza; aspiramos á que se respete nuestro idioma; aspiramos, en una palabra, á que se vuelva a integrar el Estado español con las que un día fueron sus antiguas nacionalidades. En este punto concreto, coincidimos en absoluto con la doctrina del que fué uno de los primeros apóstoles de esta causa, el Sr. Pi y Margall. [...] creando esa España nueva que todos deseamos, basada en la fuerza de las regiones, basada en la fuerza de nuestra historia y de nuestras tradiciones y en la ley de su naturaleza.». Per la seva banda, César Silió, en nom de la comissió, replicava: «Dice el Sr. Rusiñol: ó se tiene fe o no se tiene en la doctrina autonomista; si se tiene fe, concédase una autonomía radical, completa, sin límite ni restricción alguna, que libre en absoluto á los pueblos del centralismo y de la absorción. Este era el argumento del Sr. Rusiñol, según yo lo he entendido.

»Pero esta es una de las cuestiones que no se pueden plantear en la forma en que la ha planteado el señor Rusiñol; las conclusiones extremas suelen llevar á errores, á equivocaciones, á riesgos y peligros que S.S. comprende perfectamente; porque la autonomía municipal no puede implicar, no implicará,

El gran debat sobre l'organització de l'Estat, de la mà del catalanisme adquiria un sentit polític i no tan sols administratiu en contra dels criteris dels polítics dels sistema. Tant el debat que es produí a finals del 1900 per l'esmena del marquès de Camps al missatge de la Corona, com la tensa discussió del juliol de 1901 provocada per la pregunta del Dr. Robert sobre l'actitud del govern davant de les aspiracions catalanistes, que esdevingué un judici públic del contingut de les *Bases de Manresa*, així com l'exagerada discussió provocada per la interpellació d'Emili Junoy sobre els fets ocorreguts a Barcelona després del *Banquet de la Victòria* i de la posterior interpellació de Rahola sobre l'assalt als locals del *Cu-Cut* i *La Veu de Catalunya* o bé, amb un altre caire, els llargs debats sobre la reforma de l'administració local del 1903 i el 1907 o, encara, l'esgrima exhibida durant la discussió del missatge de la Corona del 1907 que passava de llarg per damunt de la tensa conjuntura, i, per continuar posant exemples, les disputes plantejades per la

ni aun para el mismo Sr. Rusiñol, que el Municipio quede completamente desligado de lo que constituye el Estado, de lo que forma la nacionalidad; no puede implicar su absoluta y total independencia, sino solamente la concesión de atribuciones y facultades propias en todo lo que es verdaderamente función municipal, conservando el Estado, sin embargo, aquellos deberes de tutela de que en manera alguna puede desprenderse, como S.S. no haga de todos los municipios que integran la personalidad de España otras tantas minúsculas nacionalidades independientes.».

DSC, núm. 137 (5.3.1904).

Llei de Mancomunitats del 1912 o bé la controvèrsia de finals del 1914 i principis del 1915 sobre la concessió de les zones franques i la prohibició de l'anomenada Assembla de Diputacions a Valladolid i, és clar, la discussió del projecte d'Estatut d'autonomia de 1918, són una bona mostra de la nova estratègia adoptada pel catalanisme des de la creació de la Lliga.²⁵ Però és que, a més a més, a partir d'aquests debats resulta fàcil fer una mena de casuística per entedre millor què hi havia rere de les actituds de liberals, conservadors, republicans i catalanistes respecte a la destrucció de l'Estat centralitzador, la depuració de la corrupció administrativa i electoral i el reclam d'autonomia dels catalans. El recel que demostraren els diputats dels districtes de l'interior peninsular vers l'autonomia

²⁵ Pel que fa a l'esmena del marquès de Camps i la discussió promoguda pel DR. Robert: DSC, núms. 146 (9.3.1900); 24 (9.7.1901); 32 (18.7.1901); 33 (19.7.1901). En relació a les interpel·lacions de Junoy i Rahola: DSC, núms. 29 (20.11.1905); 31 (22.11.1905); 35 (27.11.1905); (28.11.1905); 37 (29.11.1905). Sobre la discussió del missatge de la Corona: DSC, núms., 22 (10.6.1907); 23 (11.6.1907); 24 (12.6.1907); 25 (13.6.1907); 27 (15.6.1907); 28 (17.6.1907); 29 (18.6.1907); 30 (19.6.1907); 31 (20.6.1907); 32 (21.6.1907). Per fi, les disputes derivades arran de les zones franques i la prohibició de l'Assembla de Valladolid: DSC, núms., 90 (20.11.1914); 94 (25.11.1914); 104 (9.12.1914); 119 (18.1.1915); 120 (19.1.1915) i 121 (20.1.1915). Dels debats sobre la reforma de l'administració local de 1903 i 1907, així com del projecte de mancomunitats, ja en donarem la referència en el seu moments. No hem citat la discussió del projecte d'estatut d'autonomia del 1918 perquè queda fora de l'estudi proposat en aquest treball.

catalana s'ha d'entendre, encara que només en part, com el resultat d'un patriotisme exaltat i passat de rosca (aleshores ben viu), però també, com diu Ignacio Oláberri -tot i que caldria entrar en detalls per arrodonir les seves observacions-, perquè la tradició unitarista i centralista dels partits liberals monàrquics de l'època isabelina fou recollida i continuada pels partits del torn que formaren la base del sistema polític de la Restauració: «Se trataba de un "centralismo caciquil" apoyado en el aparato de la administración, en una extensa red de notables en pueblos y provincias y en una casi completa desmovilización política de las masas.».²⁶ El que ja no és tan evident és un altre element que apunta Oláberri; això és: que no tinguessin un programa «muy desarrollado de nacionalismo español virulento y agresivo». Potser sí que no tenien aquest programa, ara bé: cada vegada que sortia a la llum el fet català, l'ànim patriòtic espanyol aflorava d'una manera excloent. Fixem-nos sinó en què tant l'actitud del liberal Laureà Figuerola el 1899²⁷ i

²⁶ OLÁBERRI GORTÁZAR, IGNACIO, «La cuestión regional en España, 1808-1939» dins DD.AA., *La España de las autonomías*, Madrid, Espasa-Calpe, 1981, p. 153.

²⁷ Durant una discussió de la Real Academia de Ciencias Morales y Políticas sobre regionalisme i unitat de l'Estat, Laureà Figuerola -que el 1854 era diputat progressista i durant el Sexenni fou Ministre de Finances i un actiu propagandista del lliurecanvisme- va exposar que del 1856 en endavant la tendència a escriure en català i el manteniment de

la del diputat jaumí per Estella, el valencià Joaquín Llorens y Fernández de Córdoba del 1905,²⁸ com

les especificitats jurídiques de Catalunya havien afeblit la unitat de Catalunya amb la resta d'Espanya, per evitar això tancava la seva intervenció amb una màxima taxativa: «todo lo que conduce á la unidad, no debe mutilarse; todo lo que sea dar riendas al regionalismo, conduciría a la disgregación». DD.AA., Extracto de la discusión habida en la Academia de Ciencias Morales y Políticas sobre el tema «Hasta qué punto es compatible en España el regionalismo con la unidad necesaria del Estado», Madrid, Imp. Asilo de Huérfanos del Sagrado Corazón de Jesús, 1899, p. 79.

²⁸ L'exaltació patriòtica de Llorens es manifesta durant la discussió de la interpel·lació, de marcat caràcter espanyolista, d'Emili Junoy sobre els fets ocorreguts arran de l'anomenat «Banquet de la victòria»: «El Sr. Rahola ha dicho que sí, que era español; pero ha tenido cuidado de no hablar en nombre de los regionalistas; ha tenido cuidado de no afirmar el sentimiento patrio sobre todo, y ahora me interrumpía el Sr. Girona diciendo que por estar en el Congreso ya son españoles. ¡Quiá! Voy á demostrarle á S.S. que no. (El Sr. Girona: ¿No juramos el cargo de Diputados?) ¡Ah! Es que si hubiésemos creído aquello de que se acusa (yo no tengo la seguridad de que sea cierto lo que se dice) á los electores de SS.SS., ya habríamos visto si sus actas podían pasar tan facilmente en esta Cámara; porque si SS.SS. no son españoles, ante todo y sobre todo, aquí no hay lugar para SS.SS. (Muy bien.) En este Congreso estamos divididos por las ideas políticas, luchamos en la forma que cada cual pueda; pero en este Congreso hay un sentimiento común que está mil codos por encima de todos los demás, y es el sentimiento de la Patria (Muy bien.)

»No puedo ser á SS.SS. sospechoso; he sido toda mi vida fuerista y sigo siendo enimentemente regionalista. Su señoría, Sr. Girona, decía que deseaba oír la opinión de navarros, gallegos y valencianos. Pues bien: yo soy hijo de Navarra por aclamación de su Diputación foral, habiendo nacido en Valencia, y he de afirmar á S.S. que somos efectivamente fueristas y regionalistas; pero nosotros no admitimos, ni queremos, ni consentimos ninguna libertad por beneficiosa que sea para nuestras regiones, que roce, debilite ó afloje el lazo estrecho que une á todas las patrias chicas, á todas las provincias, para constituir una patria grande; eso lo rechazaremos siempre, en todas partes y de todas maneras.». DSC,

la del cap dels republicans reformistes Melquíades Álvarez el 1907²⁹ o bé la del diputat demòcrata Niceto Alcalà Zamora el 1912,³⁰ donen exemple que

núm 31 (22.11.1905).

²⁹ Amb motiu de la discussió del missatge de la Corona de 1907, el líder reformista advertia la minoria solidària: «Reconocido, pues, que no podéis [els catalanistes] ejercer la hegemonía, que no podéis, aunque quisiérais, ejercerla, porque representáis, ante todo, una política interesada y mezquina, permitidme también que crea, no de su SS (dirigiéndose al Sr. Salmerón), cuya historia es la patente más honrosa de su patriotismo, sino de muchos que pueden militar en la Solidaridad Catalana, que con estas ideas se puede ir al separatismo ó se va derechamente á la disolución nacional. (Gran sensación en toda la Cámara.) [...] No olvidéis, Sres. Diputados catalanistas, que la Patria no ha de ser tan suicida que entregue la dirección de su poder á quien no sabe sentirla y amarla, y á quien por no saber amarla y sentirla, puede conducirla á los horrores de la disolución ó a las negruras del envelecimiento. (Muy bien, muy bien; grandes aplausos, que se repiten en las tribunas.)». DSC, núm. 31 (20.6.1907).

³⁰ La facció liberal que mostrà una intransigència més clara contra l'autonomia foren els liberals demòcrates que liderava el marquès d'Alhucemas. Així, per exemple, en el torn en contra a la Llei de Mancomunitats provincials del 1912, Niceto Alcalà Zamora, diputat liberal demòcrata per Priego i La Carolinas, posà de manifest l'alt component estatista del seu pensament, tot i que, d'entrada, pugui semblar el contrari: «Pero voy a decir más. No soy ni un espíritu exaltado por la concepción jacobina del Estado, ni un espíritu seco por los menesteres del oficio burocrático. Comprendo el amor regional en cuanto tiene de santo, de noble y de intenso; comprendo ese amor regional en cuanto llena el espíritu de una especie de emoción a la vez naturalista y mística que hace comprender la maternidad de la tierra y la hermandad de las cosas, en cuanto es tan excelso que tienen los privilegios de exaltarse con la lejanía sin agotarse por la posesión. Pero precisamente por sentir este amor tan hondo, porque hay en España una región que empieza en Sierra Morena y acaba en el mar y cuyo aire me parece que lo respiro con el alma, no comprendo que se pueda traducir en delegaciones y arbitrios, en acuerdos y presump-

l'espurna patriòtica s'encenia amb molta facilitat a les Corts. Allò que més neguitejava els polítics del sistema era, tanmateix, que el catalanisme posava en entredit l'*statu quo* ordit per la Restauració. Així ho declarava José Canalejas en comentar el seu projecte de Mancomunitats:

*«Dejemos aparte que los enemigos sistemáticos de Cataluña consideran innecesario hacer algo cuando la opinión está en calma sin perjuicio de aconsejarnos también el statu quo tan pronto como alguna voz protesta airada contra el quietismo.»*³¹

tos, en empréstitos y servicios (Muestras de aprobación.) [...] Estamos en España, en un país definido en su personalidad propia por los antecedentes de su historia; haced una evocación retrospectiva; la delegación del Estado sobre entidades intermedias y poderosas, evoca la locura cantonal; más atrás el surgimiento de aquellas juntas y regencias que querían la dirección del Gobierno; un poco más lejos, el espíritu estrecho de los reinos medievales, cuyo esfuerzo de perseverancia admira, pero cuya lentitud de obra apena; más lejos todavía el esplendor efímero, y al cabo la acción disolvente de las taifas, y, en definitiva, los cimientos de la nacionalidad misma, el espíritu de independencia cabildeña que, por desgracia, se nota en los comienzos de nuestra historia y en los orígenes de nuestra raza. [...] Yo me siento sin poder, sin voluntad, sin derecho y sin fuerza para venir en una tarde de estío a decir: La historia de España está equivocada y hay que rectificar su rumbo, hay que rehacer la obra que por el amor y la previsión trazaron la más grande de las Reinas de Castilla y el más hábil de los Monarcas de Aragón. (Muy bien, muy bien.- Aplausos.)» DSC, núm. 150 (28.6.1912)

³¹ CANALEJAS, JOSÉ, *La política liberal en España*, Madrid, CIAP, s/a, p. 209. A la nota 22 d'aquesta «Introducció» podeu llegir les opinions de Gumer-sínd de Azcárate en relació a aquest perill. A la p. 35 del capítol 2 podem veure un criteri semblant

El catalanisme, primer des del Centre Català (1882), la Lliga de Catalunya (1887) i la Unió Catalanista (1891) i, després, des de la Lliga Regionalista (1901) va percebre que el règim de la Restauració era el col·lorari d'un model d'Estat refractari no tan sols a la descentralització administrativa, sinó fins i tot al reconeixement oficial de qualsevol expressió de la identitat nacional catalana, entre elles, sobretot, la llengua. I per això mateix, el catalanisme esdevingué un moscardó que posava nerviós els polítics restauracionistes. Aquesta és la conclusió lògica que hem d'extreure del que deia Francisco Silvela en un article del 1902, on hom pot copsar la prevenció vers el catalanisme d'un dels dirigents polítics espanyols més destacat:

«Mas ya dejamos apuntado que esta naturaleza especial del catalanismo, haciendo de él un sentimiento más que una idea, y una agrupación nacionalista más que un partido político, no debe inducirnos á desdeñar su tratamiento, sino antes al contrario, excitarnos á buscar con atención intensa su remedio, pues si bien por sí solo no puede llegar á constituir una fuerza que nos divida, es ya una dificultad que nos perturba, y puede llegar á ser un obstáculo

del conservador Francisco Silvela.

*que entorpezca la marcha regular de nuestro régimen parlamentario.».*³²

Enfront d'aquesta, diguem-ne, voluntat autonomista del catalanisme, el cos polític espanyol, en un primer moment el conservador i després el liberal, hi oposà la reforma de l'administració local. El 1900 l'insigne conservador, i ministre en diferents governs, Joaquín Sánchez de Toca reclamava fer alguna cosa per aturar l'embranchida regionalista:

*«[...] por caminos diversos, y aun opuestos, al amparo del caciquismo unas veces, otras en protesta y reacción contra él, se han venido á crear situaciones de particularismo regional; y este regionalismo inorgánico, parasitario y mesnadero, por los intereses y pasiones, reivindicaciones y agravios que agita, por los egoísmos que ha despertado en contra del sentimiento nacional, si no se remedia con energía muy justiciera puede ser luego causa de desgarramientos o convulsiones para la patria, como llegue á amalgamarse con el regionalismo de utopías del romanticismo político y literario, que hoy rebullece en algunas imaginaciones.».*³³

Una actitud intransigent contrària al regionalis-

³² SILVELA, FRANCISCO, «El catalanismo y sus alivios», *La Lectura*, any II, vol. I (1902).

³³ SÁNCHEZ DE TOCA, JOAQUÍN, «Caciquismo y descentralización», *Revista Nacional*, núms. 21-22 (1/2 i 8/3 1900).

me que Antonio Maura concretà una mica més l'any 1901, durant un debat parlamentari que analitzarem en detall més endavant, en combatre els principis continguts en les *Bases de Manresa*, quan assegurà, per restar-li importància, que les queixes de Catalunya podien ben bé ser les de totes les províncies espanyoles. Actitud que també fou sostinguda per l'altre cap conservador, Francisco Silvela.³⁴ Aquest posicionament conservador contra el que representava de nou el catalanisme fou encara més extrem en el cas dels liberals. Tusell i Chacón assenyalen que en el Partit Liberal hi havia un *sustratum* antiautonomista que es fonamentava, més que no pas en la seva ideologia, en el temor als avantatges que els conservadors podien obtenir de la reforma de l'administració local.³⁵ El que no és tan clar com diuen aquest autors, és que l'antiautonomisme liberal no es fonamentés en la seva ideologia de partida. El fet que José Canalejas, un dels polítics liberals que, juntament amb Segismundo Moret, Niceto Alcalá-Zamora o Montero Ríos, més destacaren en la lluita contra el catalanisme, acabés essent qui, des de la presidència del Consell de Ministres, establís les bases de la Mancomunitat catalana, no vol dir que

³⁴ Per seguir ambdues intervencions, vegeu DSC, núm. 64 (19.11.1901).

³⁵ TUSELL, J.; CHACÓN ORTIZ, D., *La reforma...*, ob. cit., p. 219.

els liberals no s'aferressin a un estatisme que només podia consentir la descentralització administrativa, sense dotar-la de contingut polític. Abans i després de l'aprovació de la Llei de Mancomunitats, les manifestacions dels liberals en contra de l'autonomia política proliferaren. En pot ser una bon exemple el discurs de Niceto Alcalà-Zamora en el debat del missatge de la Corona del 1916 que, de fet, contestava l'esmena presentada per Cambó al mateix missatge:

«Cuando yo oigo hablar de que Cataluña es, y yo lo celebro, lo admiro y lo deseo, grande, rica, culta, fuerte, á medida que oigo eso, me convezco más de que no puede obtener la autonomía política, de que no le conviene, no por nomiedades y recelos, que la lealtad enerva y la pujanza destruye, sino por leyes que presiden la constitución de los Estados y que se toman de las leyes naturales que rigen el territorio, y de las espiritualidades que moldean la población, y es que no puede ser preponderante la fuerza centrífuga, porque entonces no habría cohesión, es que de tal modo el poder, la riqueza, la supremacía, la excelsitud significan, no sólo preeminencia, sino deberes; no sólo rango, sino asistencia, que la autonomía política la pide siempre una debilidad oprimida á una fuerza poderosa; la autonomía política se

llama Irlanda, pero no Inglaterra; Posen, pero no Prusia; Trieste, pero no Austria; Croacia, pero no Hungría. (Muy bien.) Y tiene que ser así, porque el fuerte no puede ser recóndito, ni particularista, ni solidario: el fuerte tiene que ser expansivo, comunicativo y generoso y porque así tiene que ser, Dios, que en sus leyes providenciales extrae el bien del mal, ha tentado con la hegemonía á las razas, con el imperialismo á los pueblos, con la ambición á los príncipes, con la gloria a los caudillos, instrumentos pasajeros de dominación, agentes eternos de progreso, expresión de solidaridad humana tan necesaria, que fecunda como amor incluso cuando abraza como odio...».³⁶

Niceto Alcalá-Zamora, al capdavant només féu que reflectir un sentiment que estava força estès entre les forces parlamentàries liberals i conservadores: la defensa d'una nació espanyola uniforme.

És lícit afirmar que del 1901 al 1907 el catalanisme fou el motor de la reforma de l'Estat espanyol, en el sentit que entenia que només una organització regional podia integrar el conjunt de la societat en un projecte espanyol. Una aguda observació de Joan Ventosa del 1915 tal vegada serveixi per explicar-ho millor:

³⁶ DSC, núm. 28 (14.6.1916).

«Nosotros -deia- si algún valor tenemos en la política espanyola, es principalmente por dos esenciales características: la primera, el haber ejercido de una manera intensa el derecho de ciudadanía (vegeu capítol 1), y la segunda, nuestra fe, nuestra confianza en el resurgir de las energías regionales como base del régimen autonómico que demandamos.».³⁷

En resum, el catalanisme del primer terç del segle XX oferí al conjunt espanyol la solució autonomista. Sense voler caure en un anacronisme, oferí un Estat de les autonomies avant la lettre.

Si féssim una tipologia dels diferents models d'organització de l'Estat espanyol en aquella època més vius, ens trobaríem que, com ja es podia deduir del que hem dit fins ara, només podríem esmentar-ne tres: l'estatista (liberals)³⁸, el municipalista

³⁷ DSC, núm. 120 (19.1.1915).

³⁸ De la posició liberal podem esmentar dos exemples. El primer les opinions vessades per Garcia Prieto el 1905, mentre era Ministre de la Governació, durant el debat sobre els fets ocorreguts després del «Banquet de la Victòria»: «El autonomismo de que S.S. habla [M. Girona] ¿es el del programa de Manresa? Debate vendrá sobre ello; y si viene, yo no tendría más que recordar palabras de elocuentes oradores de esta hermosa tribuna española, para demostrar á S.S. que esas bases de Manresa son la desintegración del suelo nacional, la ruptura de vínculos que los siglos, la sangre y la naturaleza han anudado indisolublemente, el mal más grave que se puede producir; son, como decía el Sr. Maura, el desquiciamiento de la Patria española.» DSC, núm. 31 (22.11.1905). L'altre exemple és l'afirmació de Canalejas que la Llei de Mancomunitats no atemptava a la sobirania de l'estat: «¿Se parece esa Constitu-

(conservadors i republicans)³⁹ i l'autonomista (ca-

ción federal, ese conjunto de Estados, al proyecto de Mancomunidades? ¿Qué analogía hay entre las prerrogativas políticas y constitucionales de los Estados federales y las atribuciones administrativas y delegadas de las Mancomunidades? [...] No ya hombres de esclarecido entendimiento, sino el más torpe, que examine sus cláusulas, verá como el Gobierno y el Parlamento, las Cortes y el Rey, conservan todos los resortes necesarios, y más de los necesarios, para impedir que las Mancomunidades acometan empresas disolventes, perturben servicios administrativos, dañen el interés nacional o interés privado, o se extralimiten de sus atribuciones, invadiendo el terreno político, que en absoluto les está vedado. Los poderes públicos, á quienes todos los acuerdos se notifican, que no reconocen, sino que delegan, atribuciones á las Mancomunidades, están capacitados para la suspensión de sus acuerdos y para la suspensión y aun disolución de la Mancomunidad misma.». CANALEJAS, JOSÉ, *La política liberal en España*, ob. cit., ps. 206-207.

³⁹ El conservadorisme municipalista estigué representat, encara que no només, per les propostes descentralitzadores d'Antonio Maura del 1907. Maura defensà sempre la restitució de la vida local per atacar el caciquisme i com a argument de fons per a un nou model organitzatiu estatal: «Por eso hay que variar el sistema: ir á la raíz del mal y reintegrar la vida local en su independencia, dentro de los límites naturales; y hay que decidirse á ello, ó renunciar á toda esperanza. Hay que decidirse á la inhibición del poder central, conociendo que la inhibición del Gobierno en todo aquello que genuinamente pertenece á la vida local, no es una resta, ni una depresión de fuerzas; no es más que renunciar á las maldiciones populares y al desprestigio de la soberanía. Lo más conservador es poner término á la usurpación de esas funciones, devolver á los naturales amos lo que es suyo, restaurar el régimen local, y para ello rehabilitar sus organismos; porque claro es que se espantan con razón quienes piensan en los resultados de entregar más facultades á los actuales Ayuntamientos, con desenbarazos autonómicos, con emancipaciones para la orgía. ¡Dios nos libre! Hay que hacer ambas cosas simultáneamente.». MAURA, ANTONIO, «La reforma de la Administración local», *La Lectura*, any II (vol. I), 1902. Quant als republicans, Melquídes Alvarez, cap dels reformistes, aprofità la discussió del missatge de la Corona de 1907 per demanar descentralització municipal i rebutjar l'autonomia regional: «¿Os concedería la

talanistes i federals), que hem anat desgranant. La gran dificultat amb què topà la proposta autonomista del catalanisme fou, per una banda, l'acusació permanent d'egoisme i mesquinesa que requeia sobre les aspiracions catalanes i, de l'altra, les grans diferències estructurals i de desenvolupament polític que existien entre les diverses zones espanyoles. Aquest diferent compàs entre uns i altres que, com hem vist, ja apuntava Pi i Margall el 1901 i que després desenvoluparen Ferrater Mora a *Les formes de vida catalana* (1944) i Vicens Vives a *Industrials i Polítics* (1958), acabà essent el llaç que estrangulà la proposta autonomista del catalanisme.

L'autonomisme dels catalanistes no fou, ben a l'inrevés de com ho interpretaren alguns diputats dels districtes espanyols de l'interior, una quartada per cobrir altres aspiracions més agosarades. El separatisme, emprant la terminologia de l'època, no figurava, ni remotament, com hem dit, en l'horit-

autonomía regional? Me va á dispensar mi ilustre correligionario y maestro señor Salmerón, que le diga que para mí la región no debe merecer de pronto, en este momento, por una especie de ley ó de decreto del Poder central, la autonomía que reclama. Y no debe merecerla ni puede otorgársela, porque yo no creo en la existencia de las regiones con ese carácter de nacionalidades incipientes de que hablaba la otra tarde, con elocuentísima frase, mi querido amigo particular el señor Vázquez de Mella; ni siquiera como personalidades jurídicas de carácter político y económico que, por necesidades de la vida social, viene á ejercer un verdadero Poder soberano, entre el Municipio y el Estado.» DSC, núm. 31 (20.6.1907).

zó a assolir.⁴⁰ La insistència a inserir el plet català en un context general espanyol no ens sembla que s'hagi de provar. Però, per si de cas hi hagués algun dubte, només cal recordar que en l'anomenat «Programa del Tívoli» del 14 d'abril de 1907, Prat de la Riba enuncia que «la transsubstanciació de la solidaritat catalana en fecunda, en redemptora solidaritat espanyola.» havia de ser la ruta a emprendre pel catalanisme, amb l'objectiu, certament, d'assolir la total renovació política d'Espanya.⁴¹ I en aquesta perspectiva, el catalanisme conservador —i no tan sols aquest— dissenyà un model regionalitzador de l'Estat espanyol.

3. DESCENTRALITZACIÓ, SOBIRANIA I ACCIÓ DE GOVERN

Hem dit que el model autonomista català no fou ben vist per la política centrífuga dels diferents governs espanyols, fos quin fos el seu color ideològic, especialment perquè la proposta de règim autonòmic feta del 1900 en endavant posava en qüestió el que uns aleshores anomenaven l'ordre natural (de

⁴⁰ No obstant això, el recurs al separatisme existí, si més no en el pla teòric, com un «estat passional» individual, en expressió de Jeroni Estrany, però mai no va plantejar-se com un objectiu programàtic del catalanisme. ESTRANY, J., «Catalanisme, regionalisme y separatisme», *La Renaixensa*, 4.6.1899.

⁴¹ Citat a GONZÁLEZ CASANOVA, J.A., *Federalisme i autonomia a Catalunya (1868-1938)*, Barcelona, Curial eds., 1974, ps. 545-548.

fet, l'*statu quo*) i uns altres la debilitació de la sobirania de l'Estat. Els que defensaven la idea de l'ordre natural, basaven el seu projecte organitzatiu en la família, el municipi, la pàtria i l'Estat (formant una mena de piràmide). El principal valors d'aquest model fou el conservadorisme de Maura, el qual l'aplicà en el projecte de Llei i Bases per a la Reforma de les d'Administració Local el 1903 i en el projecte de Llei de Reforma del Règim d'Administració Local el 1907. És clar que enfront d'això el catalanisme oposava el regionalisme, com posà de manifest Francesc Albó i Martí, propagandista catòlic i diputat de la Lliga per Olot, el qual el 1903 retreia al president del Consell de Ministres, i per extensió a Maura, que la política de descentralització no s'inspirés en els principis regionalistes:

«Ejemplo de ello [és] el proyecto de bases de reforma de la Administración Local por el ministro de la Gobernación presentado á aprobación del Parlamento, proyecto laudable, de iniciativas y orientaciones fecundas, aunque en algunos extremos sobradamente tímidas, y opuestas en algunos otros á las que tengo por mejores para acabar con todo linaje de corruptelas y de administraciones corruptoras y corrompidas, pero al cual sobre todo, y voy á usar palabras del propio Sr. Silvela, que preceden á su proyecto de reforma semejante de 1891: "fal-

ta dar el paso más decisivo, el avance que verdaderamente caracteriza y distingue al Gobierno de instituciones locales libres con un régimen de burocracia centralizadora. Para ello precisa, en primer término, restaurar los centros naturales de las libertades administrativas, revivir los organismos que responden ante todo á esas grandes entidades provinciales, no creadas sólo por decretos o por ficciones jurídicas más o menos felizmente combinadas, sino nacidas de los espontáneos enlaces de la geografía, de las tradiciones y de los intereses. La región es para nosotros, decía el Sr. Silvela, el único elemento en cuyo seno pueda operarse esta fecundación, el único que pueda servir de asiento para que las provincias adquirieran su natural agrupación, y el único también que pueda permitir el deslinde y coordinación de la unidad política y de la independencia administrativa, objeto primordial de toda obra de descentralización.". ¡Ojalá se hubiera acomodado á esa ideas el proyecto gubernamental!».⁴²

Els que expressaven la seva preocupació per la debilitació de la soberania de l'Estat, de fet es mostraven contraris a qualsevol mena de descentralització que comportés cessió de poder polític. Uns

⁴² DSC núm. 47 (14.7.1903)

i altres, doncs, esdevingueren defensors d'un estatisme ferreny, amarat de doctrinarisme liberal, que, a la pràctica, uní gent, aparentment tan dispar, com Segismundo Moret, Sagasta, Lerroux, Alba, Azcárate o Alcalà-Zamora, com es féu evident tant en les discussions de 1905 i 1906 com en discutir-se el projecte de Mancomunitats de Canalejas.

Precisament, Niceto Alcalà-Zamora va resumir brillantment, com sempre, quines eren les dues tendències possibles de la descentralització en el discurs que va pronunciar el 1908 durant la discussió del segon projecte Maura:

«Acerca de la descentralización hay, no diré yo dos ramas, dos tendencias que difícilmente pudieran conciliarse y que yo reputo inconciliables; y estas dos tendencias de la descentralización, a una de las cuales llamo yo liberal y de progreso y a otra conservadora y de restauración, quisiera yo mostráros las [...] Es indudable, señores, que hay un círculo que representa la esfera de la vida municipal; es indudable que hay otro círculo que representa la esfera de las atribuciones del Estado, y es indudable también que hay otro que representa la esfera propia de las organizaciones intermedias, de esas organizaciones intermedias de las cuales unas son artificiales, pero necesarias, y otras son naturales, pero no absolutamente

necesarias, como lo es el Municipio. Y esas que son naturales, pero que no son necesarias, cuando existen hay que reconocerlas francamente, y cuando no existen no hay siquiera que emprender el intento de crearlas, ni el empeño de restaurarlas. Pues bien, esos tres círculos no permanecen aislados, se enlazan por una serie linial de zonas intermedias, y la construcción geométrica más apropiada que podemos encontrar para expresar este conjunto, es la superposición de dos conos truncados que se unen por sus bases más iguales. Pero fijaos en que hay dos modos de unir esos conos: uniéndolos por sus bases más pequeñas, queda a un extremo el círculo amplio del Estado, en la plenitud de su soberanía, en la conciencia de su poder, en la posesión de sus destinos y de sus medios, y de otro el círculo también amplio del Municipio, en la posesión de su autonomía legítima y respetada; y en el centro, empequeñecidos, reducidos a menor categoría, quedan los organismos intermedios, con la significación oscurecida de su personalidad histórica, con el carácter circunstancial de sus medios y de sus necesidades, con el carácter supletorio de los servicios que prestan; pero si establecéis el contacto por las bases más amplias, parece que no habéis hecho nada y, sin embargo, lo habéis

*invertido todo: en el centro, pletórica de vida, pujante de poder, rugiente de ambición, envanecida con el sueño de su poder antiguo y con la quimera realizada de su poderío moderno, estará la organización intermedia, pidiendo recursos a los pueblos y rango al Estado, y en los extremos, en los círculos pequeños quedará, en el uno el Municipio, sometido a la inspección, a la vigilancia opresora y tiránica de un organismo que vive cerca de él, y en el otro extremo el Estado, con un resto de soberanía, con una sombra de fuerza que en ocasiones más parece burla que majestad.»*⁴³

Alcalá-Zamora era, certament, un liberal, però les acusacions que llançava contra els conservadors —dins dels quals incloïa els catalanistes— reflecteixen una de les incomprensions més dramàtiques de la política espanyola contemporània: el refús a l'autonomia política com a solució del plet català; però, també, la constatació que en el pensament liberal espanyol finisecular cap de les dues vies descentralitzadores de què parlava Alcalá-Zamora no s'adeïa a les necessitats d'una administració moderna i eficaç. En tot cas, ha estat més que provat que la política dissenyada pels conservadors espanyols va bastir més ponts de diàleg per trobar una manera

⁴³ DSC núm. 134 (28.1.1908)

de començar a fer camí, mentre que la volguda extre-mositat estatista liberal dificultava aquest diàleg i les solucions satisfactòries del plet català. Però, insistim, cap de les dues vies descentralitza-dores de principis de segle s'aproximaven a satisfer el reclam d'autonomia.

Com apuntava Alcalà-Zamora, doncs, en el debat sobre com havia d'organitzar-se l'Estat hi havia ensotada una discòrdia, una seriosa discrepància, entre el catalanisme i la resta de forces polítiques entorn del concepte de sobirania. És a dir, sobre si la sobirania podia ser o no compartida i si les en-titats «regionals» podien adquirir o no rang esta-tal. I aquí sí que el catalanisme es quedà sol. La discussió dels diferents projectes de reforma admi-nistrativa local -de 1903, de 1905, de 1907, de 1912 i fins i tot el projecte autonòmic de 1918- ens pe-meten de veure que el nus argumental dels que es mostraren contraris a l'autonomia -deixant de banda el recurs constant al patriotisme espanyol- fou que la sobirania era per essència única. Aquest idealis-me liberal sobre el principi unitari de la sobirania parteix de la consolidació de la idea «Estat nacio-nal», sorgida amb la Revolució francesa, però tami-sada per la tradició anglo-saxona de la *national so-vereingty*, que indica que l'Estat és sobirà com a tal.

L'observació atenta de tots aquest debats parla-

mentàris és el que ens pot donar moltes pistes per copsar l'estancament del règim polític espanyol, si més no fins ben entrat el segle XX. En especial, perquè malgrat el nombre de propostes generades, només en els casos de la llei de Mancomunitats, de l'Estatut d'Autonomia de l'època republicana i més recentment després de la transició democràtica post-franquista fructificaren més o menys les tesis del catalanisme. I això ja és prou significatiu per entendre amb quines dificultats va topar l'empenta catalanista per modernitzar aquest règim polític espanyol invertebrat.

Del 1907 al 1914, període, que, de totes maneres, cal considerar que no es va tancar fins el 1923 amb la dictadura de Primo de Rivera, s'encetà la fase de la concatenació de proposicions del catalanisme per aconseguir no tan sols la regeneració d'Espanya, sinó també bastir Catalunya com un país modern i administrat autònomament. No és tan clar com afirma el professor Casassas que la demanda d'autonomia inclosa en el «Programa del Tívoli» del 1907 fos fins aleshores inèdita, però sí que és evident que aquest programa combinava la lluita nacional contra l'agressió que significava la Llei de Jurisdiccions i la demostració que el catalanisme disposava d'un programa de reformes concretes per comunicar al conjunt de l'Estat entès com a model de regeneració per

a tots el pobles d'Espanya.⁴⁴ A partir del 1907, doncs, podem parlar d'un moment de redefinició del catalanisme, que passa de la rebel·lia al pragmatisme com a resposta unitària a l'agressió que havia significat la Llei de Jurisdiccions i que encara es reactivà més a partir de l'octubre del 1909, atès l'esfondrament del govern llarg de Maura, que no fou capaç de fer aprovar el projecte de reforma de l'Administració local (entre altres raons, per l'oposició frontal dels diputats i senadors de Solidaritat Catalana) i, al mateix temps, exercí una nefasta repressió durant la Setmana Tràgica.

És clar que el catalanisme, sobretot el conservador, també fou tocat pels esdeveniments del 1909, però em sembla que aguantà millor l'embat que no pas el maurisme perquè, en definitiva, tenia una base més sòlida tot i que, com a resultat de l'agitació popular, el catalanisme conservador va perdre les eleccions municipals de desembre del 1909 i les generals del 1910.⁴⁵ Davant d'aquest fets -pèrdua d'un aliat a Madrid i pèrdua també de suport electoral- el catalanisme conservador va donar un tomb a la

⁴⁴ Vegeu CASASSAS I YMBERT, Jordi, «Francesc Cambó: el discurs polític del regeneracionisme català», dins BALCELLS, A. (ed.), *El pensament polític català del segle XVIII a mitjan segle XIX*, Barcelona, Edicions 62, 1988.

⁴⁵ BALCELLS, A., CULLA, J.B. i MIR, C., *Les eleccions generals a Catalunya de 1901 a 1923*, Barcelona, Fundació Jaume Bofill, 1982, pàgs. 157-188.

seva política per definir una nova estratègia: una política de realitats que havia de conduir directament a la Mancomunitat. La combinació de diferents elements —control catalanista de les diputacions de Barcelona i Girona i la necessitat de Canalejas de rebre el suport de Cambó— possibilità l'aprovació d'una Llei de Mancomunitats que, sens dubte, significava la constitució per primera vegada des de feia molt de temps d'un «poder regional».⁴⁶ I la iniciativa, doncs, tornà a mans de la Lliga ja que, llevat del lerrouxisme, l'esquerra catalana també donà suport a un projecte que no era ben bé el seu. Per dir-ho ras i clar: la Mancomunitat de Catalunya va permetre a la Lliga desenvolupar una tasca de govern que reafirmà la seva superioritat política a Catalu-

⁴⁶ Un cop aprovat pel govern liberal de Canalejas el dictamen de la Comissió, el 28 de juny de 1912 es començà a discutir el projecte de Mancomunitats. El 17 d'octubre, els parlamentaris aprovaren el pla per 171 vots contra 42. Els lerrouxistes s'abstingueren. Els conservadors votaren en contra, facilitant així el quòrum necessari per a la seva aprovació. Votaren a favor els liberals (llevat d'alguns seguidors de Moret), els regionalistes, els nacionalistes republicans, els tradicionalistes i integristes, els republicans reformistes i els conservadors catalans. Després de l'assassinat de Canalejas el 12 de novembre, el nou govern liberal de Romanones topà amb l'escull del Senat, sobretot per l'obstrucció d'una gran part dels senadors liberals. No fou fins que el conservador Eduardo Dato s'encarregà de formar govern que no es presentà a la signatura del rei un *Real Decreto* de 18 de Diciembre de 1913, que autoritzava la mancomunitat de províncies «para fines exclusivamente administrativos». Citat a GONZÁLEZ CASANOVA, J. A., *Federalisme i autonomia a Catalunya (1868-1938)*, Barcelona, Curial eds., 1974, pàg. 211.

nya. I, a l'Estat, esdevingué l'interlocutor català del govern de Madrid, un punt de referència, encara que no sempre positiu. I justament la responsabilitat de governar va provocar que madurés encara més la idea de participar en el govern d'Espanya, estratègia que era defensada des de feia temps pel sector «estatista» hegemònic en el si de la Joventut Nacionalista.⁴⁷

Des de la famosa afirmació de Francisco Silvela el 1900, quan era president del consell de ministres (que detallarem més endavant) sobre que hom no havia de parlar del catalanisme perquè de les malalties nervioses convé no parlar-ne, fins a la constitució de la Mancomunitat de Catalunya el 6 d'abril de 1914, hi ha una gran distància. Especialment, perquè el catalanisme, malgrat els alt i baixos de la seva influència a Espanya, va saber aprofitar la conjuntura per esdevenir alguna cosa més que un mer corrent d'oposició. La regeneració d'Espanya que havia proposat el catalanisme, prenia aleshores un caire

⁴⁷ La veritat és que els tecnòcrates de la Joventut Nacionalista (Vidal i Guardiola, Tallada, Sans i Buigas...) o altres elements, com Miquel dels Sants Oliver, tènueament nacionalistes, defensaven la intervenció catalana en el poder espanyol des que Maura definí les seves propostes descentralitzadores. Ara bé, un altre sector de la mateixa Joventut (Jordà, Puig de la Bellacasa, Bofill i Matas...), decididament nacionalista, ho combaté amb força. Vegeu CASASSAS I YMBERT, J., *Jaume Bofill i Matas (1873-1933)*, Barcelona, Curial eds, 1980, pàg. 121 i TALLADA, J. M. *Noves orientacions*, discurs presidencial a la Joventut Nacionalista, Barcelona, Tip. R. Cardona, 1910.

de model que havia de descansar en una doctrina, una estratègia, una institucionalització que permetés l'acció concreta i una capacitat de mobilització real i profitosa. Que la Joventut Nacionalista es plantejés, per exemple, la convocatòria d'un Congrés de Govern Municipal per al 1909 —deixant de banda ara si la convocatòria responia o no a la lògica sobrevinguda per les propostes de descentralització de Maura— formava part de l'estratègia que Prat de la Riba definia com «Catalunya endins», que volia dir governar mitjançant l'aplicació d'un programa nacional.⁴⁸

La societat política espanyola es va veure obligada a resituar-se davant d'aquesta acció de govern que, d'una banda, permetia reforçar les reivindicacions catalanes i, de l'altra, aproximava una resolució més o menys satisfactòria del plet català. Exposem dos exemples, que són contradictoris, però que ací es complementen, de les actituds manifestades en aquella dècada dels anys deu per arrodonir millor el que volem dir.

El primer exemple confirma la continuïtat dels plantejaments centralistes més tronats d'un sector dels liberals. Arran de la campanya desfermada a Madrid contra la proposta d'autonomia per a les es-

⁴⁸ Per més informació sobre aquest congrés, vegeu *La Cataluña*, números monogràfics a partir del 27.3.1909. Per a la reorientació posterior: TALLADA, J. M., «Nuestra obra», *La Cataluña*, 18.12.1909.

coles tècniques de Catalunya, s'escampà verí a dojo contra el catalanisme. Els elements més intransigents en aquesta disputa foren el diputat castellà Antonio Royo Villanova des de *El Imparcial* de Madrid i el corresponsal de Barcelona de *El Liberal*, Adolf Marsillach («El Maleta Indulgencias» de *La Publicidad*), sobretot perquè consideraven que posar a mans de les diputacions catalanes l'ensenyament tècnic fóra «un monopolio intolerable, que haría peligrar la misma unidad nacional».⁴⁹

El segon exemple és més interessant, ja que posa de manifest la disposició al diàleg del grup d'intel·lectuals de l'anomenada «generació de 1914» (en moltes coses anàloga a la dels professionals-buròcrates que regí la Mancomunitat). Certament, a través del setmanari *España*, que nasqué el 1915 a recer de la Liga de Educación Política pròxima al Partit Reformista de Melquíades Álvarez, aquest nucli de joves intel·lectuals, comandats en un principi per Ortega y Gasset (1915) i després per Luís Araquistáin (1916), demostrà tenir la voluntat, inèdita a Madrid, de comprendre el catalanisme com a plataforma per una solució global que superés el ròssec de la vella política. El juny de 1916 *España* va treure de l'estampa un número dedicat íntegrament al cata-

⁴⁹ Citat a LUZURIAGA, Lorenzo, «Cataluña y la enseñanza» i «Ensayo de autonomía», *España*, núms. 26 (22.7.1915) i 29 (12.8.1915), respectivament.

lanisme, amb articles de Cambó, Prat de la Riba, Pompeu Fabra, Rovira i Virgili, Eugeni d'Ors, Josep Carner, Fèlix Escalas, Ramon Coll i Rodés, Joaquim Folch i Torres, Marcel·lí Domingo, Alexandre Plana i Joan Maragall. En la presentació del número palesaven el respecte per un corrent polític, el catalanisme, que entenien com a mirall on mirar-se: «La fortaleza -deien- que todo español íntimamente liberal está interesado en asaltar y destruir es la inercia y la ineptia del Estado centralista que padecemos. El catalanismo se nos brinda a todos los españoles de buena voluntad como una catapulta. No usarla equivale a hacerse cómplice de la política fosilizada que nos rige.».⁵⁰ En la mateixa línia de promoure una discussió estimulants —aquesta vegada en un sentit pràctic—, un any abans la redacció d'Espanya havia encetat una secció amb el títol «Por Cataluña y por todos» per debatre les aspiracions econòmiques de Catalunya. En anunciar la nova secció mostaven sense empatx una neta inspiració dinamitzadora que els brindava el catalanisme:

«España ha mostrado repetidas veces el vivo interés con que viene contemplando el ejemplo de vitalidad y de iniciativa económica que Cataluña está dando en esta crisis mundial a sus regiones hermanas. Vemos, ante todo, en su ac-

⁵⁰ «Qué es el catalanismo», *España*, núm. 74 (22.6.1916).

titud un ansia de vivir y de esforzarse, que todo buen patriota hállese obligado a mirar con amor y esparanza. Ahora bien: al levantar su voz Cataluña, dirige al Gobierno de la nación varias peticiones concretar de orden económico [la petició de zona neutral] y estas peticiones suscitan la oposición real o ficticia de otras regiones de España que temen ser perjudicadas. ¿Están justificadas las aspiraciones de Cataluña? ¿Hay entre sus peticiones alguna que de ser atendida pudiese perjudicar a otras regiones? En caso de que la hubiere ¿no cabría la posibilidad de armonizar los intereses contrapuestos? ¿Sería todo ello beneficioso para la economía nacional?». ⁵¹

Les respostes a totes aquestes preguntes, que lliuraren, entre altres, Azcárate, Gabriel i Antonio Maura, Romanones, García Prieto, La Cierva, Sánchez de Toca, Urzáiz, Rodrigáñez, Amós Salvador, Pablo Iglesias, Melquíadez Álvarez, González Besada, Alba, Villanueva, Navarro Reverter, Cobián, Silió, Vizconde de Eza, Canals, Ramón y Cajal, Osma, Pallarés, Matesanz, Urgoiti, Buylla, Vázquez de Mella, Prieto, Zurano, Alcalá Zamora i Basilio Paraíso, ja no eren ni tan tancades ni tan indiferents, llevat d'algunes antediluvià, com les d'aquells altres polítics

⁵¹ España, núm. 40 (28.10.1915).

que el 1899 respongueren quasi unànimament que no a la pregunta si era compatible el regionalisme amb la «necessària» unitat de l'Estat.⁵²

En definitiva, el que volem dir és que en el transcurs de més de dues dècades, comptades des del 1898, el catalanisme, entès com a moviment político-social i no tan sols partidista, aconseguí de ser alguna cosa més que un ideal rígid i fonamentalment romàntic com el que havia estat definit en l'Assemblea de la Unió Catalanista de 1892. El programa polític-nacionalista que Prat de la Riba reclamà que fossin les Bases de Manresa allí aprovades, que, de tota manera, ell formulà amb un to irreal i medievalístic, es transforma en un ideal pràctic, democràtic, doctrinalment nacionalista, però políticament regionalista quan es traduí en acció parlamentària que cercava el suport d'àmplies capes de la població catalana. El doble objectiu del catalanisme hegemònic durant el primer terc del segle XX de fer efectiva una idea nova i moderna de l'organització de l'Estat espanyol i, alhora, d'actuar, de donar vida, a un projecte nacional català, es resumeix en una llarga lluita per fer d'Espanya un Estat regional, a

⁵² DD.AA., *Extracto de la discusión habida en la Academia de Ciencias Morales y Políticas sobre el tema «Hasta qué punto es compatible en España el regionalismo con la unidad necesaria del Estado»*, Madrid, Asilo de Huérfanos del Sagrado Corazón de Jesús, 1899.

la manera que l'entén G. Ambrosini.⁵³ Això és: retornar a l'individu la possibilitat de desenvolupar la seva pròpia personalitat i, consegüentment, controlar la gestió dels seus interessos com a unitat política sobirana no independent.

⁵³ AMBROSINI, G., «Un tipo intermedio di Stato fra l'unitario e il federale caratterizzato dall'autonomie regional», *Revista di diritto pubblico*, Roma, 1933, ps. 92-100.

EL CATALANISME A LES CORTS ESPANYOLES

1. 1898: EL FINAL D'UN MIRATGE

Segons Borja de Riquer, el conjunt de la burgesia catalana no va tenir durant bona part del segle passat, fins gairebé el 1898, cap projecte de reestructuració de l'estat centralista i ni tan sols de democratització del seu funcionament¹. Això no obstant, les transformacions polítiques, econòmiques i socials que van tenir lloc tot al llarg del segle XIX, foren un fort esperó per a la burgesia catalana de cara a plantejar-se una altra via que no fos el sistema autoritari i artificios de la Restauració. Com ha escrit Francesc Artal, l'arancel del 1869 fou un gran revulsiu que provocà que es passés, sense presses, però decididament, de la defensa estricta de la producció a uns brots lúcids de regionalisme². Una lucidesa regionalista que fou reforçada per una conjuntura finisecular força desfavorable per a Catalunya. D'una banda, perquè la fil·loxera accelerà l'esfondrament del camp català i, de l'altra, perquè la crisi de sobreproducció de teixits tingué com a conseqüències més evidents el tancament de fàbriques i la inestabilitat social. En aquesta situació, reforçada per la manca d'una

¹ RIQUER, BORJA DE, *Lliga Regionalista: la burgesia catalana i el nacionalisme (1898-1904)*, Barcelona, Edicions 62, 1977, p.27.

² ARTAL, FRANCESC, "Vers una política econòmica nacionalista burgesa (1840-1913)", *Economia crítica: una perspectiva catalana*, Barcelona, Edicions 62, 1973.

política econòmica proteccionista generada des de l'Estat³, homes com Valentí Almirall insistiren a aproximar la burgesia catalana al moviment regionalista en un intent de regenerar, des de Catalunya, l'Estat espanyol. Al capdavall, per a Almirall, sempre que els catalans havien volgut les seves propostes esdevingueren l'ànima de la política espanyola. L'inconvenient que hi veia era que des de Catalunya no s'havia articulat un corrent d'opinió fort, el catalanisme, superador i més fructífer que el treball d'unes individualitats, per mol destacades que aquestes fossin:

«Peró si algunes vegadas hem sigut, y serém sempre que voldrém, l'ànima de la política espanyola, fins ara la nostra influensia no ha sigut tan favorable com podria. Perqué? Perque han influït los catalans no lo catalanisme. Fém a casa nostra

³ Com diu Borja de Riquer, la lluita pel proteccionisme «inicialment fou plantejada com a part de la política de la burgesia catalana per a assolir el control polític de l'Estat; no com a recerca d'un favoritisme per a Catalunya, sinó com una mesura econòmica global que accentués la unificació d'un 'mercat espanyol'. Amb això els industrials catalans volien identificar els seus interessos concrets amb els de Catalunya i de tot Espanya.

»Però d'ençà del 1869, en el marc del combat contra el lliurecanvisme, les manifestacions i les reivindicacions catalanes van prendre cada vegada més el caràcter de no ésser solament la defensa de la indústria del Principat. Els atacs contra l'Estat centralista que havia adoptat el lliurecanvisme com a doctrina econòmica fonamental portaren a poc a poc els burgesos catalans a fer manifestacions de defensa d'un 'regionalisme econòmic'. *Lliga Regionalista...*, p.37. Quant a com s'anà configurant aquest regionalisme econòmic, vegeu ARTAL, FRANCESC, «Contingut econòmic del regionalisme polític català», *Afers. Fulls de recerca i pensament*, VII: 13 (Catarroja: 1992), ps. 81-101.

política eminenment provincialista o catalanista, posémnos d'acord entre nosaltres y, d'aquesta manera, lo dia que deixarém sentir lo nostra pes en la marxa general de la nació, s'hi coneixerá de veres».

Per fer possible la incidència del catalanisme en les decisions del govern de l'Estat, Almirall esbossà allò que va acabar essent una característica de la política catalana al llarg de molts anys: la necessitat de forjar un consens català en defensa dels interessos propis:

«Si entre nosaltres estem dividits, es sols per lo que'ns influeix la política madrilenya. Lo dia, donchs, que prescindim d'aquesta política, desapareixerán casi todas las divisions. Fém política catalanista, estrenyém cada dia més lo llas comú que tenim tots los catalans, o sigui'l amor a la nostra terra y á las nostras cosas, y sense que se'n donin compte, anirém minant los fonaments de la política madrilenya, fins que un dia damunt de sas ruinas s'alsará trionfant y alegre l'Espanya regenerada pel provincialisme.»⁴.

Així doncs, diguem-ho breument, del 1882 al 1887 Almirall maldà per fer realitat aquesta simbiosi sense aconseguir-ho. En primer lloc, perquè els regionalisme espanyolista de prohoms tan influents com Mañé i Flaquer,

⁴ ALMIRALL, VALENTI, "Obrim los ulls", *Diari Català*, 4.4.1880.

li tirava en cara el seu republicanisme i, de fet, la radicalitat dels seus plantejaments federalistes i, en segon lloc, perquè el gruix de la burgesia catalana no s'havia desencisat encara del sistema polític creat per Cánovas del Castillo. Calia esperar.

Valentí Almirall, al final del seu conegut llibre *Lo Catalanisme*, es preguntava si Espanya podia convertir-se en una confederació o en un estat compost i si Catalunya podria recuperar la seva personalitat en una mena de sistema dual, a l'estil d'Austro-Hongria, ja fos en forma republicana, ja fos en forma monàrquica. La resposta era clara, si el catalanisme aconseguia penetrar majoritàriament en l'opinió pública, si s'aconseguia un real moviment nacional català unitari, estava convençut que les seves propostes avançarien⁵. El problema és que Almirall no va tenir el suport ni de les forces obreres ni de les burgeses, ni va poder establir les condicions d'un pacte catalanisme-progressisme com hauria volgut.⁶

De tota manera, després d'Almirall, il·lustres catalanistes com Domènech i Montaner s'esmerçaren a difondre, quan a Madrid bufaven vents de canvi com a conseqüència de l'estopa rebuda a Cuba, un programa de regeneració catalaníssim dirigit a superar l'estancament de la política espanyola i, a la fi, fer de Catalunya un país

⁵ ALMIRALL, VALENTI, *Lo Catalanisme*, p.260

⁶ FIGUERES, JOSEP M., *Valentí Almirall, forjador del catalanisme polític*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1990, p.11.

modern capaç d'arrabassar als polítics castellans la direcció de l'Estat. Les sortides que proposava aquesta gent no eren iguals a les proposades per Almirall, però sí que eren coincidents quant a la diagnosi sobre com repercutia l'estancament espanyol damunt l'envol industrial català i quin paper se li atorgava a Catalunya en el capgirament d'aquesta situació:

«Imposible es que la Espanya central, en tals circumstancies, impulsí a Catalunya per a organitzar-la com a poble modern. Al contrari, Catalunya, país rich, industriós y comerciant, hauria de servir de punt de partida, si fos possible, per a la reorganización de les altres regions espanyoles.»⁷

A Madrid, mentrestant, el catalanisme insipient, o més aviat el moviment regional de la perifèria, tampoc no aconseguia de fer forat. Així, per exemple, de gener a juny de 1899 l'Academia de Ciencias Morales y Políticas posa damunt la taula la discussió sobre el regionalisme, amb un títol força significatiu: *Hasta qué punto es compatible en España el regionalismo con la unidad necesaria del Estado*⁸. Hi participaren elements destacats

⁷ DOMENECH I MONTANER, LLUIS, "La política tradicional d'Espanya. Com pot salvarsen Catalunya. Discurs llegit en l'Ateneu Barcelonès' lo dia 16 de desembre de 1898", *Lectura popular*, vol. XIX, núm. 325, Il·lustració Catalana, pàgs. 289-316.

⁸ *Extracto de la discusión habida en la Academia sobre el tema "Hasta qué punto es compatible en España el regionalismo con la unidad necesaria del Estado"*, Madrid, Discusiones en la Real Academia de Ciencias Morales y políticas, Imp. Asilo de huérfanos del Sagrado Corazón de Jesús, 1899.

de la política espanyola com ara Francisco Silvela, Eduardo Sanz y Escartín, Joaquín Sánchez de Toca, Gumer-sindo de Azcárate, el conde de Tejada de Valdosera, el duque de Mandas, Linares Rivas i Laureà Figuerola. En general, però, foren uns debats estèrils perquè o es despreciava del tot el tema plantejat, o bé es tractava com una mera qüestió de transcendència administrativa. Salvador Canals va descriure força acuradament el caire d'aquestes discussions acadèmiques:

«Entre los "desdeñosos" se destacaron un asturiano como el vizconde del Campo-Grande, un guipuzcoano como el duque de Mandas, un catalán como el Sr. Figuerola y un gallego como el Sr. Linares Rivas, quien llegó a decir que ya que no había motivo para que existiera el regionalismo, ni partidos regionalistas poderos, ¿a qué ocuparse de una algarada sin razón de ser? Para otros académicos, aquello no era más que una cuestión de administración local y de descentralización, si convenía o no que el Estado se desprendiera de más o menos funciones.

»Tal vez solamente los Sres. Silvela, Sánchez de Toca y Ortí y Lara tuvieron un atisbo de la profunda cuestión política que se envolvía en el problema, aunque sin advertir demasiado en el sentimiento regionalista una fuerza moral que debiera aprovecharse en la regeneración de toda la vida pública española, desmedrada, estéril, misérrima

por ausencia de espíritu colectivo, con la excepción del Sr. Sánchez de Toca, que confiaba en que, creando este espíritu con aquel sentimiento, pudiéramos llegar a su ideal "de España Mayor", que tan brillantemente venia defendiendo.»⁹.

Segurament, el més preocupant és que aquells homes no s'adonessin de la «força moral» que fonamentava el catalanisme com a moviment de canvi. Les guerres colonials de 1895 a 1898, la repercussió internacional que tingueren amb l'enfrontament amb els EUA i, per fi, el desastre subsegüent, foren fets suficients perquè el catalanisme comencés a dubtar de l'eficàcia del sistema i, a poc a poc, esdevingués punt de referència en la política espanyola i, alhora, optés per entrar de ple en la vida política parlamentària autònomament, al marge dels partits tradicionals, Liberal i Conservador.

Malgrat que Guillem Graell afirmés que la Catalunya de la fi de segle visqué una època d'expansió i que les causes determinants d'aquest desenvolupament de la indústria catalana «fueron el Arancel de 1891, que le entregó el dominio del mercado peninsular, el cabotaje con las Antillas y el Arancel posterior para las islas Filipinas que el anterior, puramente fiscal, mantenía cerradas a nuestro tráfico», la pèrdua dels mercats

⁹ CANALS, SALVADOR, *La cuestión catalana desde el punto de vista español*, Madrid, Imp. Vda. Pérez de Velasco, 1919, ps. 148-149.

colonials el posava en quarantena¹⁰. I en aquest context de fort contrast, caracteritzat, d'una banda, com ha escrit Vicens, pel desig del catalanisme de salvar Catalunya del desastre a què estava abocada per la paròdia governamental i la ineficàcia militar i administrativa i, de l'altra, pel fet de viure una conjuntura econòmica puixant que perillava, és com s'explica l'intent -que segueix un patró encara antic- de salvar-se del naufragi de la mà del general Camilo G. de Polavieja¹¹. Aquell militar que, primer a Cuba i després a Filipines, havia representat la política més contrària al particularisme i que era d'un espanyolisme angoixant, fou el darrer reclam de la política restauracionista que atenguren els catalanistes abans d'optar per la creació d'un partit propi. Polavieja, arrezerant-se al costat de periodistes de prestigi com Augusto Suárez de Figueroa, Santiago Mataix i Gonzalo de Reparaz, que donaren suport a la iniciativa a través de les pàgines de l'*Heraldo de Madrid*, l'1 de setembre de 1898 llançà un manifest cridant a

¹⁰ GRAELL, GUILLERMO, *La cuestión catalana*, Barcelona, Imp. A.López Robert, 1902.

¹¹ Concretament, Vicens afirmava: "Por nuestra parte, creemos [que el catalanisme] reflejó esencialmente un deseo profundo de salvar Cataluña -y por lo mismo, España- del desastre a que la conducían la parodia gubernamental, la ineficacia administrativa, el desorden económico, la incompetencia de la ciencia oficial y la pedante mediocridad de los políticos, escritores y pensadores. [...] Tradujo en hechos el divorcio social, ideológico y económico entre la periferia y el centro, divorcio puesto de manifiesto en el siglo XVIII y acentuado a lo largo del XIX.". *Coyuntura económica...*, ob.cit., p.181.

la regeneració que fou censurat per la Capitania general de Madrid. Aquest manifest arrossegà, fins i tot, polítics liberals com per exemple José Canalejas o Rafael Gasset. Precisament Gasset, diputat a Corts per Noya (La Cruña), aprofità una pregunta al govern que ell mateix havia plantejat per esbrinar el motiu de la censura del document per llegir-lo tot sencer. En relació a als aspectes que més podien interessar als catalanistes, les idees de Polavieja poden resumir-se en el paràgraf següent del manifest:

«Bajo poderes rigurosos que mantengan la unidad política, refrenando enérgicamente hasta la más leve tendencia a disgregaciones criminales e imposibles, yo no veo inconveniente, sino más bien ventaja en llegar a una amplia descentralización administrativa, en dar a la vida local desenvolvimientos que raro es el partido que no pide ya para ella, y en acometer en ese sentido la reforma de las instituciones municipales y provinciales.»¹².

Era una proposta escassa, mínima, administrativa, però com a declaració d'intencions molt superior a totes les iniciatives plantejades fins aquell moment.

El general Polavieja es dirigí als catalanistes per mitjà de Joan Sellarès i Pla, president del Foment del

¹² DSC, núm. 58, 10.9.1898. Rafael Gasset utilitzà un recurs força freqüent a l'època per donar a conèixer allò que l'autoritat censurava: "Prohibida la publicación -deia-, queda un solo recurso, y es que aparezca inserto en el Diario de las Sesiones.".

Treball Nacional, i de Joan Costa i, aquests, es posaren en contacte amb Lluís Domènech i Montaner, aleshores president de l'Ateneu Barcelonès. El que els proposava el general era avançar cap a una organització administrativa regional que es desenvolupés amb l'amplitud necessària, però que no afectés la unitat de l'Estat. En una carta del 30 de setembre de 1898 que Polavieja trameté a Domènech i Montaner -que es donà a conèixer a les pàgines de *La Veu de Catalunya*-, hi resumí en cinc punts el més substancial de la seva proposta. Eren els següents:

«1.º implantar inmediatamente el concierto para la tributación directa por medio de cupos que podrán ser revisados periódicamente con aumento ó rebaja según las alternativas que haya tenido la riqueza afecta al impuesto. Para ello el gobierno organizaría las correspondientes oficinas de estadística, cuyos datos habían de confrontarse con los que llevara la Diputación. 2.º Acometer la reorganización de la vida municipal sobre bases que den la debida representación en los Ayuntamientos á las fuerzas sociales y á los intereses corporativos, en sus varias manifestaciones de capacidad, capital y trabajo. 3.º Como á la descentralización administrativa corresponde la creación de organismos regionales que dirijan la vida económica sin funciones políticas, se refundirán en una sola las cuatro diputaciones de las actuales provincias. 4.º Entiendo que elevar el nivel intelectual

de España es uno de nuestros más imperiosos deberes y urgente necesidad. Por esto las regiones cuyo grado de cultura asegure el buen uso de tales facultades deben tener las de organizar la enseñanza profesional y técnica para el mejor desarrollo de sus intereses. 5º Es principio de mi política el respeto á las instituciones jurídicas de cada región y el no tocar á ellas sino cuando fuera para perfeccionarlas con arreglo al espíritu, usos y necesidades de las regiones.»¹³.

És a dir, les propostes polaviejistas, malgrat que escatimaven el caràcter polític de la descentralització, recollien les principals reivindicacions per a una mínima capacitat d'organitzar Catalunya autònomament: concert econòmic, depuració del cos electoral, diputació única i continuïtat del dret civil català.

¹³ *La Veu de Catalunya*, núm. 42, 16.10.1898. Els núms. 38 (18.9.1898), 39 (25.9.1898), 40 (2.10.1898) de *La Veu* reproduïen íntegrament el manifest del general Polavieja. En una sucosa nota de la redacció ho justificaven bo i considerant que l'existència del manifest era, en ell mateix, una victòria del catalanisme: "Ajudant Deu, parlarem un altre dia d'aquest document, que va cuydar fer partir de riure á la estulticia parlamentaria (diguemho ab termens fins). Mes, comensém per posarlo sencer en nostres columnes, per varies rahons, entre elles perquè, fins avuy, es lo mes important intent de reacció de la política castellana en sa desfeta; perquè es una confessió, feta pe'ls qui no tenen conexement y hasta part de culpa, dels agravis que'l catalanisme retreu cada dia á la dominació castellana; y, en fi, perquè demostra la força ab que's van imposant les idees y aspiracions dels catalanistes, aquells cuatro locos, segons la premsa de Madrid. Pero ¡ep! no't pensis pas, lector, que haguém enviat ni que pensém enviar la nostra adhesió á En Polavieja ¡axó pla! ja te'n esplicarem lo perquè, un altre dia. Ara com ara, enterat; després ja ho espallofarém."

Per la seva banda, doncs, el catalanisme apostava cada vegada més per la via regeneracionista. I, en aquest sentit, tan significativa és la secció que encetà *La Veu de Catalunya* el mes de setembre de 1898 amb el nom «Regeneradors d'Espanya» -que finalment suprimiren per les constants mutilacions dels articles per part de la censura-, com la sèrie d'articles de Narcís Verdaguer i Callís en què hom defensava que el catalanisme havia de contribuir a la regeneració de l'estat mitjançant l'establiment de les autonomies.¹⁴

El 12 de novembre de 1898 Lluís Ferrer-Vidal, industrial barceloní que el 1904 esdevindria president de la Caixa de Pensions per a la Vellesa i d'Estalvi, donava a conèixer el manifest de la «Junta Regional d'adhesions al programa del general Polavieja». Dos dies més tard, Bertomeu Robert, Joan Sallarès, el marquès de Camps, Lluís Domènech i Sebastià Torres, com a presidents, respectivament, de l'Econòmica d'Amics del País, del Foment, de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre, de l'Ateneu i de la Lliga de Defensa Industrial y Comercial, lliuraren el conegut missatge a la reina regent

¹⁴ Vegeu, sobretot, els articles de Verdaguer i Callís a *La Veu de Catalunya* "Lo que cal fer", núm. 45 (6.11.1898); "Qui ha de ferho y com", núm. 46 (13.11.1898); "Nou missatge de Catalunya á la Reyna regent", núm. 47 (20.11.1898); "Lo que hi ha y lo que no hi ha", núm. 48 (27.11.1898) i "Sobre la Assamblea de Saragossa", núm. 50 (11.12.1898). La secció "Regeneradors d'Espanya", que signava un enigmàtic "V", però que cal creure que era el mateix Verdaguer i Callís, s'encetà en el núm. 39 (25.9.1898) i acabà amb una "Declaració al lector" en el núm. 40 (30.10.1898), deixant inacabat, precisament, el comentari sobre el general Polavieja.

«en solicitud de aquellas reformas sustanciales que podrán conducir a la regeneración de un país hoy poco menos que agotado, ya que no moribundo.» La Unió Catalanista, al seu torn, llançà un manifest el 22 de novembre d'aquell any signat per la Junta Permanent, que integraven Antoni M. Gallissà, Jaume Carner, Enric Prat de la Riba, Juan Millet i Pagès, Jaume Arús, Antoni Utrillo i Jaume Maspons i Camarasa, en el qual reiterava el programa exposat el 1897 amb motiu dels aldarulls derivats del missatge al rei Jordi de Grècia. Hi plantejaven una contundent declaració de principis sobre el camí a seguir, que s'havia de basar en l'assumpció plena de l'esperit de les Bases de Manresa com a directriu del catalanisme; o sigui, l'autonomia:

«Aquesta es tan sols la política [la del programa de Manresa] que en definitiva deu redimir-nos y salvarnos. Mes ja que calamitoses circumstancies, per una forsa de reacció sens dupte saludable, portan cap á nosaltres á molts que crehuen que la aplicació d'alguns de nostres principis es l'únic medi de contenir la descomposició del Estat espanyol, del mateix modo que ab tota fermesa ratifiquém una vegada més lo nostre programa, creyém que devém fixar la actitud en que respecte d'ells convé posarse.

La Unió, al mateix temps, es mostrava inflexible i recelosa sobre els procés reformista encetat per Polavieja:

«Com que'ls polítichs espanyols, interessats en conservar la seva dominació y explotació, tenen la trista habilitat de falsificar totes les reformes y desacreditar axis totes les solucions salvadores, ja per endavant declarém que no acceptarém com á regionalista cap mistificació, cap reforma que, batejada ab noms ó apriencies de tal, ja per lo seu aislament, ja per lo modo d'esser desenrotllada, mantingui'l govern dels partits y dels cacichs, cap reforma que no tregui la direcció de les institucions de la nostra terra de les mans de la casta dominant, pera portarla nó á la de una nova casta més o menys recta i ilustrada, pero casta á la fi, sino al país tot sencer en la seva complexitat de pensaments y de interessos.».

Ara bé, acte seguit matisaven els seus plantejaments, i això és important per copsar amb més profunditat l'actitud regionalista davant de la iniciativa Polavieja:

«Peró sí mentres no podém implantar en sa integritat tot lo nostre programa, un Govern, qualsevol que sia, que governi ab lo país y no ab los partits, se fa seus una part dels nostres principis, Catalans, ajudémlo de bona fé á plantejarlos; ajudémlo tots ab sinceritat per tots los medis honrats, ab la propaganda y ab nostres actes á dins y á fora de les Corporacions populars pera que arrelin com los millors temps de Catalunya; no li posém entrebanchs en tot alló que essent d'interés general,

no sia contrari als principis nostres, pero sense afiliárnoshi y avans, per lo contrari, reservantnos nostra llibertat d'acció, á fi de seguir defensant y propagant integrament totes les Bases de nostre únich programa, ja que ab lo plantejament de totes elles, que armónicament se lligan donatse forsa y sosteniment les unes á les altres, vindrá un dia, que'ls desastrosos acontexements polítichs d'are han fet acostar, en que será un fet la complerta restauració y dignificació de la terra catalana.»¹⁵.

El catalanisme, de tota manera, desconfiava que la proposta de concert econòmic prosperés, sobretot perquè

¹⁵ La Veu de Catalunya, núm. 48, 27.11.1898. La Lliga de Catalunya es mostrà molt més crítica amb l'oferta de Polavieja. En el discurs que ja ha estat citat de Josep Franquesa ho deixava ben clar: "Un home tingut en gran prestigi, entre'ls de sa classe, un home segons diuen, menos tacat que'ls altres per las petitesas de la política centralista, un general á qui potser será confiada un dia la direcció d'aqueix Estat en desgavell, ha acceptat la adopció d'alguns punts concrets de nostre programa y ha ofert públicament la seva implantació. Cóm no felicitarlos d'aqueixa excelent prova de bon criteri, d'aqueix lleal regoneixement de part de nostras queixas y d'aqueixa honrada manifestació de la forsa práctica d'alguns principis del catalanisme?"

"Peró, senyors, per molt que aixó'ns satisfassi no ha d'apartarnos d'allí hont estem y hem estat sempre. Enhorabona que s'accepti una part de nostre programa y molt nos ha de plaure sa implantació, á la qual, si'l cas arriba, ajudarém de bon grat y prestarém nostre concurs, sia'l que sia'l govern que la porti á cap, pero al rébren una part no vol dir que no continuém mantenintho tot, com ja tan clarament ho ha manifestat la 'Unió Catalanista' en son darrer manifest, puig que no es culpa nostra que s'haja admés desseguida la virtualitat d'alguns de sos principis y's vulga trigar més a regoneixer la dels restants. [...] Sia com sia, acceptarém lo que'ns donguin á compte de lo que nos deuen, però no á cambi de res. Ni altra cosa'ns toca fer ni podém pensar en la més petita abdicació sense desmentirnos.". Los conflictos..., art. cit., p.36-37.

Raimundo Fernández Villaverde, el futur ministre d'Hisenda si s'arribava a formar el govern Silvela, n'era contrari. Certament, després de la dimissió de Sagasta el mes de març de 1899, es formà un govern presidit per Francisco Silvela, amb Villaverde com a ministre d'Hisenda, Polavieja al de Guerra i el català Duran i Bas al de Gràcia i Justícia. Una de les primeres accions que hagué de tirar endavant aquest govern fou la confecció del pressupost per al 1900. Aquest pressupost, presentat a les Corts per Villaverde a mitjan 1899, tenia com a objectiu prioritari eixugar el deute contret amb la guerra colonial basant-se en l'ampliació del pressupost de menys de 700 milions de pessetes a més de 1.000 milions. Davant del fet que l'economia espanyola postbèl·lica estava a un pas de la fallida total, el govern proposava la reorganització dels serveis i, al mateix temps, planificava cercar noves fonts de finançament. La fórmula Villaverde fou l'ampliació de la càrrega tributària amb la creació de nous impostos i l'increment dels ja existents. D'aquesta manera, doncs, la consecució del concert econòmic per a Catalunya més aviat trontollava, ja que havia de fer-se sobre la base de les tributacions en ús i aquell pressupost proposava reformar-les. Les ires dels diputats i senadors espanyols, així mateix, s'abocaren en contra del concert econòmic que havia sol·licitat la Diputació de Barcelona al Ministre en suport de la mateixa demanda que poc abans havia fet el Foment del Treball Nacional en sessió del 28 de novembre de 1899. Una esmena de Joan

Sallarés a l'article 1r. de la llei de pressupostos encaminada a reclamar el concert econòmic provincial, defensada per Josep Cucurella en substitució de Sallarés que estava malalt, fou replicada pel polaviejista Santiago Mataix, diputat per Alacant, pel diputat per Teruel Rafael Andrade i, per fi, pel ministre d'Hisenda, Fernández Villaverde. En les tres intervencions, s'hi reflectia una desconfiança semblant cap a les pretensions catalanes i el regionalisme que, al seu entendre, devaluaven la sobirania de l'estat:

«Ahora bien -deia el ministre-; ese régimen y concierto ya en toda la extensión que francamente se le reconocía en las solicitudes á que aludo [la de la Diputació i la del Foment], ya en la forma más modesta, però todavía más grave, que encierra la enmienda del Sr. Sallarés, sostenida hoy por el Sr. Cucurella, tiene dos graves inconvenientes que no permitirán, á mi juicio, que la acepte á ningún Gobierno. Primer inconveniente que hiere y menoscaba la soberanía económica del Estado. Segundo inconveniente, menos grave, pero también importante: que priva á los impuestos que se sometan á ese concierto de todo porvenir económico y de toda elasticidad, de toda fuerza expansiva para el porvenir; y hoy las Naciones necesitan presupuestos de ingresos con esa fuerza excepcional, para que respondan á las crecientes necesidades del Estado.».

Les paraules del Ministre posaven de manifest el nus dels problemes amb el regionalisme: el concepte distint que cadascú tenia de la sobirania i la tendència més i més centralista que dominava la política espanyola de principis de segle. Mataix, al seu torn, fou clar i contundent:

«Somos contrarios á ella [a l'esmena de Sallarés] por tres razones: por creerla casuística, anticonstitucional y, sobre todo, egoísta.»¹⁶.

¹⁶ Ambdues intervencions a DSC, núm. 146, 9.3.1900. En el mateix debat, el conservador Rafael Andrade afirmà que a la vida social només existien quatre organismes naturals: la família, el municipi, la nació i l'estat; "la entidad llamada región, ó hablando un lenguaje exacto, la entidad provincia, es una pura creación administrativa sin naturaleza propia é independiente, á la qual tenga que responder". L'esmena al dictamen de la comissió fou presentada el 10 de febrer del 1900 amb les signatures, ultra les de Sallarés i Cucurella, de Josep Maria Planas i Casals, Joan Puig Saladrigas, Lluís Sedó, Carles Maria de Moy, Salvador de la Trinitat Rius i Torres i Joan Ferrer Vidal. Deia el següent: "1.º El Gobierno de S. M. podrá concertar con entidades provinciales compuestas de representantes de la Diputación provincial, de la propiedad rústica y urbana, de la industria y el comercio, la cobranza é investigación de las contribuciones de inmuebles, cultivo y ganadería, industrial y de comercio, por el término de cinco años, bajo el cupo actual, respecto de la contribución territorial, y por el que resulte de las cuotas que en la actualidad pagan las restantes. Asimismo queda facultado para arrendar á las entidades referidas por igual período de cinco años, la cobranza é investigación de los demás impuestos. 2.º Los aumentos que resultaren por descubrimiento de riqueza oculta ó por nueva riqueza imponible, se repartirán: 33 por 100 de los expresados aumentos á favor de la Hacienda, 33 por 100 á favor de los contribuyentes, y del 34 por 100 restante podrá disponer la entidad referida para aplicarlo á mejorar la distribución del impuesto ó á subvenciones con destino á servicios públicos. 3.º También queda facultado el Gobierno para renovar el concierto, transcurridos los cinco años, por un plazo igual y por la cantidad que resulte de deducir del cupo anterior las bajas naturales, y aumentar el 33 por 100 del producto de la riqueza oculta y la totalidad de la

És a dir que el polaviejisme, tot i haver-s'hi compromès, no podia acceptar la idea del concert econòmic per a Barcelona perquè això hauria significat trencar amb la seva concepció uniformadora, harmonitzadora podríem dir, de la descentralització. Quan el 9 de març de 1900 es posà a votació l'esmena de Joan Sallarés, 139 diputats hi votaren en contra i només quatre a favor (Federico Echevarría, diputat per Bilbao i els catalans Josep Cucurella, Marquès de Camps i Joan Sol i Ortega)¹⁷.

Així doncs, malgrat les aparences de conciliació entre el govern i els polítics catalans, que sembla refermar el nomenament del Dr. Robert com a Alcalde de Barcelona, cada vegada era més evident el distaciament dels polítics catalans conservadors respecte al govern.

Els pressupostos presentats per Fernández Villaverde foren contestats arreu de la península, però a Barcelona la protesta augmentà de to. Cap al mes de setembre les classes mercantils de la ciutat plantejaren no pagar les contribucions del tercer trimestre si no era retirat del Congrés el projecte de pressupost i no es concedia el concert econòmic que es reclamava, que certs sectors ja vinculaven a la reivindicació de la zona franca per

nueva riqueza declarada, así como para renovar por otros cinco años el arriendo de los demás impuestos." DSC, apèndix 4r. al núm. 131, 15.2.1900.

¹⁷ DSC, núm. 146, 9.3.1900.

a Barcelona¹⁸. És prou coneguda la repercussió que obtingué el «tancament de caixes», però el més significatiu, com ha escrit Josep Termes, és que aquest moviment, malgrat acabar en derrota, fou en realitat una victòria, ja que s'havia plantat cara al govern i s'havia pogut bastir una gran mobilització pública: «Aquí rau una de les claus de la gènesi de la qüestió catalana: la incomprensió del govern i de l'opinió pública espanyola -mal informada o, a tot estirar, desinformada-sobre la realitat de Catalunya, que veien separatisme on no hi havia ni tan sols regionalisme, però que de retop obligaven l'acusat a prendre posició en la línia d'allò que l'atacaven. És a dir, que forçaven el no catalanista a defensar-

¹⁸ En un fullet editat a Madrid l'any 1914 amb el títol de *Las zonas francas o neutrales*, s'hi inclou la petició que el Foment del Treball Nacional va fer al govern en aquest respecte per fer minvar els efectes que en l'agricultura i en la indústria espanyoles havia provocat la pèrdua dels mercats de Cuba i Filipines. La inicial bona acollida de la iniciativa per part dels poders públics, es traduí en el nomenament d'una comissió (Reial Ordre de 2 de desembre de 1900) perquè en el termini d'un mes delimités la zona neutral de Barcelona: "Pero, á pesar de tan buenos auspicios, no cupo á ésta reforma mejor suerte que á las demás demandadas de las Sociedades económicas de Cataluña. Al olvido fueron presto como tantos otros planes de reforma en el orden económico, administrativo y político, que debían ser la base de la regeneración de nuestra patria.". En concret, el Foment exposava: "La más vulgar prudencia y previsión nos aconseja dotar á los poderes públicos de los elementos indispensables para proveer oportunamente, á su tiempo, á las necesidades y conveniencias de la economía nacional. De ahí la necesidad de que las actuales Cortes, en esta misma legislatura, autorizen al Gobierno á poder sustraer una parte del territorio nacional á las leyes fiscales del reino y á autorizar la expropiación previa de los terrenos necesarios para implantar las zonas neutrales, porque sin esta autorización no habria Gobierno que se atreviese á implantar por Real decreto tan importante reforma...".

se de l'acusació de separatista i l'acabaven obligant a esdevenir regionalista si no volia veure's aculat al no-res.»¹⁹. Borja de Riquer ha insistit, també, que després del moviment dels gremis hi havia condicions a Catalunya per crear un ampli moviment interclassista amb un contingut anticentralista i autonomista²⁰. La veritat és que després de la repressió exercida pel govern, la dimissió de Duran i Bas com a ministre i la del Dr. Robert com a alcalde i fracassada l'estratègia de la negociació, la política d'aproximació al poder seguida fins aleshores per una bona part dels polítics i industrials catalans, s'esvaní. Tal vegada la millor manera de copsar el desencís del moviment regional català respecte al reformisme espanyol, i, en certa mesura, la fi d'un miratge covat durant molt de temps, és llegint el manifest «Al país» que el 6 de novembre de 1899 feren públic a Madrid Bertomeu Robert, el marquès de Camps, Albert Rusiñol, Lluís Domènech i Montaner i Sebastià Torres després dels intents fallits de negociar amb Silvela una sortida al moviment gremial:

¹⁹ A banda del llibre clàssic del secretari general de la Lliga de Defensa Industrial i Comercial i de la Comissió Executiva del Sindicat gremial, PIRRETAS, MARIAN J., *El tancament de caixes. Descripció del moviment gremial de 1899*, Barcelona, Cunill, s.d.; podem veure també l'obra de CAMPS I ARBOIX, JOAQUIM DE, *El tancament de caixes*, Barcelona, Dalmau editor, 1961 i una breu, però aclaridora síntesi de TERMES, JOSEP a *Història de Catalunya*, vol. VI: *De la revolució de setembre a la fi de la guerra civil, 1868-1939*, Barcelona, Edicions 62, 1987, ps.162-167.

²⁰ RIQUER, BORJA DE, *Lliga regionalista...*, ob. cit., p. 161.

«La Comisión de las Corporaciones catalanas que vino á Madrid para armonizar la autoridad del Gobierno de la nación con el cumplimiento de las aspiraciones de sus conciudadanos y la pacífica solución del conflicto que se ha ido produciendo en Barcelona, ha debido renunciar formalmente á sus propósitos [...]

»No deseamos soluciones exclusivas para Cataluña, sino para toda España, y las deseamos porque las consideramos única fuente de vigor y prosperidad para España.

»Acudimos hace un año á la Reina Regente pidiéndole enmienda á los perdurables vicios y yerros de los gobiernos y el planteamiento de un régimen general de amplia descentralización y una administración honrada y próspera.

»Ha pasado el tiempo inútilmente en repetidos ofrecimientos y halagadoras promesas, sin llevar á cumplimiento de una manera formal ni éstas ni aquéllos [...]

»Con honda pena volvemos á nuestras casas viendo fracasados los generosos acuerdos de las Corporaciones que representamos.

»En nombre de ellas declinamos toda responsabilidad en lo que pueda ocurrir; pero ni aquellas entidades ni nosotros hemos de cesar en el empeño de procurar por todos los medios la pacificación de todos los espíritus, la realización de las

aspiraciones de Cataluña y la concordia profunda entre ésta y las demás regiones españolas.

»Por encima de los Gobiernos, con sus errores y sentimientos estan las regiones, los intereses permanentes del Estado y los sagrados intereses de la patria.»²¹.

La reacció negativa del govern de Madrid a la petició catalana de concert econòmic fou, en definitiva, el punt final d'una decepció galopant del regionalisme. Però el moviment gremial havia estat una bona ocasió per demostrar la creixent vitalitat del moviment regionalista que volia passar de ser el motor d'Espanya a almirall de la flota.

2. EL CATALANISME VIST DES DE MADRID

Des de la presentació del *Memorial de Greuges* al rei Alfons XII l'any 1885 fins a la inclusió de dos regionalistes en el govern de concentració nacional del 1918 presidit per Sánchez Guerra, la relació del catalanisme conservador amb la política espanyola no fou precisament un camí de roses. L'obsessió del catalanisme fou sempre defensar un nou tipus d'organització político-administrativa de l'estat, el concert econòmic, la llengua i el dret civil català com a elements que havien d'assegurar la nacionalitat catalana davant de l'uniformisme espanyol.

A Madrid, les reivindicacions catalanes foren rebudes,

²¹ Citat per PIRRETAS, MARIAN J., *El tancament...*, ob. cit., pàgs. 161-164.

és clar, de diverses maneres. A finals del segle XIX, predominaven les actituds, en el millor dels casos, d'indiferència, quan no el rebuig o les acusacions de separatisme. El Memorial de greuges, per exemple, no va produir gaires efectes a la capital espanyola:

«Casi todo lo que acerca de él se escribió por la Prensa política -escribía S. Canals el 1919-, aparte de majaderías y suspicacias que jamás debieron escribirse, versó sobre la acogida cordial del Rey para los comisionados de Cataluña, por lo que ello pudiera servir de mortificación para el presidente del Consejo de Ministros, D. Antonio Cánovas. Era natural [...] ¿Cómo íbamos a ocuparnos del Memorial de los catalanes, ni cómo no había de borrarse rápidamente la superficial impresión ante sucesos como el de las Carolinas, la muerte de Don Alfonso y el establecimiento de la Regencia?»²².

Tenien raó. Al capdavall la resolució del fet català no es prenia com una qüestió d'estat, sinó més aviat com una singularització exagerada dels catalans o, encara millor, dels catalanistes. Així, per exemple, les escasses ressenyes que inclogueren els diaris madrilenys de l'Assemblea de Manresa, convocada per la Unió Catalanista el març de 1892, menystinguern l'acte, en un intent de separar les aspiracions dels catalans del catalanisme, titllant-lo de desfogament estrident:

²² CANALS, SALVADOR, *La cuestión catalana...*, ob. cit., p. 49-50.

«Pecaríamos, pues, de candorosos si diéramos la más pequeña impotencia á los discursos retóricos y á los desatinados acuerdos tomados en el citado Congresillo, inocente desahogo de varios apreciables sujetos, cuyas voces llegan únicamente hasta nosotros porque las levantan mucho. Pero pecaríamos, además de cándidos, de injustos, si tomáramos esos desahogos y esas voces, condenadas á perderse en el vacío de la más completa indiferencia, por sincera expresión del espíritu y de los sentimientos de Catalunya, país enemigo de utopías, capaz de realizar grandes ideas, y dotado de extraordinario sentido práctico, país que calla y trabaja mientras un grupo minúsculo de sus paisanos evoca la edad pretérita de los Berengueres y Jaimes, de los usatges y consellers, de los trovadores y almogavares, grandes precisamente por haber trabajado en unir por la política, por los códigos, por la literatura y por las armas los pueblos peninsulares, antes separados por rivalidades de predominio y dificultades geográficas.»²³

²³ «Catalanes y Catalanistas», *El Herado de Madrid*, 31.3.1892. En un artículo de *El Globo* intitulat «Amenidades catalanistas», 28.3.1892, s'hi deia també: «[...] Claro es que al hablar de esos apreciables congresistas, no nos referimos para nada á la noble Cataluña. Amamos muy de veras á esta parte integrante é indivisible de la nacionalidad española, y ni por las mientes se nos pasa la idea de que pueda tomar en serio los desahogos de sus extrafalarios catalanistas...». El diari *La Época*, 28.3.1892, insistia: «[...] En rigor, este desahogo de los congresistas tiene escasa importancia. De todas suertes, no estaría de más que esos señores, tan exaltados

La burla, el retret, l'insult o la distorció de la història esdevinguren una constant a l'hora de valorar el moviment català. En paraules paraules que deixà escrites al llindar del segle XX l'apassionat periodista Fernando Soldevilla, el regionalisme era, certament, sinònim d'egoisme:

«[...] mientras fueron precisos la sangre y el dinero de toda España para dominar las colonias (de donde sólo unas cuantas provincias sacaban producto), el regionalismo se mantuvo en el terreno de la literatura; pero en cuanto se vio que la guerra acabaría por la ruina de España, se convirtió en un movimiento económico y político. No se puede negar que esto sea humano, pero no es justo.»²⁴.

Una injustícia que el mateix autor definia gràficament amb un «como se ve, lo que desean [els catalanistes] es que Cataluña fume y España escupa».

A pesar de l'inicial indiferència cap a les reivindicacions catalanes, a la capital s'anà activant una sensació de temor per la influència que obtenia el catalanisme. Eduardo Sanz y Escartín, ex-governador civil de Barcelona, l'any 1900 advertia al públic madrileny que l'escoltava

*defensores del catalanismo, tuvieran en cuenta que son españoles, y que á España deben no pocas ventajas de las que actualmente disfrutan...». Per conèixer més reaccions a Madrid en relació a l'Assemblea de Manresa, podeu veure també: «Los regionalistas catalanes», *El Liberal*, 27.3.1892; «Congreso catalanista», *La Iberia*, 26.3.1892 i «Catalanismo», *El Imparcial*, 30.3.1892.*

²⁴ SOLDEVILLA, Fernando, *La opinión en Cataluña*, Madrid, Tip. Rojas, 1900, pàg. 193.

des del pati de butaques de l'Academia de Ciencias Morales y Políticas de Madrid:

«No se trata, pues, de un movimiento sin trascendencia y limitado á contados círculos de personas sin influencia social, sino de una corriente de ideas y sentimientos que, en más ó en menos, influye sobre una gran parte de la población barcelonesa, y principalmente de su juventud, y que se propaga activamente por la provincia de Barcelona y aun por las restantes del antiguo Principado.»²⁵.

Aquest anar adquirint consciència de la potència del catalanisme es transformà, amb el temps, en un recel desproporcionat. En aquest sentit, per exemple, només cal llegir el resum que féu Cristóbal de Castro el 1914 de les Corts del 1901 per adonar-se de l'ambient refractari que presidí l'arribada dels diputats catalanistes al Congrés dels Diputats:

«Lo que muy pocos años antes formara el núcleo de la vida política y social en Cataluña, esto es, el Arancel, se cambió inesperadamente por un fenómeno ignorado aún -á pesar de las sutilezas más generosas que felices de poetas como Maragall y

²⁵ En el marc de l'Academia de Ciencias Morales y Políticas de Madrid, pronuncià una sèrie de discursos que tingueren lloc el 9, 16 i 23 d'octubre de 1900. SANZ Y ESCARTIN, EDUARDO, "indicaciones acerca del estado económico y social de Cataluña y principalmente del catalanismo" dins *Memorias de la Real Academia de Ciencias Morales y Políticas*, vol. IX, Madrid, Imp. del Asilo de huérfanos del Sagrado Corazón de Jesús, 1905, pàgs. 91-122.

José Carner, y de publicistas como Valentín Almirall y Prats de la Riva [sic]- en las bases de Manresa, expresión pseudo literaria y pseudo histórica, de un regionalismo delirante.»²⁶.

Del posicionament de cada grup, en detallava:

«Tal fué el gesto desacertado con que el catalanismo apareció en las Cortes, teniendo la enemiga del Gobierno, cuyo jefe, el Sr. Sagasta, había dicho de él en la reunión de las mayorías 'que era un disfraz de miserables' y que le opondría cuanta fuerza fuese necesaria; de los romeristas, cuyo caudillo, el Sr. Romero Robledo, había roto la túnica con un gesto de Catón antequerano al leer las bases de Manresa; de los gamacistas, que por boca de su leader, el Sr. Maura, también se había opuesto á dichas bases en nombre de la unidad nacional; de todos los republicanos, excepto el Sr. Pi y Margall, que persistía en su sistema de federaciones; de la Cámara entera, en fin, pues que los mismos conservadores que lo habían inscrito en su programa lo negaron tres veces, como al Galileo cuando en el pórtico de Anás lírico cantó el gallo de la unidad patria.».

²⁶ CONGRESO DE LOS DIPUTADOS, *Antología de las Cortes de 1901* arreglada por Cristóbal de Castro según encargo del Excmo. Sr. Presidente del Congreso de los Diputados, Madrid, Imp. de los sucesores de J. A. García, 1914, págs 66-85. Cristóbal de Castro fou, tanmateix, un dels intel·lectuals castellans que l'any 1924 signà el manifest en defensa de la llengua catalana tramès al Directori militar de Primo de Rivera.

John Foreman, un periodista britànic que l'any 1901 es passejava per Madrid i Barcelona com a corresponsal de *The Contemporary Review*, recollí les declaracions d'un alt càrrec de l'administració —el nom del qual no cita— que reflecteixen prou bé el sentiment que va presidir l'acció governamental, si més no fins al 1912, en relació al fet català:

«If Catalonia's claim had never gone beyond autonomy, all Spain would have admitted it, because Catalonia rightly complains of the dilatoriness of our system of administrative concentration in Madrid and the injustice of her industry being heavily taxed to counterbalance the shortcomings or poverty of the other provinces. But we cannot grant what we now know would be the first step towards desintegration of the nation. The Autonomist of to-day would become Separatists on the morrow of their victory. But the Catalunians fail sufficiently to appreciate the fact that separation would bring material ruin upon themselves. Catalanian manufactures find a free market all over Spain. The trade of that district is protected by duties imposed on foreign competing products. If Catalonia ever ceased to be an integral part of the kingdom we could utterly ruin her trade by prohibitory tariffs, and in a year's time she would clamour

to rejoin us.»²⁷.

És a dir que, d'entrada, hi havia una malfiança congènita del reclam d'autonomia, que es barrejava constantment amb el separatisme. El director de *El Noticiero Universal* de Barcelona i polític valencià Francesc Peris i Mencheta, diputat independent per Sueca i no suspecte de catalanista, en un llarg debat que sobre el catalanisme tingué lloc al Congrés dels Diputats el novembre del 1901 arran dels fets ocorreguts a Barcelona en motiu de les eleccions municipals, resumí d'una manera clara quina era la recepció de Madrid davant de les aspiracions de Catalunya:

«No tengo ninguna autoridad, ni quizá derecho para hablar de Cataluña, porque no soy catalán, pero vivo allí y tengo hijos y nietos catalanes, y grandes afectos, y por ello me duele, Sres. Diputados, la atmósfera caldeada que hay aquí contra aquella región. (Rumores.) Sí, Sres. Diputados. Aquí hay prejuicios contra Cataluña.»²⁸.

Prejudicis que resultaren un obstacle mental molt i molt arrelat perquè els polítics espanyols compreguessin d'una vegada que el catalanisme no discutia la unitat d'Espanya, sinó que allò que volia posar damunt la taula era qui havia de conduir la nau comuna.

²⁷ "The situation in Spain", *The Contemporary Review*, vol. LXXXII (juliol-desembre, 1902), pàg. 71.

²⁸ DSC, núm. 64, 19.11.1901

3. CONSERVADORS I LIBERALS ENVERS EL CATALANISME

L'opinió dels conservadors i els liberals espanyols sobre el catalanisme fou, amb els matisos que hom vulgui, bàsicament la mateixa. En ambdós casos, s'observa una prevenció inicial que passa per la valoració negativa de l'autonomia política, una defensa aferrissada de la unitat nacional espanyola i, al mateix temps, una concepció burocràtico-administrativa de la descentralització. Per exemplificar-ho, tot seguit faré un breu repàs de l'actitud conservadora i liberal centrant-me, essencialment, en les manifestacions dels diputats conservadors Francisco Silvela i Antonio Maura i els liberals Segismundo Moret i Práxedes Mateo Sagasta, tots els quals, ocuparen la presidència del Consell de Ministres en un o altre moment del primer terç del segle XX i obtingueren el seu escó en circumscripcions de fora de Catalunya (Àvila, Palma de Mallorca, Zaragoza i Logroño, respectivament). L'actitud dels republicans espanyols no divergí gaire de la línia argumental conservadora i liberal. Des de sensibilitats republicanes diferents, Gumersindo de Azcárate,²⁹ Nicolás Salmerón,³⁰ Melquíades Álvarez³¹

²⁹ El republicà progressista Azcárate en un article del 1902 que analitzava les Bases de Manresa, atacà el catalanisme perquè considerava que era reaccionari: «El catalanismo es para unos el regionalismo aplicado á Cataluña; para otros, la doctrina según la cual las regiones son las únicas entidades verdaderamente naturales, y el Estado la mera unión, más o menos artificial, de las mismas, por donde la verdadera patria es Cataluña, y para algunos, junto con ella, el antiguo reino de Valencia, las islas Baleares, la República de Andorra y un pedacito de Francia. (...) Lo que ha ocurrido es, dicho sea sin molestia para nadie, que mientras el

catalanismo se movió en el terreno literario, todo fué bien, porque no eran menester cánones á la fantasía, y cuando se mostró en la esfera del derecho, se encontró con un molde hecho en las legislación foral vigente en el Principado; pero al entrar de golpe en el mundo de la política improvisando un proyecto de Constitución, ha resultado un trabajo que, aparte el sentido general que lo informa, no puede resistir la crítica, y más ha perjudicado que favorecido la causa del regionalismo.». AZCÁRATE, GUMERSINDO DE, «El programa de manresa», La Lectura, any II, vol. 1 (1902), pp. 22-32.

³⁰ El cap de la Unió Republicana, a banda de l'estol d'aliats conjunturals que va cercar (el catalanisme inclòs), tendí a presentar el republicanisme com a garant de la continuïtat de la «pàtria» espanyola, cosa que es reflectí prou bé en un debat parlamentari del novembre de 1905 en advertir: «Pues bien, yo os digo ahora: es posible que, aun á pesar de las garantías que pueda ofrecernos la continuidad del territorio y una cierta solidaridad de los intereses, puede seguir Cataluña el camino de Cuba. (Algunos señores Diputados: ¡Quíá!) [...] Yo puedo concebir el nombre y el apellido de todos los partidos; lo que no puedo concebir es el apellido del partido catalanista, porque con esa mera denominación, notadlo bien, estáis infiriendo una grave ofensa á la vida de España, de la Nación española, no solo del Estado. (Muy bien.)». DSC, núm. 37 (29.11.1905).

³¹ El mateix debat en què Salmerón exposà els seus criteris, que es produí arran de la interpel·lació de Junoy sobre el «Banquet de la Victòria», el republicà reformista Melquíades Álvarez hi exposà la seva valoració del catalanisme: «Me limitaré por ahora á decir que el regionalismo catalán, en la forma exageradamente anacrónica con que lo defienden algunos de sus partidarios, como una especie de pequeña nacionalidad dentro de otra mayor, con su poder soberano y autónomo, con sus Cámaras, con sus leyes propias, con instituciones características suyas, con una especie, en fin, de organización social y política, en la que cristaliza espontáneamente toda la actividad de una parte del territorio español, me parece incompatible en absoluto con los grandes ideales de la vida moderna. Es algo así como un atavismo de ciertos espíritus que sueñan con que resurjan de nuevo á la vida organismos antiguos á quienes la Historia, por necesidades de civilización, ha ido disolviendo lentamente en el curso de los siglos; es un ideal mezquino de la época del desaliento, ideal que brota en las horas tristes de las grandes desventuras nacionales, ideal propagado por los pesimistas que ocultan sus desfallecimientos en el amor exagerado de la patria chica, con daño y hasta con desdén de la patria grande; es en fin,

o Alejandro Lerroux³² llançaren fortes diatribes contra

una aspiración contraria á todas estas corrientes de moderna política mundial, que exige para su desenvolvimiento la formación de grandes núcleos orgánicos, con tal unidad de poder y con tal fuerza, que en ellos se concentra poco á poco la vida exuberante, desparramada antes en la variedad de los pequeños estados. (Grandes aplausos.)». DSC, núm. 35 (27.11.1905).

³² Alejandro Lerroux, el republicà populista que arrossegà masses obreres a Barcelona, tenia una llengua viperina a l'hora de combrar el catalanisme. Des del 1901, any en què fou diputat per primera vegada, es dedica a atacar-lo amb un constància exemplar. Dues mostres del seu verb florit en contra del catalanisme són els paràgrafs següents, del 1901 i del 1906, respectivament: «No, Sres. Diputados; en Barcelona, las fuerzas militantes no se dividen de esa manera (republicans i regionalistes); en Barcelona, y es preciso decirlo con mucha claridad, es preciso decirlo de modo que lo entienda todo el mundo, es preciso con todo el respeto que merecen los señores representantes de esas ideas, pero también con toda la valentía que es menester á los que se han de ocupar de resolver ese problema, que no puede quedar solamente planteado; en Barcelona, las fuerzas militantes en la política se dividen en dos partes, en dos grandes partidos exclusivamente: amigos de España y enemigos de España. (Varios señores Diputados: Muy bien.- Una voz en las tribunas: ¡Mentira!.)» DSC, núm. 63 (18.11.1901). El 1906, aprofitant una proposició que féu ell mateix sobre la urgència d'una llei de Bases de reforma de l'Administració Local, Lerroux articulà un discurs duríssim contra el catalanisme: «El catalanismo se nombra así para diferenciarse y particularizarse, como si se apartaran sus hombres de aquellos otros que nos llamamos epañoles y españolistas; y es doloroso para los que amamos á la Patria una, para los que amamos y queremos á España una, y dispuestos estamos por esa causa á sacrificarlo todo, es doloroso que haya quien más o menos teóricamente, dejando que de esta teoría se deduzcan después las consecuencias que sacan los fanáticos, pretenda que venga por esta manera indirecta á establecerse dos clases de españoles, clasificada una de ellas, con extremado orgullo, y mal fundadas pretensiones científicas en un grado de improbada superioridad. El catalanismo político es un movimiento nacionalista que llegaría teóricamente al separatismo si nuevas razones de conveniencia no lo impidieran. En lo ideal, sueña con la independencia. No solamente no le preocupa la suerte de España, sino que siente aversión y hasta odio contra ella. [...] Dice el catalanismo político que pretende la autonomía; pero yo tengo que preguntar: ¿Qué autonomía? Definidme esa autonomía, queremos saber qué autonomía es esa. No

el catalanisme, que, per norma, consideraven intolerable. Ara bé, com que les diverses iniciatives legislatives provingueren de les formacions turnants, hem preferit no entrar ara a valorar específicament les múltiples visions republicanes, que adjuntaren a l'argumentació general.³³

queremos ir a ciegas con vuestra autonomía, porque ella puede ser tal que nos tiranice más que el poder central; que en esto de las tiranías, á medida que se descende en grados, se crece en intensidad. [I fent referència als aldarulls ocorreguts arran del Banquet de la Victòria]: Los grupos que bajaban por la calle de Balmes, al llegar á la Gran Vía, casi frente á la Fraternidad republicana, arrojaron piedras y gritaron muera Lerroux y muera España [...] y celebro que me depare la fortuna, no buscada por cierto, al preparar mi discurso, de terminar las citas con esas frases de muera España y muera Lerroux, porque doy contestación que á mi modestia no cuadraría bien articularla en forma retórica, al Sr. Silió, que me preguntaba el otro día qué representaba yo en Cataluña. Pues yo represento eso: que me quieren enterrar á la vez que España; y para mí no habría gloria mayor que morir defendiendo la unidad nacional, la Patria española, frente á aquellos que quieren, disgregándola, desmembrarla y deshonorarla. (Muy bien.- Sensación.)» DSC, núm. 160 (21.12.1906).

³³ La confrontació entre republicans i catalanistes tingué diferents protagonistes a les Corts. Així com les actituds variaven segons la conjuntura que envoltava cada debat. No era el mateix el que defensava l'andalús Nicolàs Salmerón, ex-president de la I República i diputat per Barcelona des del 1891, que el que deia Emili Junoy, també diputat per Barcelona, el vaivé polític, del qual (del fusionisme al lerrouxisme, després a la Solidaritat i al final donant suport a la dictadura de Primo de Rivera) és prou conegut. La seva actitud era d'oposició furibunda al catalanisme, com ho proven els impropis que llançà en contra arran del «Banquet de la Victòria» i dels enfrontaments subsegüents entre republicans i catalanistes que, a la fi, derivaren en l'assalt dels militars a la redacció del Cu-Cut!. Junoy explanà una dura interpellació sobre el «Banquet» en la qual denunciava que en acabar l'àpat «se realizaron por los asistentes al banquete de la victoria una serie de manifestaciones, genuinamente, claramente antipatrióticas, antiespañolas y una serie de manifestaciones provocadoras» i que els catalanistes assaltaren els locals de la Fraterni-

tat Republicana més o menys a les dues de la matinada. Cita una carta d'Eusebi Corominas a Salmerón, la postdata de la qual deia: «Cuando el grupo catalanista agredía á Fraternidad al grito de ¡Muera España!, el coro infantil cantaba Gloria á España, de Clavé. (sensación.)» La interpel·lació l'acabà amenaçant: «Por lo demás, por lo que se refiere exclusivamente á nosotros, nos bastamos y nos sobramos para todas las agresiones. Quien os hablará de precauciones, son ellos; ellos quisieran que vuestros mausers dispararan contra los republicanos, contra los obreros especialmente, y que permanecieran silenciosos cuando resonara el grito de ¡Muera España!... Nosotros os decimos: estad tranquilos sobre este particular; mientras haya en Barcelona y en Cataluña un partido republicano y democrático vigoroso, estad tranquilos, porque si en serio repercutiese el grito de ¡Muera España!, los revólveres, las armas republicanas se dispararían solas.» DSC, núm. 31 (22.11.1905). Salmerón, que intervingué en el debat sobre la suspensió de les garanties constitucionals a la província de Barcelona a conseqüència d'aquests fets fent el paper de conciliador, va presentar el republicanisme com a garant de la continuïtat de la pàtria espanyola a Catalunya d'una manera més moderada, tot i que no s'estigué d'alertar els diputats del perill del catalanisme: «Pues bien, yo os digo ahora: es posible que, aun á pesar de las garantías que pueda ofrecernos la continuidad del territorio y una cierta solidaridad de los intereses, pueda seguir Cataluña el camino de Cuba. (Algunos Sres. Diputados: ¡Quiá!) [...] Yo puedo concebir el nombre y el apellido de todos los partidos; lo que no puedo concebir es el apellido del partido catalanista, porque con esa mera denominación, notadlo bien, estáis infiriendo una grave ofensa á la vida de España, de la Nación española, no solo del Estado. (Muy bien.)». DSC, núm. 37 (29.11.1905). És molt fàcil fer demagogia quan hom parla del republicanisme, tant per denigrar-lo com per rentar-li la cara, sobretot perquè el lerrouxisme ha esdevingut una tupida xarxa que no deixa superar la tendència a identificar tota mena de republicanisme amb els republicans radicals. És clar que, en general, el republicanisme de la Restauració fou poc favorable al catalanisme, però, com diu Termes, no podem confondre aquesta realitat matisada amb la sistemàtica hostilitat anticatalanista de Lerroux, perquè era diferent en el to, en el fons i en la forma. Perquè l'hostilitat del republicà català davant del catalanisme era intermitent, variada. mentre que en el lerrouxisme fou continuada, seguida. Sobre el republicanisme català de la Restauració i les diferents visions que ha provocat, vegeu: NAVARRO, EMILIANO, *Historia crítica de los hombres del republicanismo catalán en la última década (1905-1914)*, Barcelona, Imp. José Ortega, 1915; ALBERTI, SANTIAGO, *El republicanisme català*

El 21 de gener de 1898, la *Unión Conservadora*, agrupació sorgida a la mort de Cánovas del Castillo de la dissidència d'un grup de notables, encapçalats per Silvela, amb el Partit Conservador, féu una declaració en la qual afirmava que la reforma de l'administració local era l'eix del seu programa, havent-se de portar a terme amb el màxim respecte a les llibertats tradicionals, aleshores, a parer seu, a mans dels municipis i de les províncies. Aquesta reforma administrativa havia de fer-se amb esperit descentralitzador

«allí donde la normalidad de la vida municipal y provincial lo consienta, y con medios de intervención para el Poder central más eficaces que la mera acción de los Tribunales de Justicia, para corregir los abusos y poner coto a las corrupciones que nos empobrecen y desacreditan, y que apartan de la vida pública aquellos elementos sanos y valiosos que más importaria mantener en ella, y atraen a los

i la restauració monàrquica (1875-1923), Barcelona, Albertí, 1973; ROMERO-MAURA, JOAQUÍN, *La "Rosa de Fuego". El obrerismo barcelonés de 1899 a 1909*, Barcelona, Grijalbo, 1974; CULLA, JOAN B., *El republicanisme lerrouxista a Catalunya (1901-1923)*, Barcelona, Curial eds., 1986; TUSELL, SÍLVIA, «Los nacionalistas republicanos de 1904 a 1914» a *La història i els joves historiadors catalans*, Barcelona, Edicions de la Magrana-IMH, 1986; DUARTE, ANGEL, *El republicanisme català a la fi del segle XIX*, Vic, Eumo Editorial, 1987; PEREZ-BASTARDAS, ALFRED, *Els republicans nacionalistes i el catalanisme polític: Albert Bastardas i Sampere (1871-1944)*, 2 vols., Barcelona, Edicions 62, 1987; ALVAREZ JUNCO, JOSE, *El Emperador del Paralelo. Lerroux y la demagogia populista*, Madrid, Alianza Editorial, 1990.

que convendria apartar.»³⁴.

Aquesta declaració, que cal emmarcar-la en la dinàmica que abocà a la formació del govern Silvela-Polavieja, sembla feta a mida per reclamar que la societat política catalana s'animés a participar en el projecte de revitalització de la política espanyola, amb massa plom a les ales per aixecar el vol després del famós desastre colonial. Però una cosa era invitar a la participació política, i tota una altra reconèixer el catalanisme com a corrent polític autònom fonamentat en la reivindicació de la personalitat pròpia de Catalunya. És per això que no ens ha de sorprendre que el 1900 Silvela, en aquell moment president del Consell de Ministres, reduís el catalanisme a una simple neurosi que no s'havia d'alimentar:

«Sin embargo, antes de contestar á esas preguntas, debo significar que difiero profundamente del juicio de S.S. [de Romero Robledo] sobre la utilidad y la conveniencia de este debate. Yo creo que hay un gran número de enfermedades, y singularmente las enfermedades nerviosas, para las cuales es perfectamente perjudicial todo lo que sea la excitación, y aun la conversación sobre ellas; y no le doy al catalanismo más alcance ni más carácter

³⁴ Citat per CANALS, SALVADOR, *La cuestión catalana desde...*, ob. cit., pàg. 155

que el de una verdadera enfermedad nerviosa. (Aprobación.)»³⁵.

Silvela continuava l'argumentació amb el mateix menyspreu irracional que presidia el seu pensament sobre el catalanisme. Per Silvela, el programa catalanista, derivat de les Bases de Manresa, era un retrocés evident, però que no tenia suport a Catalunya ni tampoc un partit organitzat que el defensés i que, per tant, no era cap perill a tenir en compte perquè:

«[...] la razón humana evidentemente rechaza todo lo que sea dividir la unidad de la Patria, todo lo que sea volver a los tiempos medioevales, todo lo que sea resucitar idiomas que, al fin y al cabo, dificultan la vida mercantil de los pueblos que habían de utilizarlos para sustituir á otros que amplían sus mercados, favorecen sus relaciones económicas y su desenvolvimiento en todos terrenos; como repito, que todos los intereses y conveniencias de aquel pueblo están en contra de semejantes ideas, y desgraciadamente en Cuba no acontecía otro tanto, al menos en lo que se refería á los intereses económicos, sociales y políticos, de ahí que yo crea que los problemas son enteramente diversos.».

I per arrodonir la comparança amb el cas cubà, Silvela rematà l'exemple amb un diagnòstic que el temps li esmenà

³⁵ DSC, núm. 134, 20.2.1900. Les manifestacions de Silvela es feren en el marc de la resposta governamental a una pregunta de l'ex-ministre de la Governació Francisco Romero Robledo.

de sobres:

«Aquel era un problema social, económico y político, y este es un problema literario y nervioso que no puede tener verdadero fundamento en ningún país, y mucho menos en un país tan práctico y tan conocedor de sus verdaderos intereses como Cataluña. (Muy bien.)».

En el debat sobre el catalanisme del 1901 que hem citat fa una estona, Silvela volgué deixar molt clar que el cas català no s'havia de resoldre privilegiadament, amb concessions singulars; ben al contari, allò que reclamava la societat política catalana només es podia resoldre dotant l'estructura de l'estat dels mecanismes de descentralització adequats:

«Entiendo, por tanto, por lo menos así lo entendemos nosotros, que no hay ni debe reconocerse ninguna diferencia entre aquella provincia y las demás para nada que se refiera á su legislación; que no se debe pensar en conciertos económicos de ninguna clase; que no se debe pensar en la contribución única; que no se debe pensar en nada que represente privilegio, excepción ó cencesión singular...»³⁶.

Un any més tard, el 1902, des de les pàgines de *La Lectura* l'aleshores, ja, ex-president del Consell de Ministres insistia en la mateixa línia:

³⁶ DSC, núm. 64, 19.11.1901

«No es indiferente este análisis, porque si en él se fija la atención tanto como su realidad lo reclama, se evitará el error de considerar al catalanismo como un mero problema político, y á los catalanistas como hombres de partido que aspiran en una ú otra forma al poder, cuando es más bien un problema moral y de sentimientos, más que de ideas y de aspiraciones concretas á una participación en el gobierno, lo cual hace más difícil la tarea de combatirlo, y pide hacerlo por otros caminos.»³⁷.

Però la tàctica a seguir per contrarestar el catalanisme no era, a parer seu, la repressió, sinó la transformació de l'estat, enfortint-lo i excloent-ne el catalanisme, que només era un moviment de ressentiment i particularista. Encara que és una citació llarga, paga la pena reproduir el final de la primera part de l'article de Silvela, perquè l'opinió d'aleshores era una matisació de la línia criminalitzadora encetada per ell amb la llei d'ú de gener de 1900 que feia una addicció a l'article 248 del Codi penal que castigava els atacs a la integritat de la «nación espanyola»; i, també, perquè de les seves paraules se'n deriva la manera d'entendre el catalanisme d'un sector del conservadorisme espanyol:

«No debe, en nuestro sentir, fundarse la menor ilusión acerca de que la política de concesiones

³⁷ SILVELA, Francisco, "El catalanismo y sus alivios", *La Lectura*, any II, vol. I (1902), pàgs 1-10.

atraiga á los catalanistas militantes, ni haga de ellos partido político dispuesto á convivir con los demás para discutir en las Cámaras los asuntos que más de cerca pudieran interesarles, procurar la mejora de la administración ó la reforma paulatina de las leyes en el sentido de sus ideas; ellos no son ni serán nunca un partido; significan una especie de protesta vaga que quiere encerrarse en censura, pesimismo y condenaciones absolutas; vendrán aquí siempre á contender con los demás sin ánimo de influir sobre ellos y con el solo objetivo de mantener viva la agitación y las pasiones de los que les envíen; pero es que la política de la justicia, de la razón y de la libertad no debe fundar jamás sus esperanzas en convencer á los jefes extraviados, ni aun á los partidos militantes que han emprendido una equivocada senda, ni los fracasos que se patenticen en ese orden de acción significan gran cosa; la eficacia de esos procedimientos de razón, de libertad y de justicia consiste en privar de elementos de nutrición á los partidos que más ó menos franca y resueltamente pretender hacer uso de la fuerza. Los partidos propiamente dichos, sus cuadros de oficialidad y sus jefes, no se convencen jamás, ni de ellos puede esperarse justicia para las concesiones que se les ofrezcan, ni gratitud de los beneficios que obtengan para sus ideas: lejos de eso, recibirán con mayor indignación y tratarán

con más apasionamiento cuanto en el sentido de sus reivindicaciones se haga, por el temor de que le resten fuerzas y energías de su hueste.

»Jamás un partido que aspire á cambiar fundamentalmente las bases del Estado ha renunciado á emplear la fuerza por ningún otro motivo ni consideración que el convencimiento de su impotencia; el arte de los que defienden el statu quo se debe dirigir á fortificar las propias posiciones y sus elementos de vida, y á cercenar en el campo contrario todos los medios de reclutamiento y limitarles los territorios de donde pueden recibir masa, recursos, adhesiones que aumenten y sostengan la hueste.

»En el caso concreto del catalanismo, el problema se presenta clarísimo en cuanto á sus soluciones y al tratamiento que esa verdadera enfermedad demanda como el único razonable en las circunstancias en que nos encontramos; la dificultad no está en proponerlo, sino en realizarlo con aquella constancia y perfecta lógica en los procedimientos mantenidos por largo espacio, condición precisa para la eficacia de las medidas de higiene y reconstitución de un organismo.

»Las fuerzas auxiliares de esa agitación, en lo que ella puede tener de perturbadora y alarmante, las recibe de los agravios y descontentos que la administración central ocasiona con sus imperfeccio-

nes, sus formalismos, las frecuentes inmoralidades de sus agentes y con la exagerada absorción de facultades para atraer á Madrid las resoluciones definitivas de asuntos á menudo triviales y sencillos; y la transformación de estas relaciones entre el poder central administrativo y las provincias es lo que más importa llevar á término en modo y forma que se perciba pronto y en medida considerable el cambio.».³⁸

Francisco Silvela, polític brillant, que, a partir del 1899, s'adherí al regeneracionisme i que, més tard, propicià la formació del, diguem-ne, govern de transició amb el general Polavieja, demostrà sempre, malgrat l'aparent voluntat d'aproximació, una clara aversió al catalanisme. El fonament de la seva actitud fou un excés de doctrinarisme liberal. Per exemple, l'apel·lació constant a la raó per desqualificar el reclam d'autonomia o els senyals d'identitat d'una nacionalitat tan desgastada com la catalana, n'és una mostra. Una confiança en la raó, d'altra banda, que, entesa com a valor absolut, no és estrictament racional, ja que conté factors que

³⁸ Ibid. El paràgraf que s'addicionà a l'article 248 del Codi deia literalment: «Con las mismas penas serán castigados los ataques a la integridad de la nación española o a la independencia de todo o parte de su territorio, bajo una sola ley fundamental y una sola representación de su personalidad como tal nación», DSC, núm. 95, apèndix 3 (2.1.1900). En el debat que provocà Romero Robledo, Silvela opinava «que las bases de Manresa bordean las disposiciones de la ley, pero están dentro de ella, a diferencia del Compendio de la doctrina catalanista». DSC, núm 134 (20.2.1900).

no poden demostrar-se. El rebuig als fonaments històrics de les nacionalitats o bé el fet de creure que el descontentament català només tenia explicació per la manca d'agilitat i de fortalesa administrativa és el resultat de la ferma creença que l'acció de la raó culmina naturalment en l'armonia social i de l'estat. Però és que, a més a més, l'actitud de Silvela féu bona l'observació d'Angel Ossorio y Gallardo, destacat maurista que entre el 1907 i el 1909 fou governador civil de Barcelona, quan el 1912 deia que una de les grans equivocacions dels polítics espanyols fou no haver comprès que el catalanisme conservador s'estructurà, malgrat el discurs nacionalista, com un corrent polític reformista espanyol que, això sí, partia de la defensa dels interessos propis³⁹.

Un altre polític conservador que es mostrà favorable a la reorganització administrativa de l'estat com la manera de resoldre les reivindicacions catalanes, fou el mallorquí Antonio Maura y Montaner. Maura, que evolucionà, de la mà del seu cunyat i caci castellà Germán Gamazo, del liberalisme fins al conservadorisme, fou l'artífex dels intents més seriosos d'emprendre la reforma

³⁹ OSSORIO Y GALLARDO, ANGEL, *Conversación sobre el catalanismo*, Madrid, Est. Tip. Jaime Ratés, 1912. En aquesta conferència celebrada a Madrid davant de la Joventut Conservadora, Ossorio hi va concloure que el catalanisme "es una cosa española, como cosa española debemos mirarla, como cosa española tratarla; como española tramitarla y resolverla. Desintegrarnos de eso como antitética de España es fomentar nosotros la escisión entre los pueblos y ser los verdaderos separatistas".

política de base de l'estat, la solució global que ja hem esmentat abans, que es concretà en la presentació de diversos projectes de llei d'administració local, sobretot els de 1903 i 1907. És clar que tot plegat només foren projectes, però també és clar que centraren bona part de les discussions parlamentàries i de les tertúlies del primer terç del segle XX.

Maura i el maurisme actuaren, però, com a il·lustrats en un país *«sin conciencia, un pueblo que a sí mismo se ignora y que le va tan bien en su ignorancia, que odia y repudia y detesta a todo aquel que, con espíritu sano y genio clarividente, pretenda encauzarle y guiarle por nuevos derroteros a la -debiera ser- anhelada redención.»*⁴⁰. Segons això, la passivitat del poble permetia que la política espanyola es mantingués en un estadi de corrupció i desori força alarmants. L'alternativa a aquest estat de coses havia de ser desvetllar el poble, bo i animant-lo i estimulànt-lo a la rebel·lia, a la revolució. Ben entès que no es tractava de fer una revolució *«de caracteres ensangrentados, al modo de los que visten calzón rojo y gorro frigio, blandiendo bayonetas y fusiles en las barricadas, sino una revolución recatada y silenciosa de escuela o de despacho, de biblioteca o de Ateneo, que nos forje conscientes del grado de nuestro deber y de la extensión de nuestros derechos. Y esta revolución inicial, fraguada en el pueblo, que*

⁴⁰ GARCIA VARGAS, F., "La revolución desde arriba, único medio de salvar España", *Ciudadanía*, 3.6.1915.

es la esencia y el nervio y la razón de ser de las modernas corrientes progresistas traerá, como consecuencia, la otra revolución: la 'la revolución desde arriba', que preconizó el insigne Maura.»⁴¹. Perquè, al seu entendre, la revolució des de dalt no comportava ni canvis ni modificacions fonamentals, sinó la introducció d'uns nous principis ètics en el procediment i en la conducta política.

En el feixuc i punyent debat parlamentari del novembre de 1901, esmentat abastament en aquestes pàgines, Antonio Maura hi feu un discurs abrandat, però molt més matisat que el d'altres polítics com ara Romero Robledo, Lerroux, Roig i Bergadà, González Lozano (ministre de la Governació), Sagasta (president del Consell de Ministres) o Tomàs Castellano⁴². El primer argument de Maura era axiomàtic perquè es basava en la convicció que el catalanisme dissenyat a les Bases de Manresa era un atemptat a la unitat espanyola:

«la total disolución de la Patria y la negación de la nacionalidad espanyola» i que els catalanistes «son una contradicción, y que una contradicción no puede ser menos de una impotencia.»⁴³.

⁴¹ *Ibid.*

⁴² Per seguir tot el debat, vegeu DSC, núms. 60 (14.11.1901), 62 (16.11.1901), 63 (18.11.1901), 64 (19.11.1901), 65 (20.11.1901), 69 (25.11.1901), 70 (26.11.1901), 71 (27.11.1901), 72 (28.11.1901), 73 (29.11.1901).

⁴³ DSC, núm. 64, 19.11.1901.

El segon argument, que empelta amb el final del primer, era que el catalanisme no esdevindria mai una alternativa al poder per les característiques mateixes del moviment:

«Sois una contradicción, porque vosotros no podéis proclamar, ni proclamáis, sino un programa de constitución nacional. No habéis podido formular las bases de Manresa sólo para Cataluña; habéis tenido que proyectar la reconstitución total de un Estado, y, sin embargo, sois un partido local. ¿Quién lo entiende? ¡Un partido local para la constitución de la Nación entera; un partido local que dice que en él caben republicanos y carlistas, liberales y conservadores, los ortodoxos y los heterodoxos! ¿Qué significa eso? ¿Qué nota queda?».

El tercer argument, que pretenia devaluar la política seguida pel catalanisme, era que la queixa catalana no era res més que una exacerbació local del que passava arreu de l'estat:

«para mí, lo que pasa en Cataluña es, que allí tiene consecuencias más visibles un estado político tremendo que he denunciado muchas veces en el desierto, infructuosamente, que existe por igual en toda la Península: que es un divorcio total y absoluto entre los Gobiernos y los Poderes públicos de un lado, y la nación española del otro lado; que es la sensación de orfandad de todo el pueblo español; que es la constitución de la nación en tercera persona respecto de los Poderes públicos.».

És a dir, que el mals d'Espanya eren el resultat de la poca vertebració política, la manca de partits polítics i la centralització, com a conseqüència d'una desgavell administratiu i fiscal. El catalanisme, en aquest sentit, no feia res més que posar damunt la taula la censura de l'existent, però no era una alternativa:

«las nueve décimas partes, por lo menos, de lo que se escribe en nombre del catalanismo y del regionalismo, no es afirmación de su programa, ni ensalzamiento del mismo, ni encomio de sus ideas; es queja, es protesta, es vituperio, es encono, es odio, es, en una palabra, censura de lo existente. Y en todo eso, creedlo, las firmas de las otras cuarenta y ocho provincias están al pie de lo que en Barcelona se escribe.».

Antonio Maura, doncs, el que intentava de demostrar és que el problema d'Espanya no era allò que plantejaven els catalanistes a les Bases de Manresa, «porque sobre eso no cabe transacción ni debate», ni el regionalisme en ell mateix, sinó que l'important era que l'acció del Parlament havia d'encaminar-se a dignificar la vida política espanyola i renovar el sistema de govern seguit fins aleshores, punt en què sí coincidia amb el catalanisme. Per Maura, renovar el sistema de govern volia dir engegar la reforma de l'administració local i atànyer abans que la solució dels problemes regionals una nova l'organització municipal. En una conferència que pronuncià el 2 d'abril de 1902 en el *Círculo de la Unión Mercantil*

de Madrid, Maura hi exposà el que, amb el temps, havia de ser una constant del seu programa polític:

«De por sí, yo no conozco asunto de mayor gravedad y transcendencia; porque se hablará de organizaciones nuevas de los poderes públicos; se elevará el pensamiento, con magnificencias oratorias y grandes resonancias doctrinales, á las más altas concepciones científicas; llegarán los legisladores á los mayores aciertos, pero el pueblo no obtendrá ni gozará sino aquello que le consienta el estado de la Administración local; todo lo demás son celajes luminosos del amanecer ó del ocaso, lejanías pomposas: la tierra que se pisa, la ropa que toca á la carne, es la Administración local...»⁴⁴.

El pensament polític de Maura, l'optimisme regeneracionista com va escriure el sociòleg Adolfo Posada el 1910, que es basava en la confiança en l'eficàcia de les reformes legislatives, en els efectes regeneradors del canvi de composició de l'aparat governamental, en el defalliment dels cacics, en la reacció del poble i, en fi, en la revitalització del conjunt espanyol, no arribà a copsar l'abast del reclam catalanista per solucionar els problemes específics de Catalunya.⁴⁵ També és veritat que Maura

⁴⁴ MAURA, ANTONIO, «La reforma de la Administración Local», *La Lectura*, any II, vol. I (1902), ps. 562.

⁴⁵ POSADA, ADOLFO, *Evolución legislativa del Régimen Local en España, 1812-1909*, Madrid, Madrid, Librería General de Victoriano Suárez, 1910. Hi ha una reimpressió del 1982 de l'Institut de Estudios de la Administración Local, que és la que hem utilitzat.

s'esforçà, primer quan fou ministre de la governació (1903-1904) i sobretot a partir del 1907, per trobar una solució al fet català, però si no ho aconseguí fou perquè Maura el volgué inscriure dins de la seva particular manera d'entendre el «problema global» de la vida política espanyola, la solució del qual era una simple qüestió administrativa. Encara que durant la conjuntura bèl·lica el seu fill Gabriel -seguidor de les mateixes doctrines- llancés el crit de «¡Cataluña debe salvar España!»⁴⁶, en les discussions sobre el projecte d'autonomia del 1918, quan el maurisme i el catalanisme festejaven de debò, Maura continuà mantenint la mateixa convicció: que els problemes de Catalunya eren una perllongació del problema general d'Espanya:

«[...] pero los legisladores que oyen la demanda no tendrían perdón si se ocupasen solamente de Cataluña; la ley tiene que ser general, porque esa justicia se debe a todos, absolutamente á todos los españoles, á todos los que tienen una vida interior que desenvolver.»⁴⁷.

En Maura, però, no hi havia una desqualificació absoluta de la base que sostenia el catalanisme, sinó una manera d'entendre la nova organització de l'estat basada, en primer lloc, en assegurar la unitat nacional

⁴⁶ *Abyecciones políticas...*, ob. cit.

⁴⁷ MAURA, ANTONIO, *Por la Patria. Discurso pronunciado por ----- en el Congreso de los Diputados el 11 de Diciembre de 1918*, Barcelona, Imprenta Editorial Barcelonesa, 1918, pàg. 10.

a tot preu. Quan el 1901 advertia els catalanistes que amb les Bases de Manresa anaven per molt mal camí, volia dir que *«yo espero que llegaremos á un terreno que no sea el de las bases de Manresa. ¡Ojalá tenga acierto y fortuna para convencerlos!»*⁴⁸. No en tingué, ni d'encert ni de fortuna. I no tant perquè el catalanisme s'encapar-rés a fer reconèixer els postulats formulats a les Bases de Manresa, com pel fet que al llarg de la seva dilatada vida política no acaba de fer-se una idea exacta que el catalanisme no era ni un estat passional d'una col·lectivitat que havia perdut la raó ni una colla d'arreplegats que *«gritan abajo todo esto»*⁴⁹.

Els liberals espanyols foren molt més severos a l'hora de jutjar el catalanisme. Al seu entendre, el partit catalanista era eninentment retrògrad, el qual, de fet, no era res més que una evolució del carlisme, però sense l'energia suficient per una lluita llarga i dura perquè els grans industrials i les classes mitges que combregaven en aquesta doctrina eren incapaços de suportar grans sacrificis en pro dels seus ideals. Segons els liberals, doncs, l'esperit reaccionari i estret que animava el catalanisme es posava de manifest en el mateix moment que defensava l'autonomia política, la revitalització de la llengua pròpia o, com l'acusaria escandalitzat Roig i Bergadà, la *«consagración de los atributos de*

⁴⁸ DSC, núm. 64, 19.11.1901

⁴⁹ Ibid

una nacionalidad», catalana és clar.⁵⁰. Acusació de reaccionarisme que pujava de to -si és que això fos possible- quan s'identificava catalanisme amb clericalisme. Els liberals, doncs, seguint el corrent ideològic de l'època veien en el catalanisme un escull per a la fortificació d'un l'estat políticament i econòmicament competitiu. Passem a veure-ho.

Práxedes Mateo Sagasta, cap dels liberals, que el novembre del 1901 era president del Consell de Ministres, afirmava al Congrés dels Diputats que no s'havia d'apel·lar al regionalisme perquè a Espanya no hi havia regions, *«no hay más que provincias, que pueden obtener toda la descentralización, toda la libertad necesaria para resolver los asuntos y para administrar los intereses que les sean peculiares, sin más intervención del Poder central que aquella indispensable para el cumplimiento de las leyes generales del País.»*⁵¹.

Per Sagasta, tal com ja havia manifestat en el debat del mes de juliol de 1901, el regionalisme portaria com a conseqüència inevitable, primerament, l'aspiració a l'autonomia; després, les aspiracions a la independència i, finalment, la «boja» aspiració del separatisme. Allò que preocupava Sagasta és que l'organització regional significava:

«Despedazar á España, aniquilarla, debilitarla,

⁵⁰ DSC núm. 69, 25.11.1901

⁵¹ DSC, núm. 73, 29.11.1901.

como tiene que debilitarse una Nación que, después de haber vivido con la unidad, se deshace en pedazos; así como se fortifica cuando va por el camino contrario á unir los pedazos para constituir la unidad total de la Nación. (Muy bien.)»⁵².

Esmentava el cas d'Alemanya com a exemple de com s'havia d'actuar. Així, afirmava que l'Emperador havia decretat l'allargament del temps del servei militar per a aquells que no sabessin prou bé l'idioma oficial, l'alemany, i llançava la pregunta de si els catalanistes sabien que és el que havia fet aquest Emperador amb les províncies franceses. Per ell si es constituïssin les regions, després els regionalistes demanarien «la autonomia administrativa, la autonomia política, la autonomia econòmica; es decir, que lo quieren todo». Aquesta preocupació per rebutjar tot el que fes tuf a autonomia també era palès en la intervenció de Josep Roig i Bergadà -portaveu de la majoria parlamentària liberal i diputat per Sant Feliu de Llobregat- en el torn en contra a l'esmena que el marquès de Camps presentà al discurs de la Corona del 1901⁵³.

⁵² DSC, núm. 33, 19.7.1901

⁵³ Roig i Bergadà es mostra contrari a l'autonomia perquè només s'ha de concedir a aquells pobles que han estat independents en algun moment de la seva història o bé són una colònia. Per ell, per tant, el cas català no complia cap d'aquests requisits: *"Cataluña se encuentra formando parte del solar de la Nación española; está unida á ella, como todos sabéis, de una manera indestructible, no solo geográficamente, sino por vínculos de afecto y de amor, y hasta por vínculos económicos, que son hoy los que más atan á los pueblos. ¿A qué título*

Sagasta, con la majoria de polítics liberals o conservadors, creia que el catalanisme s'apartava de la necessària harmonització de les aspiracions descentralitzadores de totes les províncies espanyoles, de la unicitat de les solucions a adoptar. Unes solucions, tanmateix, no s'havia de permetre que minessin la sobirania de l'estat espanyol:

«El catalanismo, que significa autonomía completa en lo administrativo, en lo político, en lo económico, en toda, bajo una soberanía irrisoria del Estado español, desconsiderado y empequeñecido, que es lo que resultaría de ese programa de Manresa, la más exagerada expresión de estos alardes del catalanismo, yo no diré que sea criminal. No; lo que digo es, que es tan odioso, tan repugnante, tan depresivo para España, tan contrario á los intereses de las demás provincias españolas y de las demás provincias catalanas (quizá más perjudicial para éstas que para las demás), que está tan fuera de la realidad, que es tan expuesto á la competencia, al choque, al motín, y hasta á la guerra civil, que no hay gobierno alguno que pueda tratar con los autores de ese programa, mientras no modifiquen sus locas pretensiones y mientras

puede, por tanto, solicitarse la autonomía para Cataluña". DSC, núm. 24, 9.7.1901. En el debat parlamentari del mes de novembre de 1901, Josep Roig mantingué la mateixa línia argumental, ja que, per ell, l'autonomia política conduïa directament a la independència.

no limiten su aspiración á lo justo, á lo útil, á lo razonable, á lo conveniente para España, o sea para Cataluña y para las demás provincias. (Muy bien.-Aplausos.)»⁵⁴.

Deixant de banda els exabruptes contra el catalanisme - força freqüents a les Corts- Sagasta pretenia situar la discussió en el terreny estrictament administratiu i no anar més enllà. Per això s'afenyà a anunciar que el govern havia presentat un projecte de llei per aprovar una nova organització municipal i que aquest hauria de ser el marc de la discussió amb el catalanisme.

Segismundo Moret y Prendesgast, diputat per la circumscripció de Zaragoza, però nascut a Cádiz el 1838, el 1901 ocupava la cartera de Governació en el govern liberal presidit per Sagasta. La tarda del 9 de juliol d'aquell any s'aixecà del banc blau per rebatre l'esmena del marquès de Camps que acabem d'esmentar. L'argumentació de Moret contra el regionalisme, «contra el espíritu pequeño y separatista», es basava en la defensa d'un més aviat eteri «espíritu democrático y liberal». Què és el regionalisme? es preguntava estorat:

«Es un particularismo, es una tendencia á agrupar dentro de límites geográficos, de recuerdos históricos, de idiomas y de tradiciones, una porción de gentes, pero siempre dentro de la nacionalidad española. Y la que resulta de ahí es una debilita-

⁵⁴ DSC, núm 73, 29.11.1901

ción del concepto de la unidad, aspiración que lógicamente ha desarrollado el programa de Manresa.»⁵⁵.

Segons la seva concepció, que ja havia exposat en el llibre *Centralización, descentralización y regionalismo* aparegut el 1900, hom no podia confondre descentralització amb regionalisme, ja que la descentralització era «el producto de un espíritu liberal y democrático que tiene que ser forzosamente individualista»⁵⁶. Individualisme que reduïa al fet que el municipi, «todo aquello que es local, propio, personal, iniciador de un movimiento espontáneo pueda vivir y pueda ser. Y para eso no se necesita del regionalismo». A la descentralització, doncs, s'hi arribava, encara que Moret esdevenia aquí més sofista, per una vida individual que considerava els ens locals primaris, homogenis i amb les mateixes necessitats. El límit a l'expansió local el posava la llei, l'estat en definitiva, que li donava corda per «poder sentir, pensar y hacer nacer» i assegurar, d'aquesta manera «la inteligencia y la armonía entre todos los elementos de la nacionalidad», espanyola s'entèn. Tot el que deia Moret, però, no tenia res a veure amb el catalanisme ni tan sols amb els plantejaments moderadíssim del marquès de Camps. El Ministre de la Governació que, quan pensava en el catalanisme, en «esa cosa que allí bulle y palpita

⁵⁵ DSC, núm. 24, 9.7.1901

⁵⁶ Ibid.

y nos ofende y nos hiere tanto», sentia trontollar la unitat nacional espanyola, encara s'ofenia més quan «dentro de esas ideas que se llaman modernas y que á mí me parecen resurrección del pasado que algunos presentan como la aurora que aparece en el horizonte y que yo miro como fuegos fatuos que salen de la descomposición de las tumbas, hay todavía la idea peregrina de la destrucción de la lengua madre.» L'explicació que donà Moret a la inevitable preponderància del castellà, aprofitant l'avinentesa per carregar contra el clergat català que propiciava la recuperació lingüística, és tan tautològica i tan teològica que gairebé paga la pena reproduir-ne el més essencial:

«Y yo digo: ¿Es que se han invertido también todas las Naciones de la religión católica, de la historia eclesiástica y de las creencias cristianas? Porque permitidme que os recuerde uno de nuestros dogmas más hermosos: cuando murió el Redentor de los hombres, los pobres Apóstoles reunidos tuvieron que ir á predicar la buena nueva; pero cada uno tenía que ir á Nación distinta y hablar á gentes que se explicaban en diversos idioma; y entonces reuniéronse en la oración, y en esa oración, el gran dón que el Dios del Cielo quiso enviarles fué la bajada del Espiritu Santo en la Pascua de Pentecostés; y como decía Manzoni, cuando al fin se escucha 'la voce de lo spiro, il Persa, il Parto, il Siro in suo sermon lo udi'. Cayeron entonces

las barreras; pudo la palabra de Dios correr de parte en parte, y se había hecho un idioma universal. ¡Dios sea bendecido! En cambio, los sacerdotes modernos, los hijos de los Apóstoles, los que tiene la misma misión, dicen al Espíritu Santo: 'Vuela á las regiones empíricas; aquí ya no tienes que hacer, porque nosotros nos preparamos á romper la unidad.' (Grandes y repetidos aplausos.)».

L'esoterisme d'aquest raonament (!?) és tal que deixa el lector perplex i sense paraules.

L'acèrrim esperit uniformador i espanyolista de Moret ja era palès en una memòria sobre la reforma del Codi civil, que va escriure conjuntament amb un altre liberal, Luís Silvela y de Le Viellenze, germà de Francisco, i encara es va veure més clarament en la discussió del projecte de Mancomunitats del 1912. En la memòria que acabem d'esmentar, premiada per l'Academia Matritense de Jurisprudencia y Legislación, Moret es lamentava que un cop aconseguida la unitat política d'Espanya amb els Reis Catòlics no s'hagués assolit la unificació en les altres esferes de la vida. I en preguntar-se per què no s'havia assolit la necessària unificació, demostrava fins a quin punt el seu liberalisme no posava en dubte la tendència uniformadora, sinó que tan sols es tractava d'una qüestió de procediment:

«Hace mas de tres siglos, que bajo el glorioso reinado de los Reyes Católicos los diferentes estados de España, cumplida su misión de arrojar

á los moros de la patria, se unieron bajo un cetro comun. Solo Portugal por tristes fatalidades, espera aun el momento de ocupar su puesto de hermano en la familia española. Más aquella union no pudo ser tan íntima y profunda que borrarse en un día todas las diferencias. La vida anterior de aquellos pueblos habia sido demasiado larga, su historia distinta, su constitución diversa, y con tales elementos no era posible verificar la fusión en un momento. Por eso, aun cuando desde entonces España apareció en el exterior como una sola monarquía, obedeció á un solo impulso y unida se presentó á la faz del mundo, en su interior estuvo lejos de corresponder á esta idea y mas que una nación fué largo tiempo un agregado de principados, reinos y provincias, que conservaban su independencia y su caracter local. La idea, pues, de la unidad aunque empezada en la política, habia de tardar á las demás esferas de la vida.»⁵⁷.

La superació d'aquesta situació passava per la unitat dels codis, «idea nacida de la revolución», i per vèncer tots els particularismes.

⁵⁷ MORET Y PRENDESGAST, S. I SILVELA, LUIS, *La familia foral y la familia castellana*, Madrid, Imp. vda. e hijos de José Cuesta, 1963

EL CATALANISME I EL DEBAT SOBRE LA REFORMA
DE L'ADMINISTRACIÓ LOCAL

1. L'ADMINISTRACIÓ LOCAL EN EL CONTEXT DE LA CONSTRUCCIÓ DE L'ESTAT LIBERAL ESPANYOL

La reforma de l'administració local esdevingué una de les qüestions polítiques de més interès en la construcció de l'Estat liberal espanyol al llarg de l'últim quart del segle XIX i el primer terç del segle actual. Només cal observar, en aquest respecte, que durant tot aquest temps es presentaren diversos projectes de llei des d'òptiques polítiques contraposades, els quals, tanmateix, no acabaren de resoldre positivament el problema. El tema de l'administració municipal i provincial, doncs, fou la causa d'una important fractura política, en un primer moment entre liberals i conservadors i, finalment, entre el catalanisme -que va voler donar-li una orientació regionalista- i els partits del sistema.¹ Per dir-ho d'una

¹ Eduardo Sanz y Escartín en la discussió sobre el regionalisme que hem citat abastament i que tingué lloc a la Real Academia de Jurisprudència y Legislación el 1899, expressava prou nítidament quina era la línia divisòria que establien els polítics del sistema entre el regionalisme catalanista i el regionalisme, si és que es pot dir així, de liberals, conservadors i alguns republicans: «Hace ya tiempo que viene hablándose en España de "regionalismo", pero no siempre se atribuye á esta palabra igual significación. El regionalismo á que aspira y que defiende un número, por fortuna exiguo, de escritores, principalmente catalanes y vascongados, es la autonomía política, la desintegración de la unidad nacional española en varios Estados con atribuciones políticas, con Cortes regionales y hasta con institutos armados [...] Tal regionalismo es en realidad el federalismo político [...] Á este regionalismo separatista se aplican seguramente y con justicia las censuras de nuestro dignísimo compañero el Sr. Vizconde de Campo-Grande, quien le negaba los honores de una discusión seria. Pero hay en España otra tendencia que persigue sólo la descentralización administrativa por regiones, y que, lejos de procurar la divisón política y el relajamiento de los vínculos que constituyen la unidad nacional,

altra manera: el caràcter que prengué el règim provincial i local espanyol en tal o tal conjuntura va estar supeditat al vaivé de la política i, en conseqüència, al predomini concret d'un o d'un altre corrent ideològic del liberalisme espanyol, però sempre demostrant un rebuig clar a la regionalització de l'Estat.²

La discussió sobre la reforma de l'administració local que una vegada i una altra es repetí durant la llarga etapa de la Restauració, estava vinculada, així mateix, a un altre aspecte de la vida política espanyola, que la condicionà profundament: el caciquisme i la corrupció manifesta de molts polítics, amb la qual cosa es falsejava no tan sols la realitat político-social servint-se de les tupinades electorals, sinó que, a més, tendí a estancar el règim polític i a escapçar les aspiracions de millora moral i ètica de la ciutadania, que fou esterilitzada pel control que exercí la maquinària estatal i política mitjançant el falsejament de la voluntat

mantiene eficazmente la unidad y supremacía de la Nación. [...] Este sentido de descentralización administrativa es, por tanto, digno de nuestra consideración, primero porque hay un movimiento regionalista bastante marcado en algunos puntos, y además porque ciertas entidades de respetabilidad y de prestigio han recogido, con la prudencia que era de esperar en hombres de administración y de gobierno, esta tendencia.» DD.AA., *Hasta qué punto es compatible en España el regionalismo con la unidad necesaria del Estado*, Madrid, Imp. Asilo de huérfanos del Sagrado Corazón de Jesús, 1899, ps. 5-7.

² SÁNCHEZ AGESTA, L., *Historia del constitucionalismo español (1808-1936)*, Madrid, CEC, 1984.

popular.³ De tota menera, les repercussions, l'abast i la distorció que resultaven de l'extensió del caciquisme no és ben bé allò que tractarem aquí. El caciquisme fou un problema tan important que mereix un tractament a part.

El que ens interessa d'avaluar la reacció que provocà en les diverses tendències polítiques el debat sobre l'administració local, la incidència del catalanisme, sobretot, perquè, en un cert sentit, donà lloc a una forma de regeneracionisme que, des de Catalunya es projectà cap a enfora. Una vegada abandonat el llast

³ A banda d'altres escrits coetanis sobre el caciquisme, vegeu, sobretot, COSTA, JOAQUÍN, *Oligarquía y caciquismo como forma actual de gobierno en España*, (Madrid, 1902), Madrid, Ediciones de la Revista del Trabajo, 1975, 2 vols. Per un balanç sobre la historiografia del caciquisme cal veure: YANINI, A., «La Restauración Monárquica y el caciquismo. Revisión bibliográfica» a *Estudis d'Història Contemporània del País Valencià*, núm. 1 (València, 1979), ps. 295-312; i, més recentment, GARRIDO, A., «Historiografía sobre el caciquismo. Balance y perspectivas» a *Hispania*, núm. 176 (Madrid, 1990), ps. 1349-1360. Una visió metodològica sobre el caciquisme i el seu abast a l'Estat espanyol a TÉMINE, E. I CHASTAGNERET, G., «Contribution à l'étude de sources et des formes de pouvoirs locaux dans l'Espagne rurale contemporaine» a *Cahiers de la Méditerranée*, número monogràfic *Communautés rurales et pouvoirs dans les pays méditerranéens (XVI-XX)*, (París, 1978), ps. 147-160. Per a Catalunya, vegeu els articles de Riquer, B. DE, «Burguesos, polítics i cacics a la Catalunya de la Restauració» a *L'Avenç*, núm. 85 (Barcelona, 1985) i RANZATO, G., «El caciquisme a Catalunya: una hipòtesi interpretativa», *Debats*, núm 19 (València, 1982). Ambdós treballs posen l'accent en l'existència a Catalunya d'una mena de caciquisme industrial, mentre que al camp es donaren modalitats diverses i divergents respecte al model espanyol; contradint, així, la tesi clàssica de Vicens i Vives segons la qual a Catalunya la influència del caciquisme fou beneficiosa en àmbits urbans, mentre que al camp, l'omnipresència del pairalisme neutralitzava l'aparició de conflictes.

tradicionalista present encara en les Bases de Manresa de 1892, i superat el regionalisme dinàstic català de Duran i Bas o Mañé i Flaquer, aquest catalanisme regeneracionista adquirí rang d'alternativa política espanyola en tant que preconitzà l'Estat regional en contra de l'Estat centralista.⁴

⁴ El federal Francesc Pi i Suñer, que fou president del Consell Regional Federalista de Catalunya, el 1906 va publicar un llibret en el qual féu una síntesi aclarament en aquest sentit: «Hace ya muchos años que el movimiento político es grande en Cataluña, però de unos ocho años acá es tan intenso que forma notabilísimo contraste con lo que ocurre en casi todo el resto de España, sumido, por desventura, en un Estado abúlico y falto de energías para reaccionar contra las desdichas nacionales [...] Y tal intensidad de la vida política de Cataluña, que la constituye en caso aislado casi en España, sólo puede comprenderse y explicarse sabiéndolo debido, no á la acción únicamente de la propaganda de las colectividades políticas y sociales organizadas, sino á un estado de renovación honda y total del país, que interesa, por tanto, su entraña misma, estado de renovación, que es el que da vida y determina todo el problema catalán. [...] Pero aunque tal sea el problema, no interesa tan sólo á Cataluña, no es un problema meramente catalán. Acaso, con más buen sentido en nuestros partidos políticos, sobre todo en los que han intervenido en la gobernación del Estado, hubiera podido quedar limitado casi del todo á Cataluña, con escasa resonancia en el resto de España, á no ser que el ejemplo que hubiera ofrecido aquélla, fuerte y progresiva en méritos de la autonomía, hubiera servido de acicate á las otras regiones para moverlas en el camino de la reconstitución del Estado español bajo el sistema federativo. Hoy el problema es ya español, porque los acontecimientos políticos han venido sucediéndose de tal manera que ya será en adelante imposible que la gobernación del Estado puede desenvolverse relegando, como hasta ahora, á completo ostracismo las aspiraciones catalanas. Los tiempos han cambiado mucho y se ha hecho la luz en las conciencias, y hoy sabe todo el mundo que Cataluña no trabaja para sí, que su acción es el punto de partida de una verdadera solidaridad española, que por ninguna parte, por desgracia, se advierte, y así el problema catalán, si afecta á Cataluña en cuanto procura su reconstitución, afecta del mismo modo á España entera, porque en su solución va involucrada la regeneración de España ó su continuación en el triste estado presente.». PI I SUÑER, F., El

A mesura que avançava el segle XX, la creixent importància del catalanisme, a més de la coherència de la seva alternativa política, i la persistència del caciquisme actuaren d'esperó perquè el conservadorisme, primer, i els liberals, després; oposessin la reforma administrativa a la reivindicació regionalista. I fou precisament aquesta la raó perquè no s'aconseguí l'acord per poder posar en marxa la dita reforma des que el catalanisme obtingué representació parlamentària el 1901. Els partits del sistema, els quals no estaven disposats a atorgar l'autonomia política que el catalanisme reivindicava des de feia temps, s'oposaren a l'autonomia amb una oferta de descentralització administrativa, més aviat municipalista, que passava per damunt de les aspiracions regionals i que, abans que res, continuava l'esperit «espanyolitzador» del doctrinarisme liberal imperant d'ençà del 1812.⁵

Problema Catalán, València, Imp. de Pau, Torrijos y C^a., 1906, ps. 112-114.

⁵ DÍEZ DEL CORRAL, L., *El liberalismo doctrinario*, Madrid, IEP, 1956. Com ha dit José Luís Abellán, el concepte bàsic que fonamentà la construcció canovista fou el de Nació, al qual va donar una càrrega historicista: «Ese impulso a arraigar en la historia el concepto de nación tiene la pretensión de hacer a ésta más fuerte hasta convertirla en indisoluble, lo que le obliga a enfrentarse con el concepto que había familiarizado Renán recientemente de nación como un plebiscito diario que aúna las voluntades. Se da cuenta de que en una sociedad como la española, donde el nivel de conflictividad ideológica es muy fuerte, es imposible hacer converger la diversidad de opiniones en una actitud conciliadora, lo que le lleva a renitirse al pasado como único elemento sólido e incontrovertible.». ABELLÁN, J. L., *Historia crítica del pensamiento español*, vol 5/I: *La crisis contemporánea (1875-1936)*, Madrid, Espasa-Calpe, 1989, p. 507.

La «descentralització» liberal, doncs, que pressuposava tot el contrari de la delegació de poders que anhelava el catalanisme, fou la tesi que defensaren els partits del torn per contrarestar les demandes regionalistes. I és que, a més, el liberalisme espanyol (en versió conservadora o no) gairebé sempre entengué el regionalisme català (i els altres) com una autèntica distorsió política, com una reacció al caciquisme, que a la llarga podia ésser un autèntic programa de «dissolució nacional espanyola». Un exemple d'això que diem poden ser les paraules del conservador Joaquín Sánchez de Toca vessades en un article crític aparegut el març del 1900, les opinions del qual cal relacionar amb el regeneracionisme castellà i aragonès de l'època:

«En suma: por caminos diversos, y aun opuestos, al amparo del caciquismo unas veces, otras en protesta y reacción contra él, se han venido á crear situaciones de particularismo regional; y este regionalismo inorgánico, parasitario y mesnadero, por los intereses y pasiones, reivindicaciones y agravios que agita, por los egoísmos que ha despertado en contra del sentimiento nacional, si no se remedia con energía muy justiciera, puede ser luego causa de desgarramientos ó convulsiones para la patria, como llegue á amalgamarse con el regionalismo de utopias del romanticismo político y literario,

*que hoy rebulle en algunas imaginaciones».*⁶

La reforma del règim de l'administració local, atorgant-li o no un caire regionalista, dotant-la o no d'un esperit democràtic, esdevingué la gran batalla per a la modernització i la consolidació de l'Estat liberal espanyol. D'aquesta manera, doncs, les discussions sobre l'administració local no tan sols foren un motiu important de discrepància, com diu Javier Tusell, entre els grups demòcrates i liberals i els que no n'eren, sinó entre els partidaris de la regionalització de l'Estat i els que la rebutjaven.⁷

⁶ SÁNCHEZ DE TOCA, JOAQUÍN, «Caciquismo y descentralización», *Revista Nacional*, núms 21-22, 1 i 8 de març de 1900.

⁷ Vegeu TUSELL, JAVIER I CHACÓN ORTÍZ, DIEGO. *La Reforma de la Administración Local en España (1900-1936)*, Madrid, INAP, 1983, p. 27. García Canales, parlant de la situació creada el 1917 després de l'Assemblea de Parlamentaris, posa de manifest, tal vegada sense adonar-se de la transcendència del seu raonament, el contingut democràtic i progressiu de l'autonomisme català a Espanya, encara que ho atribueix a la conjuntura internacional: «En 1918, tras el desplante de los parlamentarios, que es también en cierta forma el de la periferia frente a las instituciones centrales del Estado, toma un incremento inusitado el tema nacionalista, por virtud de la expansión de los dogmas de libertad y progreso que se ponen en circulación tras la gran guerra y tiene al presidente Wilson como paladín. En España le toca al Gobierno que forman los grupos liberales, en los últimos meses de 1918, bajo la presidencia de García Prieto, hacer frente a las reivindicaciones autonomistas.». GARCÍA CANALES, MARIANO, «Los intentos de reforma de la Constitución de 1876», *Revista de Derecho Político*, núm. 8 (Madrid, hivern de 1981), ps 113-135. La cita correspon a les ps. 131-132. És veritat, tanmateix, tot i que no en fou l'origen, que la proclamació dels catorze punts del president nord-americà Wilson va crear un ambient favorable a les reivindicacions de les minories nacionals. Per al cas de la resta de pobles de parla catalana, vegeu: CUCÓ, ALFONS, *El valencianisme polític, 1874-1936*, València, Lavínia, 1971, especialment ps. 121 i ss. i

1.2. Evolució legislativa del règim local des del 1812

Abans de passar a l'anàlisi del que significaren els diversos intents de reforma de l'administració local en relació amb el regionalisme del 1900 en endavant, convé fer un repàs, molt sumari, a grans trets, de l'evolució de l'administració local espanyola anterior a l'adveniment de la Restauració. El valor històric dels principis continguts en la primera, diguem-ne, reconstitució del règim local en un sentit liberal, cal atribuir-la, sens dubte, a l'obra legislativa de les Corts de Cadis de 1812.^{*} I això perquè, en primer lloc, significà l'inici d'un procés que continuaria, seguint la mateixa orientació, com a fonament del règim local espanyol durant el llarg procés de configuració de l'Estat liberal espanyol.⁹ Els legisladors de 1813 apuntalaren

PEÑARRUBIA, ISABEL, *Els partits polítics davant el caciquisme i la qüestió nacional a Mallorca (1917-1923)*, Barcelona, Pub. Abadía de Montserrat, 1991, sobretot ps. 143 i ss.

^{*} POSADA, ADOLFO, «La reforma local y la constitución de 1812», *Revista Jurídica de Cataluña*, 1909, Vol. XV, núm. 11 i 15, ps. 481-488, 529-544, respectivament. Nosaltres hem emprat, però, el text inclòs a la selecció de textos apareguda com a POSADA, ADOLFO, *Escritos municipalistas y de la Vida Local*, Madrid, IEAL, 1979, ps. 171-193.

⁹ Martínez Sospedra, en analitzar els fonaments de la Constitució de 1876, diu: «... el texto de la Restauración es el precipitado de la tradición constitucional que le precede, y buena prueba de ello es la monótona repetición de principios y textos que resulta muy fácil detectar en textos anteriores, hasta el punto de que la mayor parte de sus disposiciones se remontan en realidad hasta los mismos orígenes del constitucionalismo español». MARTÍNEZ SOSPEDRA, MANUEL, «Las fuentes de la Constitución de 1876. (Continuidad y cambio en el constitucionalismo español del siglo XIX)», *Revista de*

l'esquema, doncs, de les aspiracions polítiques que dominaren el segle XIX o, més exactament, com diria Posada, «planearon el defectuoso edificio político-administrativo de la España del siglo XIX y siguientes».¹⁰

El període constitucional obert el 1812 es caracteritzà, sobretot, per una clara tendència a la centralització, a l'acció de la concentració política, que recolzava en una fixació dogmàtica de l'ideal liberal de vertebrar consciències col·lectives cada vegada més àmplies. És a dir, de bastir el projecte nacional espanyol que, això no obstant, no va quallar mai.¹¹ Dos dels aspectes més

Derecho Político, núm. 8 (Madrid, hivern de 1981), ps. 71-96. la cita correspon a la p. 73.

¹⁰ POSADA, A., *Evolución legislativa...*, ob. cit., p. 188.

¹¹ Vegeu FONTANA, JOSEP, *La fi de l'Antic Règim i la industrialització (1787-1868)*, vol. V de la *Història de Catalunya*, dirigida per Pierre Vilar, Barcelona, Edicions 62, 1988. A les conclusions, p. 453, Fontana remarca: «Però allò que havia semblat possible del 1808 al 1814 i tal vegada del 1820 al 1823, no arribarà a quallar mai. Els dirigents de la societat espanyola s'acontentaren d'organitzar un Estat centralitzat amb uns mecanismes repressius eficaços i no tindran la preocupació de bastir "una nació". [...] Construir una nació vol dir, en els termes que això es plantejava a l'Europa del segle XIX, donar vida a un projecte col·lectiu que pugui unificar els interessos de les classes dirigents -propietaris de la terra, industrials, burgesia del comerç i les finances-, i que sigui gestionat per un Estat que, oferint igualtat de drets a tots els ciutadans, i presentant-se com a àrbitre per damunt dels interessos de les diverses classes, sigui capaç d'ajudar a difondre el convenciment que aquest projecte col·lectiu és beneficiós per a tothom. D'aquesta manera es garanteix, per una banda, la mena de creixement econòmic que farà possible "el progrés de la nació" i, per l'altra, es crea una cohesió social que farà que després del 1848, cap de les noves "nacions" europees estigui seriosament

sobresortints del projecte gadità eren la unificació legislativa i la unitat de representació, que s'oposaven a tota idea federalista o provincialista (prenent aquest darrer terme en el sentit d'antic regne). La Constitució gaditana, ens diu Xavier Arbós, era sens dubte unitària i centralitzadora perquè no tan sols recollia un refús verbal al provincialisme i al federalisme, sinó perquè el seu caràcter centralista era, a la pràctica, el resultat de col·locar a les capitals de província el *jefe político* nomenat pel rei per damunt dels ajuntaments elegits i, per tant, subordinava els ens locals al poder de l'Estat mitjançant aquell.¹² En general podem dir que a Cadis s'intentà de construir una idea de nació espanyola que fos assumida pel conjunt de la ciutadania, ho i fent prevaldre la dimensió política de la nació, en la mesura que havia de ser el subjecte de la sobirania per liquidar la legitimació política de l'Antic Règim, però, també, per realitzar un projecte nacional que passava per la centralització i l'unitarisme, amb una distribució del poder pretesament nacionalitzadora i

amenaçada per una revolució que pugui subvertir l'ordre social vigent, almenys fins a la Commune.».

¹² L'article 309 de la Constitució deia: «Para el gobierno interior de los pueblos habrá ayuntamientos compuestos de alcalde o alcaldes, de los regidores y el procurador síndico, y presididos por el jefe político donde lo hubiere, i en su defecto por el alcalde o el primer nombrado entre éstos, si hubiere dos». En l'article 324, precisava: «El gobierno político de las provincias residirá en el jefe superior, nombrado por el rey en cada una de ellas». Cfr. ARBÓS, XAVIER, *La idea de nació en el primer constitucionalisme espanyol*, Barcelona, Curial edicions, 1986, ps. 138 i ss.

racionalitzadora ensems, que no qüestionava el camí emprès des de la Il·lustració per reforçar l'hegemonia cultural castellana.¹³

Les Corts de Cadis, doncs, una vegada havien constatat la decadència del règim municipal durant l'absolutisme monàrquic, s'abocaren a restaurar l'antic esperit municipalista, *«aunque haya sido en otros moldes y con filosofía de otro alcance [...], como también resultava de este razonamiento muy clara la idea que se tiene de las formaciones provinciales, como expresión de una vida regional sometida al interés nacional, ó á la preocupación de la subordinación y de la superior unidad del Estado, preocupación tradicional, sin duda, pero que va á desempeñar en lo futuro excepcional papel»*.¹⁴ I aquesta concepció restauradora del municipalisme de l'organització territorial i administrativa tingué com a efecte una adulteració de les autonomies de caràcter històric, que era refermada amb el que enuncïava l'article 258 referit a la codificació en dir que *«el Código Civil Y Criminal y el Comercio serán unas mismas para toda la Monarquía»*.

És evident que el centralisme espanyol dissenyat a Cadis prenia com a model el centralisme francès. Al capdavant, els 384 articles de la Constitució de 1812 no eren res més que una variant espanyola de la Constitu-

¹³ Vid. HINA, H., *Castilla y Cataluña en el debate cultural, 1714-1939*, Barcelona. Eds. Península, 1986

¹⁴ POSADA, ADOLFO, *Evolución legislativa...*, ob. cit., p. 61.

ció francesa de 1791 que, com diu Ferrando Badía, només en un sentit declaratori incorporava elements de les antigues lleis fonamentals espanyoles.¹⁵ En general, doncs, els trets distintius del règim local que fou definit a Cadis s'incorporaren d'una manera definitiva al sistema polític espanyol i, amb ells, com resumia Posada, també s'hi incorporaven el reconeixement, com un fet, de l'existència dels nuclis locals (aleshores els pobles), als quals dotava d'expressió legal i una reglamentació uniforme; la formació de la província com una circumscripció dependent de l'Estat, segons els criteris francès del Departament i, en un altre sentit, segons l'orientació immediatament anterior de la política absolutista anivelladora; l'establiment d'una base electiva més o menys atenuada per a la constitució de les corporacions locals -ajuntaments i Diputacions- que combinava elements tradicionals dels antics Consells, però també elements de l'esperit revolucionari de l'època; i, finalment, l'organització de l'instrument de govern mitjançant la combinació, no gens dissimulada, de totes les institucions locals en una jerarquia mecànica, segons el sistema de subordinació, que contenia el germen de la futura estructura administrativa centralitzada, uniforme i simètrica, i les condicions per al desenvolupa-

¹⁵ FERRANDO BADÍA, JUAN, «La Constitución de 1812 y el Congreso de Verona», *Gades*, núm 16, número extraordinari «CLXXV Aniversario de la Constitución de 1812», Cadis, 1987

ment de l'esperit burocràtic.¹⁶

En resum, el règim local ideat a Cadis fou el model que, amb la incorporació de certes modificacions políticohistòriques posteriors, i després de la negació absolutista del període 1814-1823, va prevaldre fins ben entrat el segle XX.¹⁷ Es caracteritzava, grosso modo, per la implantació de criteris d'uniformitat, la subordinació dels ajuntaments a les Diputacions i, mitjançant aquestes, al govern o poder central representat per delegació a l'autoritat superior -sigui el *jefe político* com s'anomenava el 1812, ja sigui el Governador civil, que es com s'anomenaria després.¹⁸ Un model de supeditació política dels ens locals que, en conseqüència, comportava l'extensió de la centralització burocràtica:

«Considerada la evolución legislativa de nuestras instituciones municipales y provinciales, y de su régimen -de la Posada el 1910-, desde 1812

¹⁶ POSADA, ADOLFO, *Evolución legislativa...* ob. cit., ps. 106-107.

¹⁷ Així ho reconeixia un analista francès en afirmar: «[...] depuis 1812, toutes les lois qui se sont succédées chez nous en soit, ce souci d'unité et d'égalité, et cet esprit doctrinaire, ont entraîné des conséquences fâcheuses...». PUGET, HENRI, *Le gouvernement local en Espagne*, Paris, Librairie de la Société du Recueil Sirey, 1929, p. 185.

¹⁸ Manuel Risques, en la seva tesi de doctorat està analitzant com l'acció governativa va quedar, a més, mediatitzada per la progressiva militarització de l'Estat liberal, que hipotecà el funcionament de l'administració provincial i atrofià el desenvolupament institucional del govern civil. Vegeu un avanç de la seva investigació a RISQUES CORBELLÀ, M., «Ordre públic i govern polític a Barcelona a mitjan segle XIX», *Acàcia*, núm. 2 (Barcelona, 1991), ps. 93-105.

hasta el momento actual, podría decirse que se ha recorrido un ciclo -aun no cerrado- el cual se inicia con la aspiración teórica de los legisladores de Cádiz a restaurar las tradiciones de la vida local de los pueblos, y con la obra real de los mismos legisladores que se expresa en la organización abstracta de un régimen general, uniforme, igualatorio, simétrico, según los ideales políticos de la época. La elaboración de este régimen y la integración jurídica del mismo como una rama del Derecho administrativo del Estado, realizadas en un ambiente de desconfianza política y de desprecio á la tradición y á las condiciones positivas de la vida local misma -tradición y condiciones desconocidas-, constituyen la prolongación lógica de la iniciativa de Cádiz, que llena todo el período legislativo del siglo XIX».¹⁹

Durant el trienni liberal es mantingueren els principis constitucionals de la llei fonamental de 1812; però, de tota manera, es revisaren força, sobretot el sistema formulat en la Instrucció de 1813, de la qual n'accentuaren els trets principals i en rectificaren d'altres en un sentit, diguem-ho així, descentralitzador. La revisió del règim local fou recollida en el projecte d'Instrucción para el gobierno económico-político de las provincias de la Península, islas y posesiones adyacentes, adreçat

¹⁹ POSADA, A., *Evolución legislativa...*, ob. cit., p. 427.

a les Corts pel secretari de la Governació el 14 de maig de 1822 i llegit en la sessió del 20 del mateix mes i any. La discussió a Corts se centrà en els problemes de l'organització local, i de relació entre aquesta i l'administració central. El que es discutia, tanmateix, era el rerafons centralitzador o descentralitzador que havia de tenir la reforma. El projecte discutit adquirí rang de llei el 2 de març de 1823, encara que figuraria com a decret de les Corts de 3 de febrer del mateix any amb el títol de *Ley para el gobierno económico-político de las provincias de 1823*. Aquesta llei expressava una concepció més definida del règim local que no pas la *Instrucción* de 1813, tot i que hi continuava predominant la concepció de supeditació d'allò local a l'Estat i que, seguint el decret de 22 de gener de 1822 sobre la divisió territorial en 52 províncies, atorgava a la província un paper preeminent. En fi, quatre foren els elements fonamentals, que aquí resumim en dos, que es desprenien de la llei de 1823: 1r. Els ajuntaments i les Diputacions provincials esdevenien ens corporatius amb capacitat deliberadora i de base representativa; i 2n. Els alcaldes i el *jefes políticos* assumien els càrrecs executius amb funcions governatives. El règim local espanyol del trienni, considerat en el seu conjunt, oferí una fórmula organitzativa jerarquitzada, que era definida per la dependència doble: dels ajuntaments i alcaldes respecte a les Diputacions, i del conjunt administratiu respecte al cap polític.

Ara bé, la reforma del règim local elaborada el 1823 no va fructificar, ja que la insatisfacció interna, la insurrecció absolutista del 1822 a Catalunya i el País Basc i, finalment, la intervenció francesa del Cent mil fills de Sant Lluís, va deixar sense efecte les disposicions anteriors.²⁰

L'obra moderada no fou, això no obstant, un estroncament definitiu de la direcció empresa a Cadís, ja que si bé la llei sobre ajuntaments i Diputacions de 1823 fou abolida immediatament després de la reacció absolutista, el 15 d'octubre de 1836 fou restablerta com a resultat del moviment polític que restaurava la Constitució de 1812, que la mantingué en vigor fins el 8 de gener de 1845, en què, per mitjà de dues lleis sobre ajuntaments i Diputacions, s'establí el més pur criteri centralitzador, de dependència jeràrquica i, per tant, de subordinació política. Certament, ens ha fet veure Risques, les atribucions legals dels caps polítics van anar ampliant-se des del 1844 fins assolir un màxim competencial l'any 1849 en absorbir les funcions de l'intendent. D'aquesta

²⁰ Un Reial Decret d'1 d'octubre de 1823 declarava nul i sense cap efecte tots els actes del govern constitucional. En relació a si la insurrecció absolutista de 1822 aportava alguna cosa diferent en relació amb la centralització, Arbós ens diu: «De fet, el retorn a l'absolutisme del 1823 no va significar un respecte més gran que el dels liberals per la personalitat nacional dels pobles de la monarquia espanyola. El foralisme és un ingredient, no pas essencial durant el trienni, de la lluita antiliberal que es contraposa a la idea de sobirania nacional. [...] Però hi ha també una reticència contra el patriotisme liberal i l'exaltació de la nació». ARBÓS, XAVIER, *La idea de nació...*, ob. cit., ps. 205-206.

manera, doncs, mitjançant el Reial Decret de 28 de desembre de 1849, els *jefes políticos* es transformaven definitivament en governadors civils i esdevingueren, si més no teòricament, la primera autoritat civil de la província.²¹

Després, del 1854 fins a la fi del Bienni Progressista, tingueren de nou vigència els principis de Cadis. En general, doncs, el règim local durant aquesta nova etapa progressista es definia per una marcada uniformitat, el mateix esquema de subordinació política dels ens locals a l'autoritat superior i la responsabilitat i presència de les autoritats en tots els nivells de l'ordre jeràrquic. Això no obstant, els esdeveniments que portaren a la destrucció del Bienni Progressista determinaren el fracàs total de l'obra constituent. Després del decret de 16 d'octubre de 1856, que declarava sense efecte la llei municipal de 5 de juliol d'aquell mateix any, es pot dir que s'encetava una nova etapa en el procés històric legislatiu del règim local durant la qual tingueren vigència tant la influència del doctrinarisme

²¹ De tota manera, adverteix Risques, «el desplegament legal i expansiu de les seves atribucions en diversos camps (control sobre el règim local i provincial d'una banda; de foment, instrucció pública, etc., de l'altra) no va anar acompanyat ni d'un desplegament institucional paral·lel ni d'unes dotacions pressupostàries adients que permetessin la creació d'infraestructura, ni, encara menys, d'unes dotacions suficients per tal d'execir les competències d'ordre públic que la llei li atorgava: aquestes mancances instrumentals (forces policials) i d'infraestructura (pressupost) van ser producte de la seva subordinació a l'autoritat militar.». «Ordre públic...», art. cit., ps. 97-98.

de la Unión Liberal, com del moderantisme reaccionari.

En la legislatura de 1859 fou quan s'encetà de debò la intervenció reformista governamental amb la presentació pel ministre de la Governació, José de Posada Herrera, de diversos projectes. Aquests foren: El projecte de llei de 7 de gener de 1859 sobre pressupostos i comptabilitat municipal, i un altre de la mateixa data, encara que no fou sancionat com a llei fins el 1862, sobre pressupostos i comptabilitat provincial; el projecte de llei de 2 de novembre de 1860 sobre el govern de les províncies i un altre que fou llegit el mateix dia al Congrés de Diputats sobre organització i atribucions dels ajuntaments, que va ser reproduït en les legislatures de 1862 i 1863. Aquests quatre projectes havien estat pensats per encetar un àmplia reorganització administrativa en què persistia la diferència entre l'àmbit municipal i el provincial i, a més, en què es diferenciava la hisenda de la vida i dependència político-administrativa: «en los proyectos de 1860 -deía Posada- se acentúan los rasgos principales del bosquejo [de les lleis de 1845 i 1856], y además se definen los caracteres del dinamismo puramente legislativo, determinándose abstractamente el funcionamiento de las instituciones locales ó que actúan en la vida local».²² El 25 de setembre de 1863 començà a regir la nova llei per al govern i administració de les províncies, que completaven les de 1845 referides

²² POSADA, ADOLFO, *Evolución legislativa...*, ob. cit., ps. 260-261.

als ajuntaments; les quals, les de 1863 i de 1845, reformades pel decret de 21 d'octubre de 1866 en diversos aspectes que reforçaven la centralització, es mantingueren fins a la promulgació del decret-llei de 21 d'octubre de 1868.

1.2. El marc legislatiu del Sexenni democràtic

El moviment revolucionari de setembre de 1868 obrí la via del canvi en diversos aspectes de la política espanyola, especialment pel que fa a les bases polítiques del règim local. El govern provisional del general Serrano que formaren els partits unionista i progressista, marginant els demòcrates (federal i republicans), a banda de convocar Corts constituents, publicà el *Manifiesto* de 25 d'octubre de 1869 que recollia les aspiracions de la revolució. Això és: expulsió de la dinastia regnant a Espanya; establiment del sufragi universal; llibertat religiosa i d'ensenyament; proclamació de les llibertats bàsiques (reunió, associació pacífica, impremta) i establiment de la monarquia democràtica. A banda d'aquest principis, el *Manifiesto* recollia un «programa de conciliación», que era una proposta de mínims (soberania nacional i sufragi universal, seguretat individual, inviolabilitat de domicili i de correspondència, institució del jurat, unitat de legislació i furs, etcètera), sobre el qual arribaren a un acord progressistes, unionis-

tes i demòcrates.²³ Amb aquestes premisses, és clar que la Constitució de 1869 s'havia d'inspirar en un liberalisme radical que, a diferència del doctrinarisme expressat en altres èpoques, es concretava en una sèrie de principis novedosos del tot en el Dret públic espanyol: a) el principi del sufragi universal; b) la concepció dels drets individuals com a drets naturals; c) llibertat religiosa; d) Monarquia parlamentària com a poder constituït i e) el principi de descentralització.²⁴ Aquest darrer punt és el que ens interessa detallar aquí.

Com ens ha explicat Josep Termes, el decret de la Junta Revolucionària de Madrid dissolent les juntes revolucionàries locals, a banda de generar la protesta del republicanisme federal català, era tot un acte de força i l'auguri que en aquesta etapa es mantindrien els criteris centralitzadors del passat.²⁵ I en efecte, les primeres accions de la Junta de govern de Madrid no es desdeïen gaire de la tendència centralitzadora que havia predominat en els règims anteriors. Així, per exemple, en haver de dotar d'un marc legal els ajuntaments que s'havien d'elegir, el govern promulgà dos decrets-lllei el 21 d'octubre de 1868, en resposta i substitució del

²³ MERINO MERCHÁN, JOSÉ F., *Regímenes históricos españoles*, Madrid, Tecnos, 1988, ps. 115-138.

²⁴ *Boletín Oficial Revolucionario*, núm. 12 (9.10.1868).

²⁵ TERMES, JOSEP, *De la revolució de setembre a la fi de la Guerra civil, 1868-1939*, vol VI: *Història de Catalunya*, Barcelona, Edicions 62, 1987

règim local regulat fins aleshores per les normes de 1845, que, de fet, eren dues lleis, una municipal i l'altra provincial, que reproduïen, amb algunes modificacions, les elaborades durant el Bienni Progressista i derogades pel moderantisme.

Si bé la Constitució de 1869 incorporà el principi de descentralització (que havia de repercutir en l'organització local) com a resposta a les exigències republicanes arran de l'agitació federalista (Pacte de Tortosa, al qual seguiren els pactes regionals de Còrdova, Valladolid, La Corunya, Eibar i, finalment, Madrid), és evident que aquest principi constitucional no es concretà en res, llevat d'una declaració d'intencions de la Comissió redactora de la Constitució, que en el Dictamen que va emetre feia referència a què els «anchos campos que la descentralización presenta, será el único norte y el solo estímulo que decida la marcha de los gobiernos».²⁶

L'obra legislativa de la revolució quant al règim local recolzaria en els principis continguts en el Títol VIII de la Constitució, d'article únic (art. 99), sobre l'organització i atribucions de les Diputacions provin-

²⁶ SAINZ DE VARANDA, R., *Colección de Leyes Fundamentales*, Saragossa, Acribia, 1957, ps 286-300. Com diu Posada, «La Constitución da por sentado que sólo habrá para la vida local: Municipios (pueblo se dice todavía) y Provincias; ignora, quizá rechaza la vida regional [...] Por lo demás, lo que hay en el art. 99 es la afirmación del sentido descentralizador, ó más bien de diferenciación, entre la vida del Estado y la de las entidades locales, concebida la descentralización como una doctrina, y asentada luego, en su desarrollo legal, sobre bases esencialmente teóricas, abstractas». POSADA, ADOLFO, *Evolución legislativa...*, ob. cit., ps. 276-277.

cials i ajuntaments. Aquest article contenia, ja, els eixos que regirien les lleis Municipal i Provincial de 20 d'agost de 1870. Això és: a) principi d'autogovern, a partir que la direcció dels interessos peculiars de les províncies o dels pobles emanava de les mateixes entitats; b) principi de publicitat, en la mesura que les sessions dels òrgans deliberants havien de ser públiques; c) principi de transparència, ja que els pressupostos, comptes i acords corporatius havien de ser, també, públics; d) principi de lleialtat, que supeditava les funcions i resolucions dels ens locals als interessos generals de l'Estat i e) principi de suficiència financera, que regulava les facultats dels òrgans provincials i locals en matèria d'impostos per evitar conflictes amb el sistema tributari general.²⁷

Si prestem tanta atenció al règim local que sorgí de la revolució de setembre, és perquè les lleis Municipal i Provincial de 20 d'agost de 1870, ultra regular el funcionament d'unes corporacions, en sortí la idea, que perdurà en les lleis de l'etapa de la Restauració, de separar en dos graus el règim local. Municipi i Província, doncs, més enllà de determinar l'organització i les atribucions dels ajuntament i de les Diputacions provincials, esdenien nous nivells administratius. En fi, que s'establí el Municipi com un nivell de l'Administració local, com la Província ho era en relació al govern.

²⁷ MERINO MERCHÁN, J. F., *Regímenes...*, ps. 137-138.

Prenguem com a exemple del que volem dir l'article 1r. de la Llei Provincial, que deia: «*El territorio de la Nación española en la Península é islas adyacentes se divide para su administración y régimen en provincias, según lo determine la ley de división territorial*». Deixant de banda la formulació certament indefinida sobre el nombre de províncies, el que queda clar en aquest article és que la província no responia a exigències geogràfiques definides ni a determinacions històriques, sinó que, en rigor, era una mera creació del poder central, amb caràcter i consagració constitucionals, que tenia una funció administrativa. L'organització provincial era, per tant, una derivació subordinada d'aquest poder central i, per altra part, era una circumscripció per a la gestió i administració de certs interessos de caràcter provincial. Els eixos bàsics de l'organització provincial quedaven definits en enunciar les autoritats i organismes que la constituïen: el governador civil, la Diputació provincial y la comissió provincial.

No és estrany, doncs, que, així les coses, des de posicions catalanistes o bé federals s'expressés obertament la decepció, la insatisfacció, que produí a Catalunya aquesta organització administrativa continuïsta de la Revolució.²⁸

²⁸ Amb dos exemples en tindrem prou per donar fe d'aquest estat d'ànim de la política catalana respecte a l'obra de la Revolució. El primer cas és l'article de Narcís Roca i Farreras, publicat inicialment a *El Federalista* el 21 de gener de 1869 i que després reproduí *La Renaixensa*, any III, núm. 15 (20.6.1873), que deia:

2. EL RÈGIM LOCAL DURANT LA RESTAURACIÓ

2.1. El marc històric-polític de la Restauració

Conscientment hem optat per passar per alt l'etapa republicana de 1873-1874. Al capdavant, des d'una perspectiva legislativa, la I República no fou gens fructífera. Tothom sap, per exemple, que el projecte de Constitució federal no s'aprovà mai i que, per contra, la Constitució de 1869 fins i tot es va mantenir vigent després del cop d'Estat del general Pavía.²⁹ El govern autoritari

«La descentrasació administrativa no afavoreix, garanteix ni dona protecció a las diferencias naturals que hi ha al caràcter, a la legislació civil, a las institucions particulars més bonas, ni a l'art, a la literatura, al llenguatge de les regions diferents. No fa callar ni aboleix l'afany continu que caracteriza al centre polítich unitari, de dominar, d'intervenir en tot ab qualsevol motiu i d'exigir crescuts i nous drets i contribucions. No deslliura de l'absolutisme del poder central, monarca o Congrés [...] Deixa sempre obert als agents del poder un camí tan ample que, segons les institucions del dit poder, els sia facil anular, cambiar ó entorpir les resolucions de las municipalitas i fr las provincias [...] La descentralisació administrativa es insuficient pera Catalunya, li ve estreta, sobretot estant partida en quatre provincias artificials separadas. Pera la vida purament material, per la vida de remat, de moltó sens nom particular [...] La descentralisació administrativa pot ser prou. Mes pera la vida moral, pera la vida i el progrés com a poble, no.». El Club dels Federalistes, per la seva part, opinava que era impensable la descentralització administrativa sense una descentralització política: «Estando tan íntimamente enlazadas la administración y la política, no se concibe, es absurda, la idea de descentralización administrativa mientras existe centralizado el poder político. Con la descentralización política no sólo conseguirán las provincias la autonomía administrativa, sino que podrán tenerla también las entidades inferiores, es decir, las comarcas y los municipios.» El Estado Catalán, 15.2.1870.

²⁹ Vid. HENNESSY, C.A.M., *La República federal en España, Pi y Margall y el movimiento republicano federal, 1868-1874*, Madrid, Aguilar, 1966.

del general Serrano, d'altra banda, és, també, en aquest sentit, difícil de qualificar, ja que si bé formalment era republicà, però sense una constitució republicana, tampoc no responia als esquemes monàrquics de la Constitució de 1869 (suspesa d'efectes). Com s'ha dit, el govern de Serrano fou un «macmahonisme» sense futur, estrangulat per les guerres carlina i de Cuba, que esdevingué una període de transició cap a la restauració monàrquica, la qual, consegüentment, va obrir un nou període constitucional.³⁰

Amb la Restauració borbònica de 1875 els sectors conservadors de la societat espanyola recuperaven el control del poder polític després de l'ensurt revolucionari del sexenni 1868-1874. Segons la caracterologia que n'ha fet Borja de Riquer, Cánovas del Castillo creà un sistema polític que, accentuant el caràcter centralista i autoritari de l'Estat liberal, pretenia d'impedir que les classes popular tornessin a tenir un protagonisme en la vida política espanyola i, alhora, rebaixar al mínim l'esperit democràtic del règim.³¹ Per aconseguir-ho, Cánovas bastí un edifici polític-legislatiu amb la promulgació el 1876 d'una nova Constitució i es dotà d'instruments institucionals (corona, exèrcit, església),

³⁰ PALACIO ATARD, E., *La España del siglo XIX, 1808-1898*, Madrid, Espasa-Calpe, 1978.

³¹ RIQUER, BORJA DE, «La Societat catalana del anys vuitanta» dins HEREU PAYET, PERE (dir.), *Arquitectura i Ciutat a l'Exposició Universal de Barcelona, 1888*, Barcelona, Eds. UPC, 1988, ps. 17-38.

que havien de servir per aglutinar al voltant del nou règim totes les tendències polítiques (moderats, unionistes i progressistes) i totes les fraccions burgeses espanyoles. Amb el sistema dual de partits ideat per Cánovas, desaparegueren per la seva dreta el vell partit moderat, tot i que el nou partit conservador n'assumia bona part de l'ideari polític, i per l'esquerra de Sagasta es diluïren el progressistes partidaris de reinstaurar la Constitució de 1869. S'entrava, doncs, en el llarg règim restauracionista que, a poc a poc, va ordir el seu propi tel·lègraf legislatiu, ben entès que políticament recolzava en el caciquisme i la falsedat electoral.

Cenyint-nos a la periodització que ja fa temps va establir Pierre Vilar, la Restauració compresa entre el 1875 i el 1917 es dividí en tres fases.³²

La primera, de 1875 a 1885, durant la qual s'acabà la guerra carlina i es promulgà una nova Constitució, que assegurava el poder dels cacics en l'àmbit local i el torn dels dos partits en l'àmbit estatal. Durant aquest període el partit conservador de Cánovas va atraure's per la dreta els antics moderats i neocatòlics, i el partit de Sagasta, anomenat primer «constitucionalista», després «fusionista» i finalment «liberal», arrossegà al seu costat els centralistes d'Alonso Martínez, els progressistes-democràtics de Cristino Martos i el demòcrates-monàrquics de Murat.

³² VILAR PIERRE, *Introducción a la Historia de España*, Barcelona, Crítica, 1981.

El segon període, de 1885 a 1902, encetava la regència de Maria Cristina i, mitjançant el *Pacto del Pardo*, que establí el sistema d'alternança entre liberals i conservadors, es féu efectiva la participació dels liberals de Sagasta en les tasques de govern. En aquesta segona fase, com sabem, els principals problemes a què s'enfrontaren els partits del sistema foren la repressió contra l'autonomisme cubà i la rebel·lió de Filipines, que conduí al fracàs de 1898 i a la constestació regeneracionista, i, també, a la creixent presència del catalanisme, que a poc a poc va anar abandonant l'estratègia basada en la queixa per optar directament per una estratègia política i, a la fi, entrà a formar part de les Corts espanyoles d'una manera autònoma i cohesionada.

La tercera i última fase s'inicià el 1902 amb el regnat d'Alfons XIII, i es caracteritzà per l'acció d'una generació de polítics, entre altres, Silvela, Maura, Alba, Romanones, Sánchez Guerra, Canalejas, Dato, que, tal vegada, com ja va assenyalar Vicens Vives, no era ben bé nova, sinó que pertanyia a la «generació acumulativa de la Restauració» i, a més a més, patia una mena d'esquizofrènia que els feia esbombar grans projectes, criticar la decadència del sistema polític, però, alhora, mantenir una pràctica política esterilitzant.³³ I al

³³ D'aquesta convicció, Vicens en deduí «el abismo, cada vez más profundo, entre la ineficacia política y la exuberancia intelectual. De ahí también la crisis inevitable que clausuró este período. El año 1917 encontró en un estado próximo a la rebelión armada a burgueses y proletarios, centralistas y regionalistas, católicos

costat dels polítics del sistema, n'aparegueren de nous, provinents del catalanisme o del republicanisme, com ara Cambó, Coromines, Prat de la Riba, Lerroux, Carner, Sunyol, Ventosa... que, de tota manera, no sempre aconseguiren d'imposar uns criteris ni un comportament polítics nous. Això no obstant, aquesta fase va estar marcada tant per la revisió interna del sistema (Mancomunitats provincials, projectes de reforma econòmica i d'autonomia, etcètera) com per la conflictivitat política interna (la qüestió marroquina i la Setmana Tràgica, la Llei de Jurisdiccions i la Solidaritat Catalana) i externa (la guerra europea i la revolució russa).

En un context, doncs, de monarquia constitucional, de civilisme estantís i de substitució del vell exclusivisme polític entre els partits moderat i progressista per un sistema d'alternança entre conservadors i liberals, es posava en marxa el règim polític de la Restauració. L'acció de govern de Cánovas des del pronunciament de Sagunt fins a la promulgació de la Constitució, va tenir dues cares. Per una banda, se suspengueren els drets polítics, s'anul·laren els judicis per jurat i la llibertat de càtedra, s'abrogà el matrimoni civil, es limità la llibertat de premsa...; és dir, se suspengueren els drets conquerits amb la Revolució. Per una altra banda,

y laicos. El ejército, después de un período de relativo apartamiento, intervino de nuevo y desenvainó la espada. Pero esta vez, cambiando de bandera política, se alineó, sin vacilar, en el campo de los conservadores», VICENS VIVES, J., Coyuntura económica y reformismo burgués, Barcelona, Ariel, 1974, p. 161.

Cánovas s'esmerçà a construir un règim estable, durador, convidant les forces polítiques moderades (excloent-ne, per tant, l'obrerisme, els republicans federals i els carlins) a fabricar un consens per donar suport a la monarquia restaurada.³⁴ O per dir-ho d'una altra manera, abans de passar a la unió de les forces socials que hegemonitzaren el règim ordit amb la Constitució de 1876, Cánovas exercí una real «dictadura» que tenia l'objectiu d'anul·lar les mesures del règim anterior.

Així les coses, el 20 de maig de 1875 tingué lloc en el Senat, sota la presidència del valencià moderat Lluís Mayans i Enríquez de Navarra, una reunió de tots els ex-parlamentaris per establir la base político-constitucional del règim. En la dita reunió, però, només s'hi aprovà una proposició mitjançant la qual es feia una defensa de la monarquia d'Alfons XII i, alhora, s'aprovava la creació d'una «Comissió de notables» de trenta-nou persones que havien de formular les bases de la legalitat comuna. Amb el propòsit d'agilitzar els treballs de la Comissió, la confecció de l'avantprojecte s'encarregà a una comissió més reduïda, que presidí Alonso Martínez. El juny d'aquell any, la comissió finalitzà la tasca encomenada. Tot seguit es convocaren eleccions generals, que tingueren lloc el 15 de febrer de 1876, d'acord amb la llei electoral de 1870 (és a dir per

³⁴ SOLÉ TURA, J. I AJA, E., *Constituciones y periodos constituyentes en España (1808-1936)*, Madrid, Siglo XXI eds., 1977.